

ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ІНЖЕК»

Rayevnyeva O. V.

Bobkova O. Yu.

**DISPROPORTION OF
SOSIO-ECONOMIC DEVELOPMENT
OF REGIONS IN UKRAINE:
ASSESSMENT TOOLS AND REGULATION**

Monograph

**Kharkiv
INZHEK PH
2014**

Раєвнєва О. В.

Бобкова О. Ю.

**ДИСПРОПОРЦІЙНІСТЬ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
РЕГІОНІВ УКРАЇНИ:
ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОЦІНЮВАННЯ ТА РЕГУЛЮВАННЯ**

Монографія

**Харків
ВД «ІНЖЕК»
2014**

УДК 332.142.2
ББК 65.050.9(2)2
Р 16

Рекомендовано рішенням вченої ради Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (протокол № 3 від 28.10.2013 р.)

Рецензенти: **Кизим М. О.** – д. е. н., професор, директор Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (м. Харків);

Дмитришин Л. І. – к. е. н., доцент кафедри економічної кібернети Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ)

Раєвнева О. В., Бобкова О. Ю.

Р 34 Диспропорційність соціально-економічного розвитку регіонів України: інструментарій оцінювання та регулювання: Монографія. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2014. – 264 с. Укр. мова

ISBN 978-966-392-470-0

Монографію присвячено вирішенню науково-прикладної задачі – удосконаленню теоретико-методичних положень та практичних рекомендацій щодо державного регулювання диспропорцій регіонального розвитку.

Запропоновано концептуальну схему, що включає методичне забезпечення державного регулювання диспропорцій розвитку регіонів, визначено гіпотези, які лежать в основі її розробки. На підставі розробленого методичного забезпечення здійснена діагностика диспропорційності регіонального розвитку зі статичної, динамічної та просторової точок зору конвергентно-дивергентних процесів. Виявлено істотні диспропорції в розвитку регіонів та вплив відповідних видів економічної діяльності на конвергентно-дивергентні тенденції територіального розвитку.

Рекомендовано для наукових працівників, фахівців у галузі економіки та управління, викладачів, аспірантів і студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів.

ББК 65.050.9(2)2

ISBN 978-966-392-470-0

© Раєвнева О. В., Бобкова О. Ю., 2014
© ВД «ІНЖЕК», 2014

ЗМІСТ

Вступ.....	7
1. Теоретичне обґрунтування підходів до визначення диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів	11
1.1. Проблема нерівномірності розвитку в Україні та світі.....	11
1.2. Теоретико-понятійний апарат дослідження диспропорцій регіонального розвитку.....	40
1.3. Концептуальний підхід до регулювання диспропорцій розвитку регіонів.....	58
2. Методичне забезпечення аналізу міжрегіональних диспропорцій в Україні.....	66
2.1. Розробка методичного забезпечення діагностики рівня диспропорційності регіонального розвитку.....	66
2.2. Аналіз диспропорційності розвитку регіонів України	86
2.3. Виявлення впливових факторів та джерел диспропорційності розвитку регіонів.....	112
3. Розробка механізму державного регулювання диспропорцій регіонального розвитку.....	129
3.1. Практика державного регулювання диспропорцій регіонального розвитку в Україні та країнах світу	129
3.2. Розробка складових механізму державного регулювання диспропорцій розвитку регіонів.....	147
3.3. Теоретико-практичні рекомендації щодо регулювання регіональних диспропорцій на підставі визначення точок росту.....	162
Висновки.....	177
Список використаних джерел.....	180
Додатки	199

CONTENTS

Introduction	7
<i>1. Theoretical study of approaches to the definition of imbalance of social and economic development of regions</i>	11
1.1. The problem of uneven development in Ukraine and worldwide	11
1.2. Theoretical and conceptual framework of the study of disproportions of regional development	40
1.3. Conceptual approach to regulation of disproportions of regional development	58
<i>2. Methodical support analysis of inter-regional disproportions in Ukraine</i>	66
2.1. Development of methodical maintenance of disproportion level diagnostics of regional development	66
2.2. Disproportion analysis of regions of Ukraine	86
2.3. Detection of influential factors and sources of regional development disproportion	112
<i>3. Development of state regulation of regional development disproportion</i>	129
3.1. The practice of state regulation of disproportion of regional development in Ukraine and countries worldwide	129
3.2. Developing the components of the mechanism of state regulation of disproportion of regional development	147
3.3. Theoretical and practical advice for the regulation of regional disproportion based on the critical points of growth	162
Conclusions	177
References	180
Appendices	199

ВСТУП

Проблема диспропорційності територіального соціально-економічного розвитку постійно привертає увагу економістів і політиків, теоретиків та практиків. Це обумовлено тим, що посилення дисбалансу соціально-економічного розвитку суттєво ускладнює проведення єдиної політики соціально-економічних перетворень, формування загальнодержавного ринку товарів і послуг, збільшує загрозу регіональних криз, дезінтеграції національної економіки. Регіональні диспропорції гальмують забезпечення високих темпів економічного зростання на всій території держави. Відбувається територіальний перерозподіл економічного потенціалу, його зосередження в обмеженій кількості самих сильних регіонів.

Проблема диспропорційності розвитку територій є однією з основних проблем світового розвитку. Саме тому підвищення ступеня єдності та згуртованості країн – учасників Євросоюзу (ЄС) є важливим аспектом процесу європейської інтеграції. Результатом цього є істотне зростання коштів, виділених на удосконалення регіональної політики країн ЄС, а також визначення як пріоритетної мети вирівнювання розвитку регіонів у першому розділі Єдиного європейського акту. Так, станом на 2011 рік відповідні структурні фонди й Фонд зближення (конвергенції) одержали більше третини від сукупного бюджету співтовариства.

Причинами достатньо високої уваги до питання конвергенції (зближення регіонального розвитку) стала об'єктивна наявність високих розбіжностей у рівнях розвитку регіонів та країн ЄС. Так, у 2009 році ВРП на душу населення в 67 регіонах з 271 був менше 75 % від середнього показника по ЄС-27. У країнах ЄС-27 ВРП, розрахований на одного мешканця, варіюється від 26 % середнього показника по ЄС-27 у Північно-західному регіоні Болгарії до 334 % у столичному регіоні Внутрішній Лондон у Великобританії.

Становлення в Україні ринкових відносин в умовах трансформаційної кризи в економіці та соціальній сфері призвели до значного поглиблення існуючих розбіжностей між рівнями соціально-економічного розвитку її регіонів. Так, в Україні станом на початок 2012 року спостерігаються істотні

диспропорції в основних показниках регіонального розвитку. Розриви між найкращими і найгіршими значеннями складають: за показником валового регіонального продукту регіонів – 6,48 разів; податкових надходжень регіональних бюджетів – близько 18 разів; доходів на душу населення – 2,85 разів і рівня зареєстрованого безробіття за методологією МОП – 2 рази .

Такі регіональні диспропорції провокують ряд суттєвих проблем для держави: уповільнення економічного зростання, обумовлене необхідністю направлення частини ресурсів на регіональне вирівнювання, а не на стимулювання розвитку; підвищення соціальної напруженості в суспільстві; посилення дезінтеграційних процесів тощо.

Ефективність антидиспропорційних заходів багато в чому залежить від обґрунтованого теоретичного підходу до визначення типу та особливостей диспропорції між регіонами, сучасного інструментарію оцінки та аналізу тенденції їх зміни. Сучасна економічна наука представляє безліч поглядів на результати узгодженого соціально-економічного розвитку регіонів в умовах ринку. Зокрема, дивергенція і конвергенція як процеси довгострокового зростання отримали також значну увагу як у теоретичних, так і в прикладних дослідженнях.

Засновниками концепції конвергенції є американські вчені Р. Барро і Х. Сала-і-Мартін, проблемам нерівномірності та економічного зростання були присвячені роботи лауреатів Нобелівської премії К. Ерроу, Дж. Р. Хікса, Г. Мюрдала, Р. Солоу.

В цьому напрямку наукових досліджень плідно працюють українські та закордонні вчені. Так, загальні аспекти регіонального розвитку без огляду на теорію конвергенції розглядаються в працях таких учених, як О. Беляєва, П. Бубенка, З. Варналія, А. Гальчинського, В. Геєця, Б. Данилишина, М. Диби, М. Долишнього, С. Дорогунцова, Б. Кваснюка, Т. Клебанової, В. Керецмана, Е. Лібанової, І. Лукінова, І. Малого, М. Маніліна, Я. Олійника, Ю. Пахомова, В. Симоненка, А. Федорищеві, М. Чумаченка та ін.

На сучасному етапі розвитку теорії конвергенції все більше дослідників використовують її як метод аналізу нерівномірності розвитку регіонів окремо взятої країни. До них відносяться такі автори, як Б. Лавровський, Є. Шильцин, О. Гранберг, які тестували теорію конвергенції на російських регіонах, при цьому розглядаючи як клубні, так і глобальні її типи. А вчені

О. Іодчин і О. Лібман крім загального аналізу конвергенції досліджували теорію і практику її розкладання по секторах економіки.

Такі українські дослідники, як О. Гейман, М. Кизим, О. Раєвнева, І. Сторонянська, З. Шульц, Р. Яремчук аналізували конвергентно-дивергентні тенденції в соціально-економічному розвитку регіонів України як загалом, так і в межах одного регіону (внутрішньорегіональна конвергенція); О. Кремінь використовувала теорію конвергенції для доказу однорідності регіонів України за рівнем зайнятості населення; В. Чужиков широко досліджував показники σ -конвергенції та ін.

Удосконалення вітчизняної практики державного регулювання диспропорцій регіонального розвитку неможливе без концептуальних та прикладних наукових досліджень цієї сфери. На тлі значних досягнень економічної науки в цьому напрямку саме проблематика державного регулювання узгодженого розвитку регіонів не отримала детального й комплексного дослідження у вітчизняній теорії та практиці. Тому наукова аргументація, теоретичні та практичні положення розробок, наведених у монографії, покликані сприяти розв'язанню ряду завдань із питань оцінки та аналізу диспропорцій функціонування регіональних економічних систем.

Монографія має три розділи. У *першому розділі* визначено, що диспропорції регіонального розвитку є світовою проблемою виникнення і наростання суперечностей в узгодженні економічних інтересів, а також є джерелом виникнення кризових явищ у соціально-економічному розвитку країн. Обґрунтовано використання теорії конвергенції для державного регулювання регіональної диспропорційності, сформовано понятійний базис дослідження, концептуальну схему державного регулювання диспропорційності регіонального розвитку.

У *другому розділі* обґрунтовано використання індикаторів теорії конвергенції як базових під час діагностики диспропорцій регіонального розвитку. Вони характеризують ступінь нерівномірності розвитку та являють собою систему індикаторів статичної оцінки диспропорційності розвитку регіонів. З метою розробки ефективних заходів регулювання нерівномірності розвитку регіонів автором запропоновано перелік показників результативності розвитку регіонального розвитку та секторів його економіки, що обґрунтовує певні показники оцінки конвергентно-дивергентних тенденцій розвитку

регіонів, просторового аналізу взаємозв'язків між територіями та перевірки наявності клубної конвергенції за методом Ква (Quah). Застосування цих індикаторів дало змогу охарактеризувати досліджуваний період наявністю дивергенції, що свідчить про посилення тенденцій регіональної нерівномірності.

У *третьому розділі* визначено недоліки нормативно-правової бази регулювання розвитку регіонів, що вимагає удосконалення механізму регулювання диспропорцій розвитку територій. Автором запропоновано механізм державного регулювання диспропорцій розвитку територій України на основі змішаної моделі регіональної політики, що поєднує кооперативну та конкурентну моделі. Направленість механізму на досягнення трьох основних цілей, а саме конвергенції, регіональної конкурентоспроможності і зайнятості та територіального співробітництва є підґрунтям для збалансованого розвитку регіонів.

1. Теоретичне обґрунтування підходів до визначення диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів

1.1. Проблема нерівномірності розвитку в Україні та світі

Дослідження нерівномірності розвитку територій країни є важливою частиною державної політики. Виявлення основних характерних рис диспропорційності дозволяє не тільки виявити існуючу ситуацію щодо диспропорційності регіонального розвитку, але й оцінити дії уряду, спрямовані на їх усунення.

Важливість і актуальність управління диспропорціями в регіональному розвитку обумовлені тим, що вони провокують виникнення і наростання суперечностей в узгодженні економічних інтересів як власне між регіонами, так і між центром і регіонами. Крім того, регулювання диспропорцій регіонального розвитку є світовою проблемою. Це твердження обґрунтовано таким.

Найбільш вірогідним економічним ризиком у 2013 році, за даними Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), є збільшення різниці доходів між бідними та багатими (середня оцінка складає близько 4,2) (рис. 1.1).

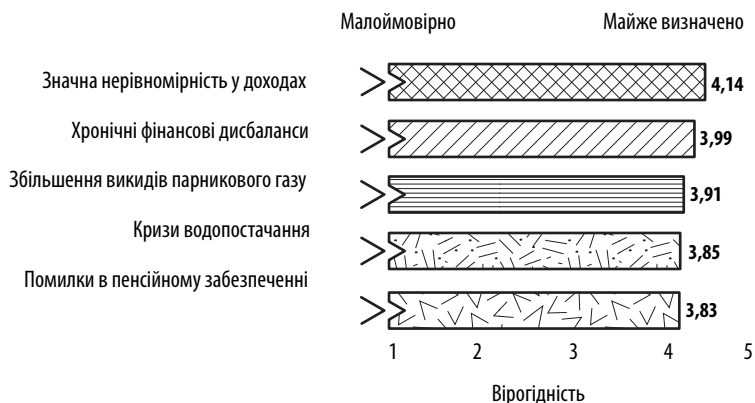

Рис. 1.1. П'ять найважливіших світових ризиків у 2013 році

Цей ризик має велику ймовірність виникнення (перший в рейтингу з 10 економічних ризиків з оцінкою 4,14), а також характеризується суттєвою силою впливу (друга позиція з приблизно тією ж середньою оцінкою). Тобто в найближчі десять років цей ризик може спровокувати виникнення хронічних бюджетних дисбалансів, у тому числі невдачі у спробах скоротити надмірні борги урядів [46].

Необхідно відзначити, що нерівномірність соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних утворень (національних та наднаціональних) являє собою одне з найбільш актуальних питань розробки економічної політики для більшості країн.

Європейська статистична комісія проводить регулярні дослідження регіональних диспропорцій для інформування політиків та суспільства про рівні розвитку регіонів і, зокрема, про ситуацію на нижньому кінці шкали доходів, тобто в найменш розвинених територіях [40, с. 83].

Своєчасне виявлення нерівномірності стало головним завданням Євростату, Світового банку і Міжнародного валютного фонду. Численні дослідження Світового банку по більшості країн світу до 2010 року відображають високий ступінь диференціації всередині країн по доходах [45]. За аналізований період близько 80 % країн світу показують високий ступінь роз'єднаності за показниками внутрішньорегіональних доходів, що аналізується на підставі індексу Джині, який перевищує 30 %. А світовий індекс Джині досягає 70 %, що свідчить про дуже високий ступінь неоднорідності населення за доходами.

Відповідно до останнього регіонального щорічника Євростат [43] у 2009 році різниця між найбільш високими і найнижчими значеннями регіонального ВВП на душу населення (за ПКС) для 271 регіону рівня NUTS2 становить 13,1 разів. З 30 регіонів країн-кандидатів, таких як Хорватія, колишня Югославська Республіка Македонія та Туреччина, тільки два регіони досягли рівня ВРП на душу населення, близького до 75 % від середнього показника по ЄС-27 (середній ВРП по ЄС-27 – 24900 PPS). Рівень найменш розвинених регіонів країн-кандидатів приблизно в три рази нижче за рівень найменш процвітаючого регіону ЄС – Північно-західного в Болгарії [43, с. 18].

Необхідно відзначити той факт, що в більшості аналізованих країн істотна частка економічної активності зосереджена в столичному регіоні. Так,

у 18 з 23 країн столичні регіони є територіями з найвищим ВРП на душу населення.

Більш докладний аналіз тенденцій регіональних диспропорцій всередині країн Євросоюзу в період 2000–2009 рр. показав, що економічний розвиток регіонів навіть у межах країн може бути досить диференційованим. Протягом аналізованих років найбільша диференціація спостерігалася в Словаччині, Греції, Чехії та Бельгії. У цих країнах різниця між розвиненими і слабозвиненими регіонами становить приблизно на 30 % більше, ніж у середньому по країнах ЄС-27. Словенія і Данія, навпаки, є найменш диференційованими країнами за рівнем ВРП на душу населення. Важливо відзначити, що в більшості країн ЄС-27 збільшення розриву між полярними значеннями ВРП на душу населення стало головним результатом динамічного зростання столичних регіонів [43, с. 23].

Аналіз питомої ваги доходів різних груп регіонів у загальному обсязі доходів країн світу довів, що джерелом нерівномірності виступає збільшення частки доходів багатих регіонів, в той час як прибутковість бідних регіонів залишається практично незмінною [84, с. 146–147].

Таким чином, нерівномірність є однією з характерних особливостей сучасного розвитку країн світу та їх кризового стану, що підтверджує актуальність дослідження передумов виникнення і наслідків нерівномірності регіонального розвитку та удосконалення інструментарію його регулювання.

Значні розриви в рівнях розвитку територій здатні призвести до їх політичної роз'єднаності й економічної дезінтеграції. Ця проблема є особливо значущою для країн постсоціалістичного простору, зокрема для України. Одним із найважливіших напрямів державної політики на сучасному етапі розвитку національної економіки є усунення нерівномірності міжрегіонального розвитку, що виступає суттєвою передумовою сталого економічного зростання та підвищення добробуту населення нашої країни.

Останнім часом в Україні досить активно обговорюються проблеми регіонального економічного розвитку, оскільки зростаюча соціально-економічна диференціація регіонів має негативні наслідки для економіки країни в цілому. В дослідженнях вчених Україна висвітлюється як держава з яскраво вираженими регіональними диспропорціями за економічними, соціальними і суспільно-політичними параметрами [197].

Так відзначається, що «незважаючи на низку позитивних зрушень у соціально-економічному розвитку регіонів, продовжують поглиблюватися регіональні соціально-економічні диспропорції, які залишаються основним чинником збереження дезінтегрованості економічного простору держави» [101, с. 388].

Проблема регіональних диспропорцій активно досліджується в працях вітчизняних вчених, зокрема І. Ваховича, М. Кизима, Т. Клебанової, О. Кременя, О. Раєвневої, О. Шаблія, В.Чужикова і багатьох ін. [102, 131, 132, 142, 173, 213, 209]. Вагомий внесок у розвиток сучасного регіонального аналізу був зроблений також представниками вітчизняної регіональної школи, зокрема З. Варналієм, Б. Данилишиним, М. Долішнім та цілим рядом інших науковців [112; 118; 184; 186].

Регіональні диспропорції характеризуються невідповідністю структури населення по регіонах України та структурою основного показника розвитку регіонів – валової доданої вартості (ВДВ). Абсолютна пропорційність характеризує таке положення, коли доля населення регіону відповідає його долі ВДВ, тобто певна доля населення виробляє відповідну долю ВДВ. Розглянемо диспропорції у структурах населення та ВДВ регіонів за 2012 рік у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Рівень невідповідності структури населення та структури ВДВ регіонів України

№ з/п	Регіони	R, %	№ з/п	Регіони	R, %
1	2	3	4	5	6
1	АР Крим	-32,41	15	Одеський	-7,47
2	Вінницький	-37,35	16	Полтавський	12,37
3	Волинський	-41,17	17	Рівненський	-41,88
4	Дніпропетровський	39,72	18	Сумський	-30,40
5	Донецький	23,45	19	Тернопільський	-41,34
6	Житомирський	-35,45	20	Харківський	1,16
7	Закарпатський	-47,87	21	Херсонський	-41,09
8	Запорізький	-9,32	22	Хмельницький	-37,20
9	Івано-Франківський	-35,98	23	Черкаський	-28,28

Закінчення табл. 1.1

1	2	3	4	5	6
10	Київський	17,25	24	Чернівецький	-52,24
11	Кіровоградський	-32,14	25	Чернігівський	-31,43
12	Луганський	-19,92	26	м. Київ	211,71
13	Львівський	-29,23	27	м. Севастополь	-26,00
14	Миколаївський	-18,71			

Як показник оцінки диспропорцій пропонується використовувати відношення розмаху між структурами до структури населення i -го регіону:

$$R = \frac{d_{i\text{ВДВ}} - d_{i\text{насел}}}{d_{i\text{насел}}} \times 100\%, \quad (1.1)$$

де $d_{i\text{ВДВ}}$ – доля ВДВ регіону i у ВДВ країни;

$d_{i\text{насел}}$ – доля населення регіону i в загальній кількості населення країни.

Як видно з табл. 1.1, по більшості регіонів спостерігається від’ємне відхилення питомої ваги ВДВ від долі населення. Це свідчить про наявність значних диспропорцій між ВДВ та населенням регіонів з перевищенням долі населення, тобто про недостатність розвитку регіонів за рівнем ВДВ.

Відносно збалансованістю характеризується Харківська, Одеська та Запорізька область. У таких регіонах, як Чернівецький, Тернопільський та Волинський, відсоток від’ємного відхилення структури ВДВ та населення знаходиться в межах ($-41,81\%$ – $-52,2\%$). Перевищенням долі ВДВ над долею населення, тобто відносно високою дохідністю характеризуються Дніпропетровський, Донецький, Київський, Полтавський, Харківський регіони та м. Київ. У м. Києві розрив між питомою вагою населення та ВДВ найбільший, доля ВДВ удвічі перевищує долю населення.

Аналіз загального економічного становища регіонів України включає цілу низку показників, що дозволяють зробити всебічний висновок щодо розвитку регіонів у певний момент часу або за деякий період. Так, в законодавчих актах виділяються основні показники, такі «як обсяг валової доданої вартості на душу населення, рівень середньомісячної заробітної плати, рівень безробіття населення та обсяг інвестицій в основний капітал на душу насе-

лення, що свідчать про поглиблення диференціації соціально-економічного розвитку регіонів» [7].

Як бачимо, виділяються показники, що мають соціальну та економічну направленість. На нашу думку, з показників, що запроваджені Державною службою статистики як соціальні, можна виділити ті, що відображають рівень зайнятості, рівень життя населення та введення в експлуатацію житла. З іншого боку – перелік економічних показників необхідно розширити за рахунок двох найбільш важливих секторів економіки, таких як промисловість та сільське господарство. Невиробничу сферу відображають показники обсягу товарів та послуг.

Фінансовий результат та інвестиції в основний капітал є загальним показником результативності та привабливості економіки регіонів. Зовнішньоекономічну діяльність регіонів відображають показники експортно-імпортного обсягу та сальдо.

Таким чином, наведені показники дозволяють із системних позицій характеризувати соціально-економічне становище регіонів України (рис. 1.2).

На підставі наведених показників регіони аналізуються за двома групами: ті, що відповідають рівню вищому за середній показник по країні, та ті, що відповідають рівню нижчому за середній показник. Також має сенс розглянути полярні, тобто максимальні та мінімальні показники. Це дозволить виявити розриви між розвитком лідерів та аутсайдерів та розглянути асиметрію щодо середнього рівня розвитку.

Вихідні дані щодо кожного з показників наведені в додатку А. Аналітична таблиця, що містить групування регіонів згідно з їх позиціонуванням відносно середнього рівня розвитку, наведена в додатку Б.

Розглянемо кожен із запропонованих у дослідженні показників.

1. Соціальну сферу представляють показники зайнятості та безробіття, доходів населення та витрат, введення в експлуатацію житла тощо.

Рівень зайнятості визначається як відношення (у відсотках) кількості зайнятого населення у віці 15–70 років до всього населення зазначеного віку чи населення за відповідною соціально-демографічною ознакою.

Відповідно до рис. 1.3 тенденція рівня зайнятості в середньому має стабільний характер. За останні роки цей показник дещо збільшився, але за рахунок підвищення мінімального рівня зайнятості.

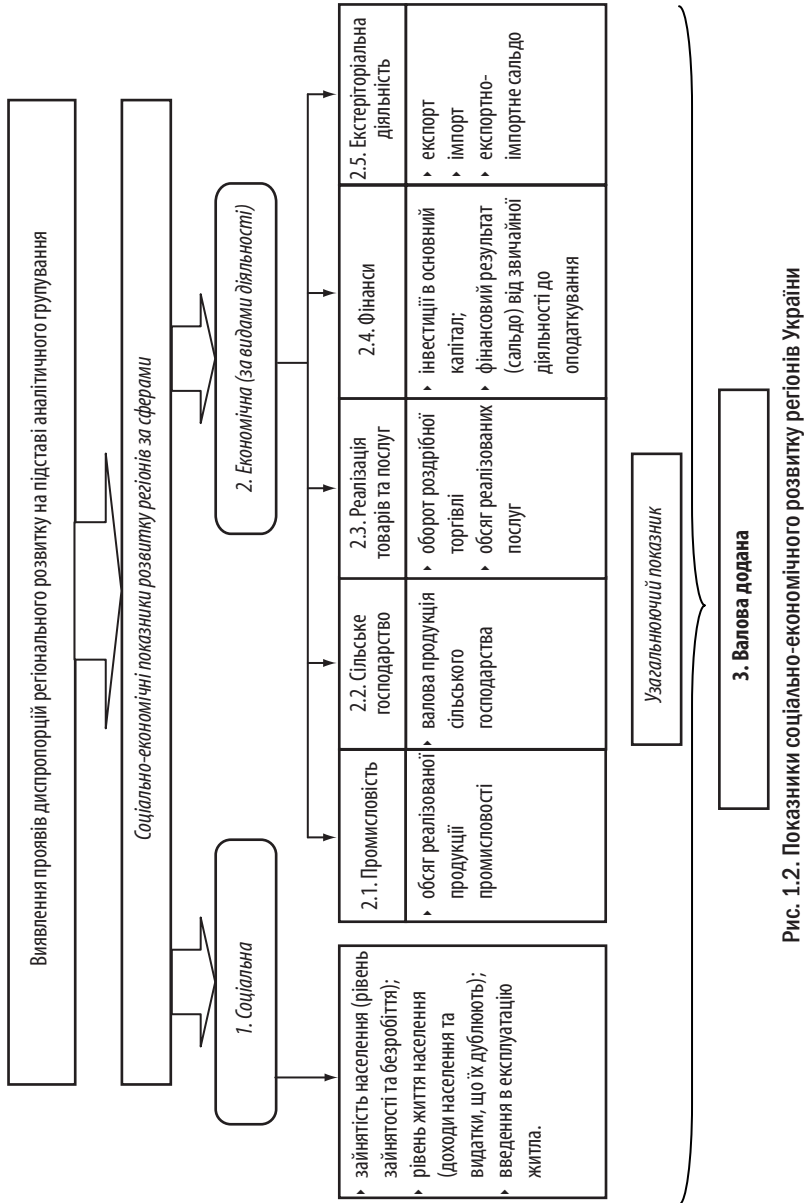

Рис. 1.2. Показники соціально-економічного розвитку регіонів України

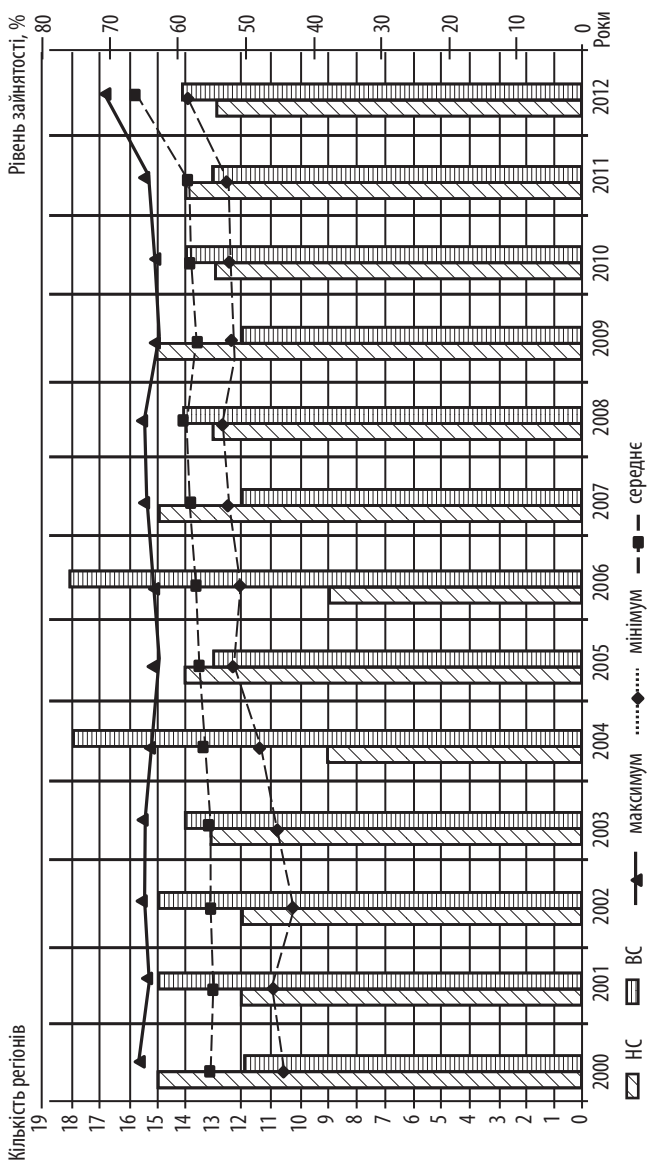

Рис. 1.3. Граничні та середні значення рівня зайнятості за 2000–2012 рр.

Максимальний рівень навіть зменшився в 2009 році, що призвело також до зниження середнього показника та вплинуло на зростання кількості регіонів з рівнем зайнятості нижче за середній по Україні.

В останні два роки (2011 – 2012) спостерігається зростаюча тенденція, проте розмах між максимальним та мінімальним значенням показника залишається практично постійним з 2005 року на рівні 122 %. Хоча в 2011 році спостерігається перевищення кількості регіонів з показником нижче за середній над регіонами з зайнятістю вище за середню, в 2012 році ситуація повернулась до стану 2010 року. Це свідчить про нестабільність стану зайнятості в регіонах.

Рівень безробіття (за методологією МОП) – це відношення (у відсотках) кількості безробітних віком від 15–70 років до економічно активного населення (робочої сили) зазначеного віку або відповідної соціально-демографічної ознаки. Рівень безробіття є важливою характеристикою зайнятості населення. Він характеризує як соціальне положення в регіоні, так і його економічний розвиток. Взагалі по регіонах спостерігається невеликий відсоток рівня безробіття. Найменшим він є в м. Києві та Севастополі, найбільшим – в західних областях, таких як Житомирський, Рівненський та Тернопільський регіони (дод. А, табл. А.2).

Безперечно неможливо, базуючись на абсолютних показниках зареєстрованого безробіття, дати оцінку зайнятості в регіоні. Тому пропонується обчислити темпи росту показників, щоб виявити тенденції зниження чи зростання. Динаміку рівня безробіття в Україні відображено на *рис. 1.4*.

Як бачимо з *рис. 1.4.*, по регіонах спостерігається загальна тенденція до зменшення рівня зареєстрованого безробіття. Але в 2010 році спостерігається його зростання до рівня 2004 кризового року. Необхідно зазначити, що тенденція рівня безробіття залежить від багатьох факторів, особливо від прямих: готовністю безробітних до реєстрації (як основа – це збільшення чи зменшення грошовій допомоги), зміни кількості працездатного населення залежно від попередньої демографічної ситуації.

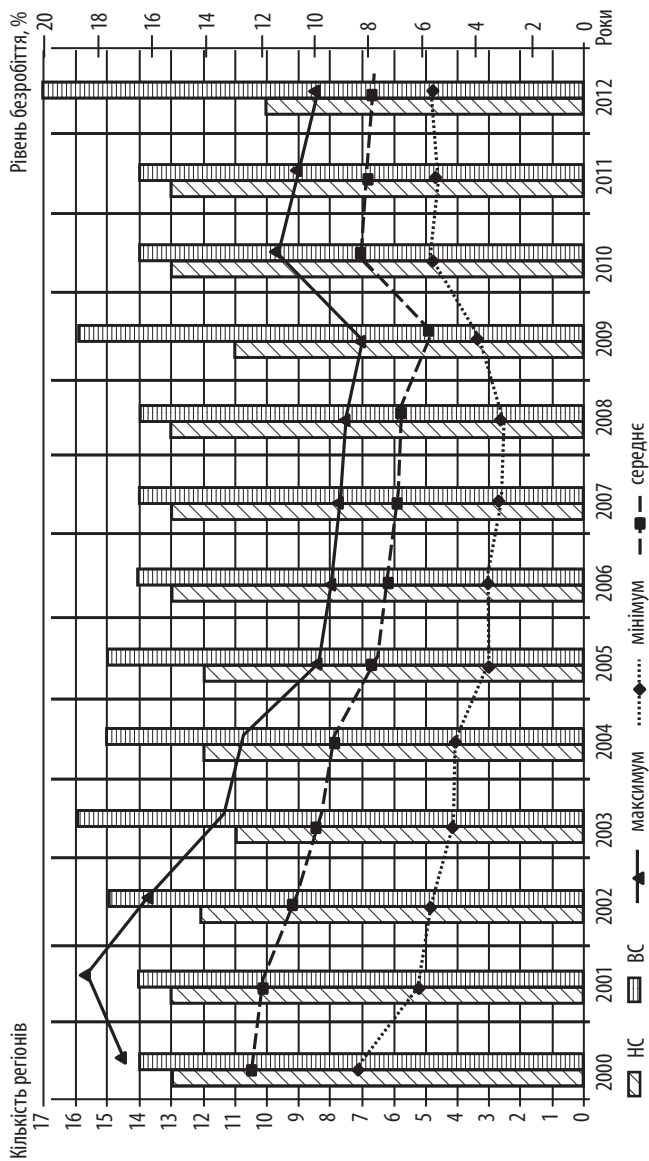

Рис. 1.4. Граничні та середні значення рівня безробіття

Тому зменшення показника не у всякому разі свідчить про саме зменшення безробітних, динаміку обумовлюють багато факторів, деякі врахувати чи неможливо, чи дуже важко.

З рис. 1.3 та 1.4 видно, що по показниках зайнятості населення регіони мають однорідну структуру, проте відносний розрив між полярними значеннями рівня зайнятості нижче за рівень безробіття майже в 2 рази, не зважаючи на те, що наведені показники є взаємопов'язаними. З цього випливає висновок, що регіони більш подібні за рівнем зайнятості та доволі неоднорідні за рівнем безробіття.

Доходи населення включають обсяг нарахованих у грошовій та натуральній формі: заробітної плати, прибутку та змішаного доходу, одержаних доходів від власності, соціальних допомог та інших поточних трансфертів.

Витрати населення містять: витрати на придбання товарів та послуг; сплачені доходи від власності, поточні податки на доходи, майно тощо та інші поточні трансферти.

Відповідно до балансу доходи та витрати населення є еквівалентними. Розглянемо показник наявного доходу на душу населення. Наявний дохід на душу населення – це максимальний обсяг грошових доходів, які призначені для використання домашніми господарствами на придбання споживчих товарів та оплату послуг. Вони включають оплату праці, прибуток, змішаний дохід, сальдо доходів від власності, соціальні допомоги, інші одержані поточні трансферти в грошовій формі за виключенням сплачених, зокрема поточних податків на доходи та майно.

Як видно з рис 1.5, наявний дохід на душу населення (та відповідно витрати) динамічно зростають з 2003 року, особливо інтенсивно спостерігається зростання максимальних доходів в останні роки (з 2009 по 2012 рр.). Таке зростання призводить також до збільшення розриву між максимальним та мінімальним рівнем показника, по-перше, завдяки тому, що максимальні витрати зростають значно вищими темпами, ніж мінімальні.

Доход населення є фактором, що призводить до диференціації в розвитку територій. Більшість регіонів, як видно на рис. 1.5, відповідають рівню доходів (та витрат), нижчому за середній рівень по Україні. В 2012 році кількість регіонів з доходом нижче за середній досягла свого максимуму за ана-

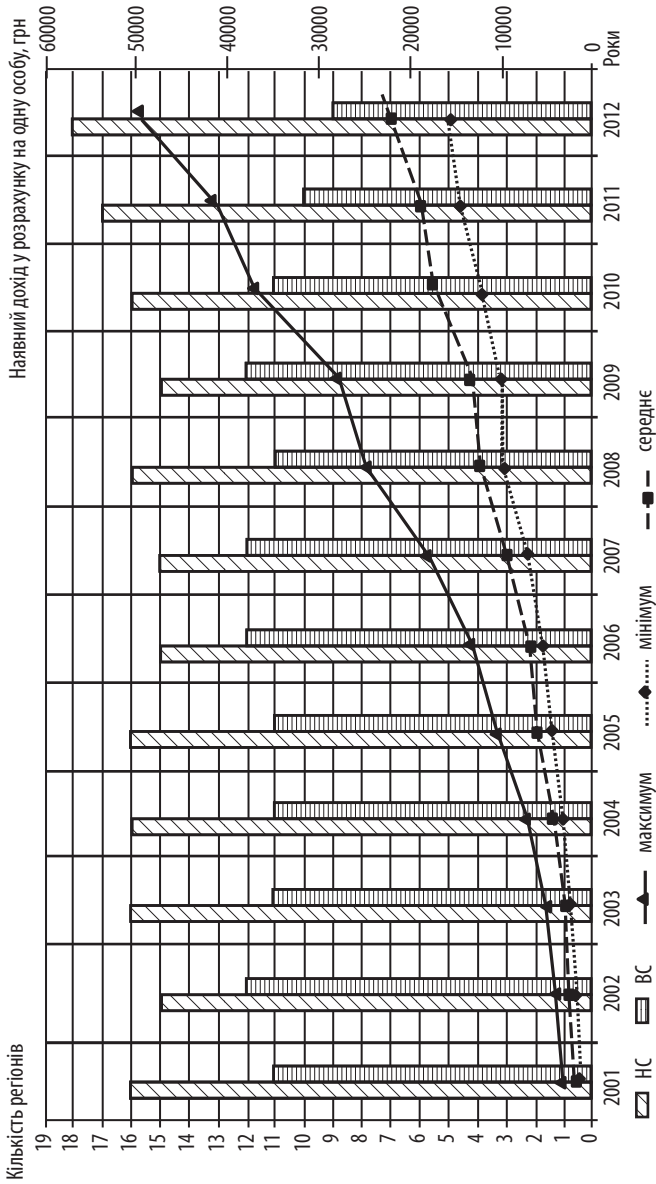

Рис. 1.5. Граничні та середні значення наявного доходу у розрахунку на одну особу

лізований період, а саме 18 регіонів. Така розбіжність свідчить про особливо гостру нерівномірність розподілу доходів між регіонами.

Диференціацію між регіонами також підсилює нерівномірне по регіонам введення в експлуатацію житла. Цей показник характеризується значним розривом між максимальним та мінімальним обсягом житла за регіонами (рис. 1.6). З 2009 по 2011 рік спостерігається збільшення кількості регіонів із загальною площею введеного житла нижче за середній по Україні, проте стабільний максимальний рівень та збільшення мінімального рівня площі житла в 2012 році призвело до зниження їх кількості.

Нерівномірність має направленість у бік регіонів із невеликими обсягами введеного житла, що підтверджується їх перевищенням над кількістю регіонів із високими обсягами введеного житла практично в два рази та по більшій частині періоду (рис. 1.6).

2. Економічну сферу представляють показники, що відповідають п'ятьом видам економічної діяльності, а саме: промисловість, сільське господарство, реалізація товарів та послуг (торгівля), фінансова діяльність та екстериторіальна діяльність, розкривають сфери найбільш вираженої регіональної диференціації.

Промисловість є найбільш прибутковою галуззю економіки, тому її розвиток у регіоні сприяє загальному підвищенню економічного становища. На рис. 1.7 відображено розподіл кількості регіонів за рівнем обсягу реалізованої продукції промисловості на групи:

- нижче за 50 % від середнього рівня по Україні;
- 50–75 % від середнього рівня по Україні;
- 75–100 % від середнього рівня по Україні;
- вище за середній рівень по Україні.

За допомогою такого розподілу виявлено, що станом на 2012 рік більшість регіонів (близько 12) відповідають обсягу реалізованої продукції промисловості нижче за 50 % від середнього рівня по Україні. Наступною за чисельністю групою є регіони з рівнем обсягу реалізованої продукції вище за середній рівень (7 регіонів). Останні дві групи – з чисельністю регіонів, що не перевищує трьох. Такий розподіл підкреслює нерівномірну реалізацію продукції промисловими підприємствами по території України, і, як наслідок, нерівномірний доход підприємств регіонів та податковий ресурс.

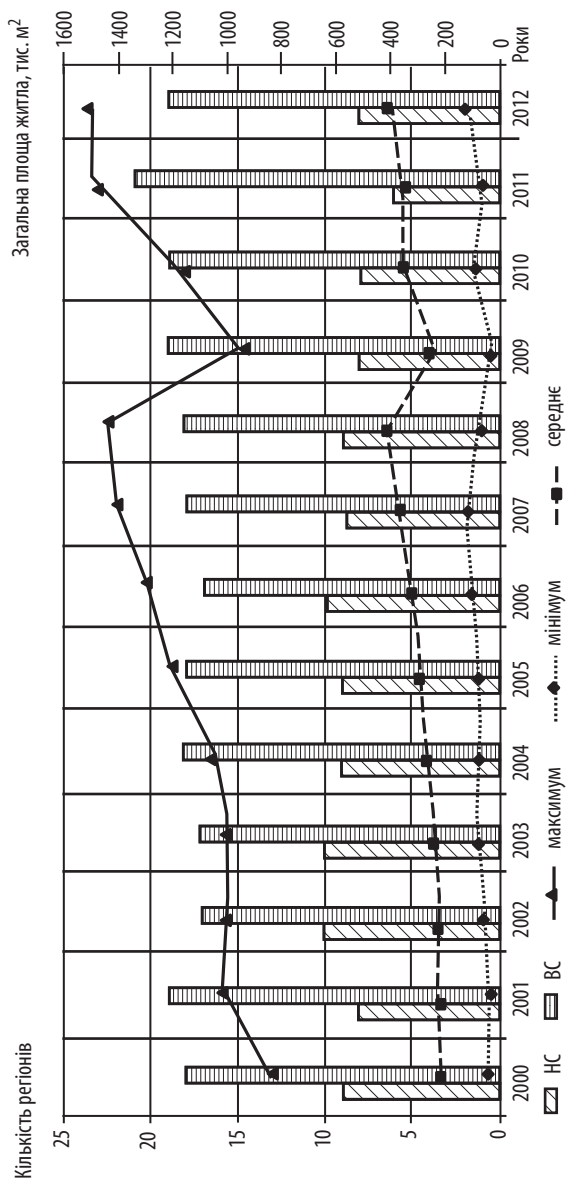

Рис. 1.6. Граничні та середні значення загальної площі житла

1. Теоретичне обґрунтування підходів до визначення диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів

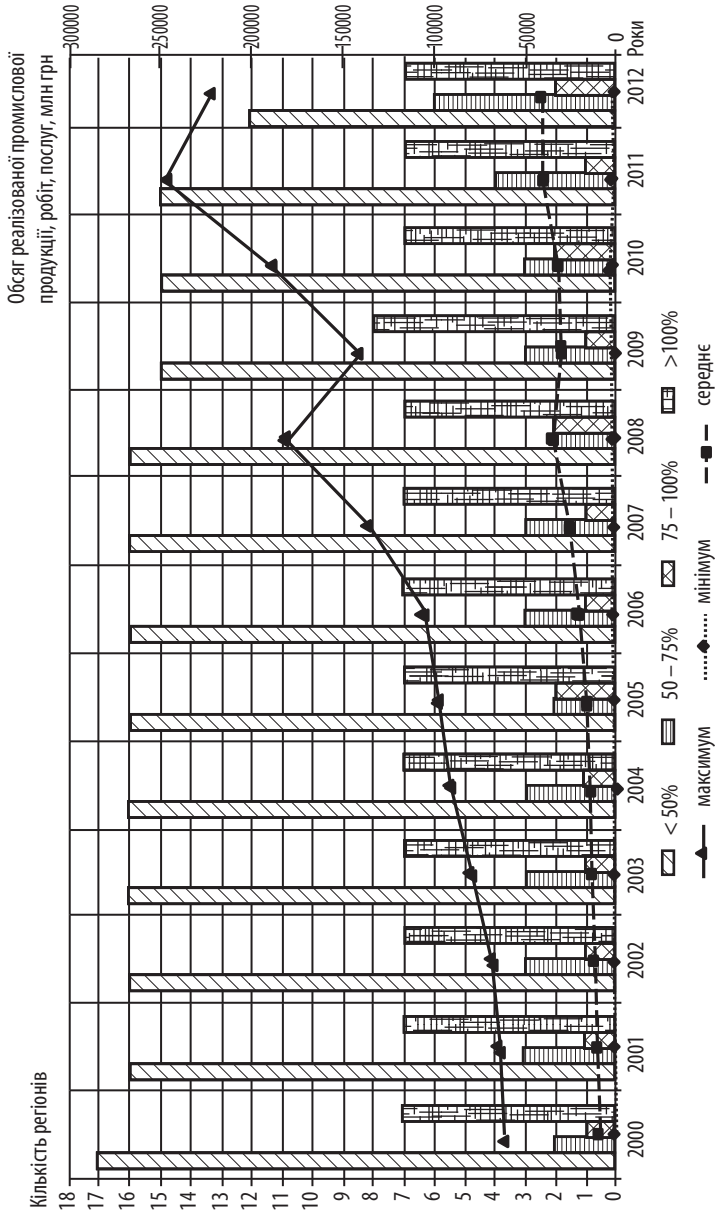

Рис. 1.7. Граничні та середні значення обсягу реалізованої промислової продукції, робіт, послуг

Необхідно відмітити, що в 2012 році знизився максимальний обсяг реалізованої промислової продукції, що на фоні зростання останніх років свідчить про погіршення ситуації в галузі.

Характерною ознакою нерівномірності по даному показнику є значний розрив між максимальним та мінімальним значеннями по регіонах обсягу реалізованої продукції промисловості. При цьому максимальний обсяг практично увесь період (за винятком 2008 р. та 2012 р.) динамічно збільшувався, в той час як мінімальний рівень практично не змінювався. Таким чином, у регіонах з низьким рівнем реалізації продукції промисловості не було можливості за рахунок збільшення темпів зростання приблизитися хоча б до середнього рівня по Україні.

Валова продукція сільського господарства – продукти рослинного і тваринного походження, отримані внаслідок вирощування сільськогосподарських культур і використання сільськогосподарських тварин, а також обсяг зміни незавершеного виробництва у рослинництві, обсяг вирощування молодих багаторічних насаджень за рік та обсяг вирощування худоби і птиці (припід, приріст живої маси). Валова продукція оцінюється у порівнянних цінах, розрахованих як середньозважені ціни товарної та нетоварної частини продукції сільського господарства (рис. 1.8).

Як видно з рис. 1.8, граничні та середні значення валової продукції сільського господарства значно зростали з 2003 році. Після цього мінімальні значення практично не змінювались із поступовим зростанням максимальних значень. В 2012 році спостерігається зниження середнього рівня валової продукції сільського господарства на фоні збільшення максимального рівня. Таке положення свідчить про зростання диспропорційності регіонів за рівнем сільського господарства.

Показники торгівлі товарами та послугами відображають діяльність сфери послуг регіонів, що на цей час стає одним із головних факторів розвитку

До обороту роздрібною торгівлю включено роздрібний товарооборот підприємств, які здійснюють діяльність із роздрібною торгівлю, а також розрахункові обсяги продажу товарів на ринках та фізичними особами-підприємцями.

Обсяг реалізованих послуг (включаючи ПДВ) – це дані про обсяг реалізованих послуг, який визначається за ціною продажу відвантаженої за межі

1. Теоретичне обґрунтування підходів до визначення диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів

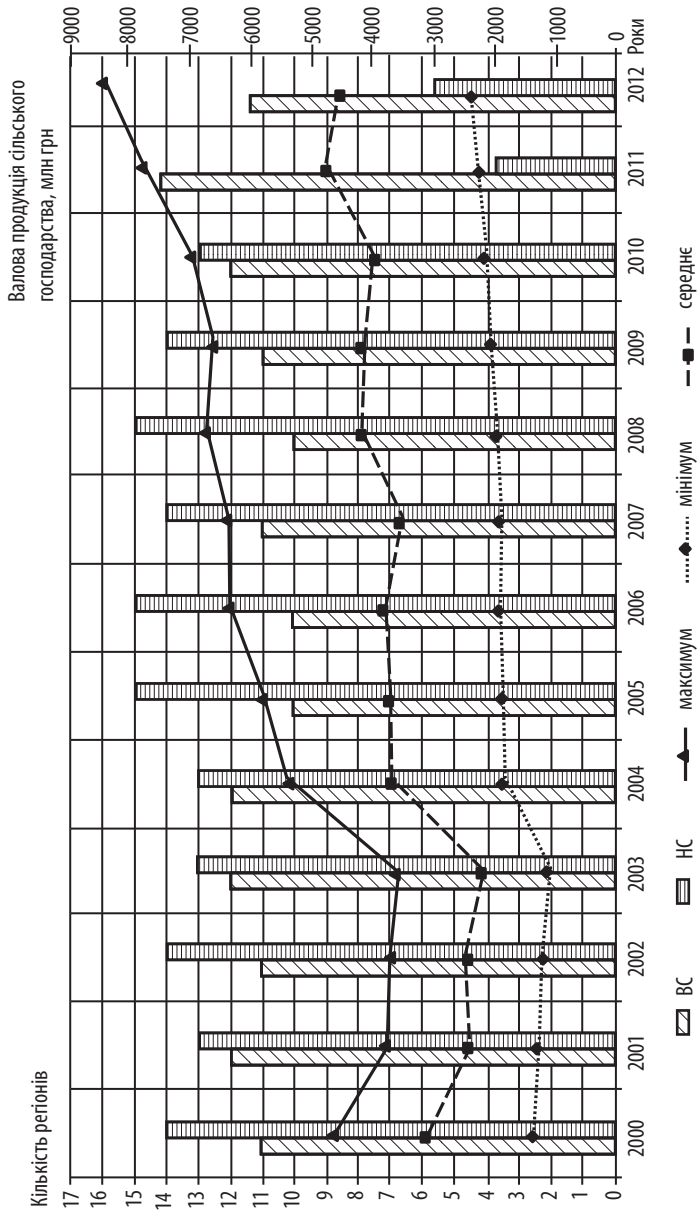

Рис. 1.8. Граничні та середні значення валової продукції сільського господарства

підприємства готової продукції (виконаних послуг), що зазначено в оформлених документах (уключаючи продукцію (послуги) за бартерним контрактом) як підстава для розрахунків з покупцями (замовниками), та непрямі податки (ПДВ, акцизний збір тощо).

Рис. 1.9 та рис. 1.10 свідчать про дуже високий розрив між максимальними та мінімальними значеннями обороту торгівлі та обсягу послуг. За цими показниками спостерігається найбільша диференціація, проте для рівня послуг вона ще характеризується дуже низькими середніми значеннями, що свідчить про значну кількість регіонів з відносно низьким обсягом реалізованих послуг.

Обсяг інвестицій в основний капітал має велике значення для розвитку регіону. Розширення масштабів виробництва підприємств здійснюється за рахунок поповнення основного капіталу. Таким чином, інвестиції і основний капітал також є основою збільшення ВДВ. Протягом 2001–2011 років інвестиції в основний капітал були вкладені по регіонах України досить нерівномірно. Про це свідчать дані, наведені в дод. Б.

Крім того, в період 2000–2012 рр. в Україні не змінювався регіон із максимальним обсягом інвестиції, як і той, що мав найменший з них. Це два міста – Київ та Сімферополь. Велика частка інвестицій протягом 2000–2012 рр. припадало на такі регіони, як: Донецький, Дніпропетровський, Одеський та Харківський (регіони наведені в порядку зменшення долі інвестицій). Природно, що більша доля інвестицій сконцентрована в промислових регіонах.

Незмінність лідерів щодо структурного розподілення інвестицій в основний капітал підтверджується розрахунком індексу структурних зрушень. У 2012 році структура інвестицій по регіонах мала абсолютне середнє відхилення по регіонах від структури 2000 р. на 0,78 процентних пункти, що є досить незначним показником та свідчить про практичну тотожність структур.

Таким чином, зростання інвестицій в основний капітал спостерігається у регіонах-лідерах та не приводить до змінення структури інвестицій з роками по іншим регіонам України.

Результатом роботи підприємств регіону є їх фінансовий результат від звичайної діяльності. Під звичайною діяльністю розуміється будь-яка основна діяльність підприємства, а також операції, що її забезпечують або виникають внаслідок її проведення. Отже, фінансовий результат від звичайної

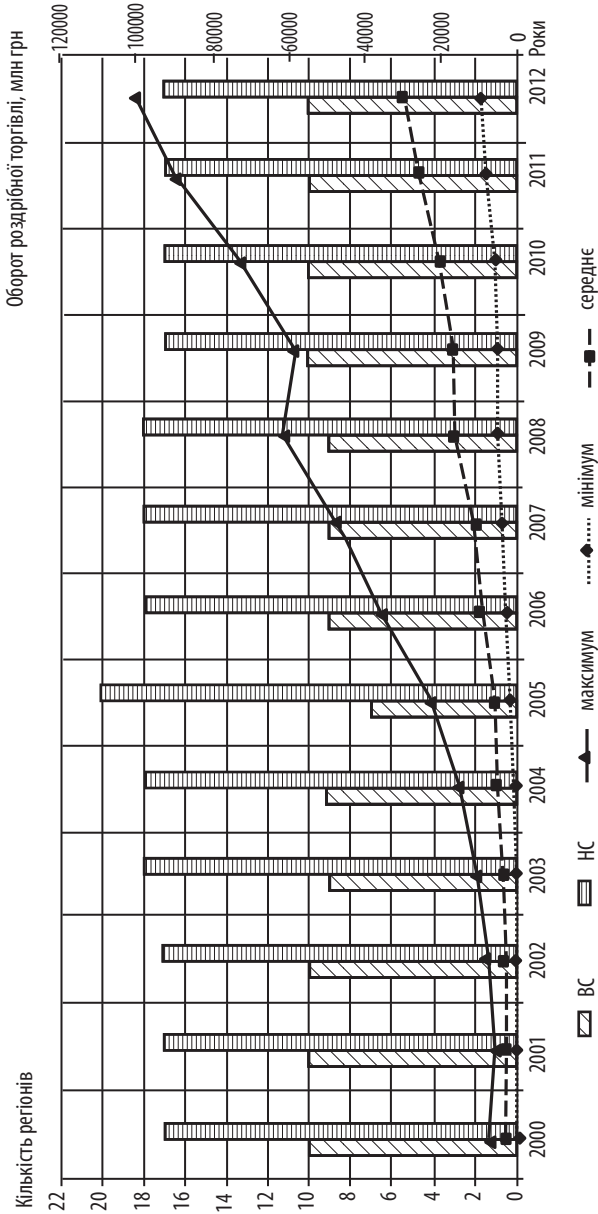

Рис. 1.9. Граничні та середні значення обороту роздрібно́ї торгівлі

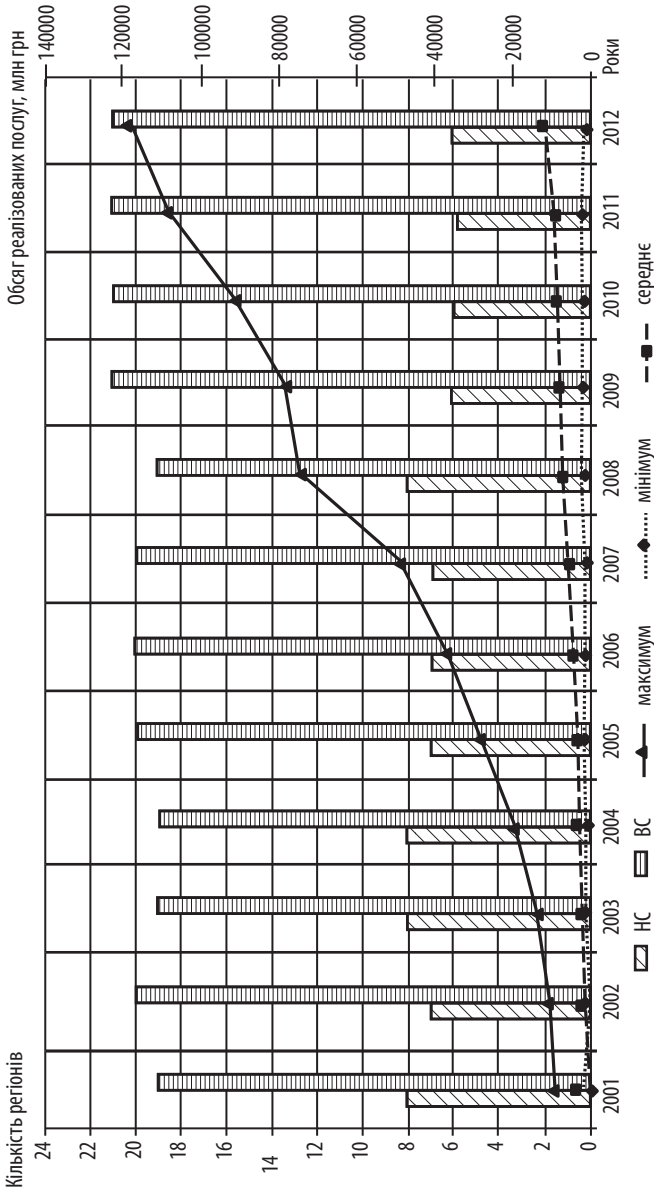

Рис. 1.10. Граничні та середні значення обсягу реалізованих послуг

діяльності до оподаткування – алгебраїчна сума прибутку (збитку) підприємств від операційної діяльності, фінансових та інших доходів (прибутків), фінансових та інших витрат (збитків).

Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування по регіонам України з 2000 по 2012 рік наведений у додатку А (табл. А.9). Взагалі по Україні за період спостереження результатом діяльності підприємств виступав прибуток, який мав значні темпи росту з 2003 по 2007 рік. У 2008 році відбулося зменшення доходу від звичайної діяльності практично вдвічі (0,477), що могло стати наслідком як скорочення виробництва, так і банкрутства деяких підприємств (тобто фактично їх усунення) (рис. 1.11). З 2003 року по 2007 рік спостерігається тенденція до збільшення кількості регіонів із позитивним сальдо фінансового результату підприємств, але в 2008 році спостерігається суттєве зменшення таких регіонів. Найбільш успішним для підприємств регіонів можна назвати 2005 – 2007 рр. У цьому періоді не спостерігалось від'ємних показників фінансового сальдо. Найбільший збиток получили підприємства Вінницької області в 2008 році. В 2012 році спостерігається збільшення максимального фінансового сальдо на фоні зниження його мінімального рівня, також збільшилось кількість регіонів з фінансовим результатом нижче середнього (23 регіони). Показник фінансового результату є досить варіативним по роках. Він характеризується неможливістю виділення абсолютних лідерів, чи навпаки аутсайдерів.

Якщо в деякі роки (2001 та 2007 роки) Донецький регіон вважався лідером, то, наприклад, у 2002 році його показник фінансового результату був найменший. Проте можна виділити місто Київ, що протягом всіх років зберігало позитивне сальдо та мало найбільше його значення протягом 2002–2006 рр. Перша характеристика не відповідає більше не одному з регіонів.

В останні роки інтенсифікувалась екстериторіальна діяльність регіонів. Взаємодія регіонів через торгові відношення мають велике значення в процесі їх пропорційного розвитку. Зовнішня торгівля дає змогу регіонам реалізувати свій потенціал, перевірити конкурентоспроможність товарів, що виробляються в регіоні. Серед найбільших регіонів-експортерів можна виділити такі: Дніпропетровський, Донецький, Запорізький, Луганський, Полтавський, а в останні роки (2005–2012) – Миколаївський тощо. Неможливо не помітити зв'язок між промисловою спрямованістю цих регіонів та їх експортним потенціалом (рис. 1.12, 1.13).

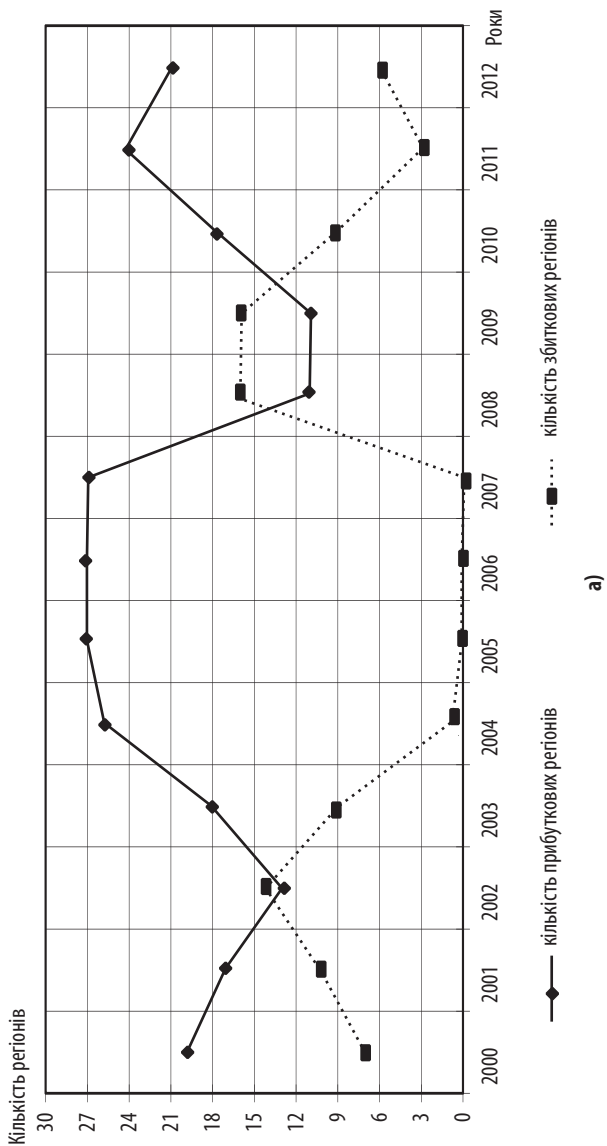

Рис. 1.11. Граничні та середні значення фінансового результату від звичайної діяльності до оподаткування

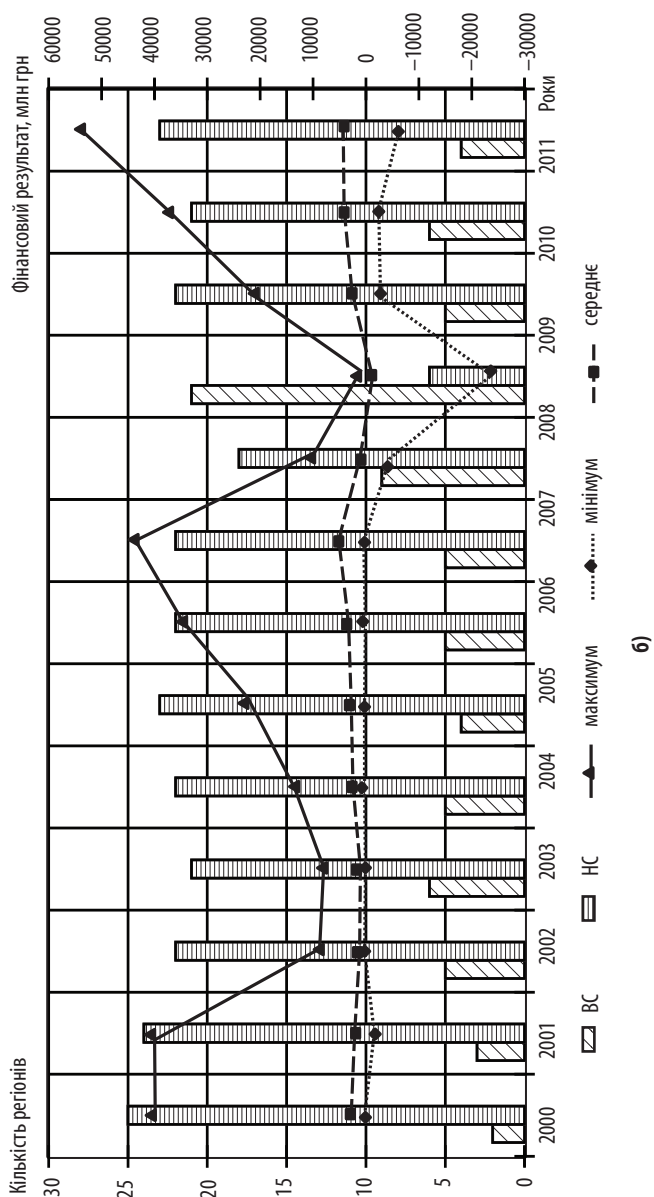

Рис. 1.1.1. Граничні та середні значення фінансового результату від звичайної діяльності до оподаткування

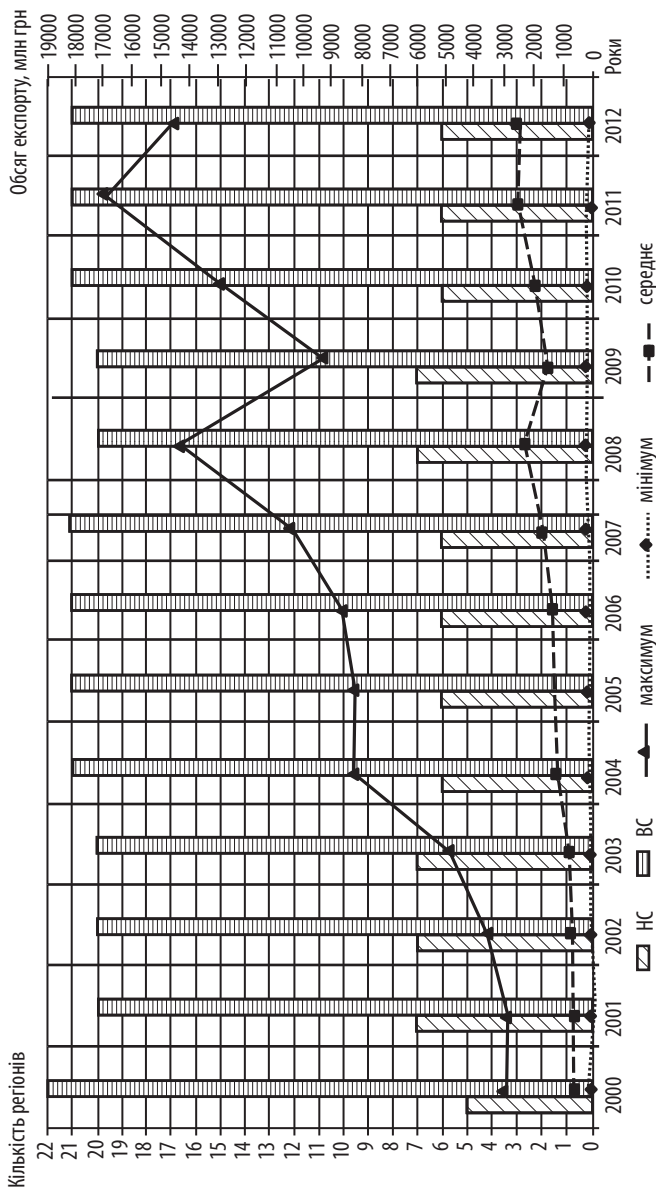

Рис. 1.12. Граничні та середні значення обсягу експорту

1. Теоретичне обґрунтування підходів до визначення диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів

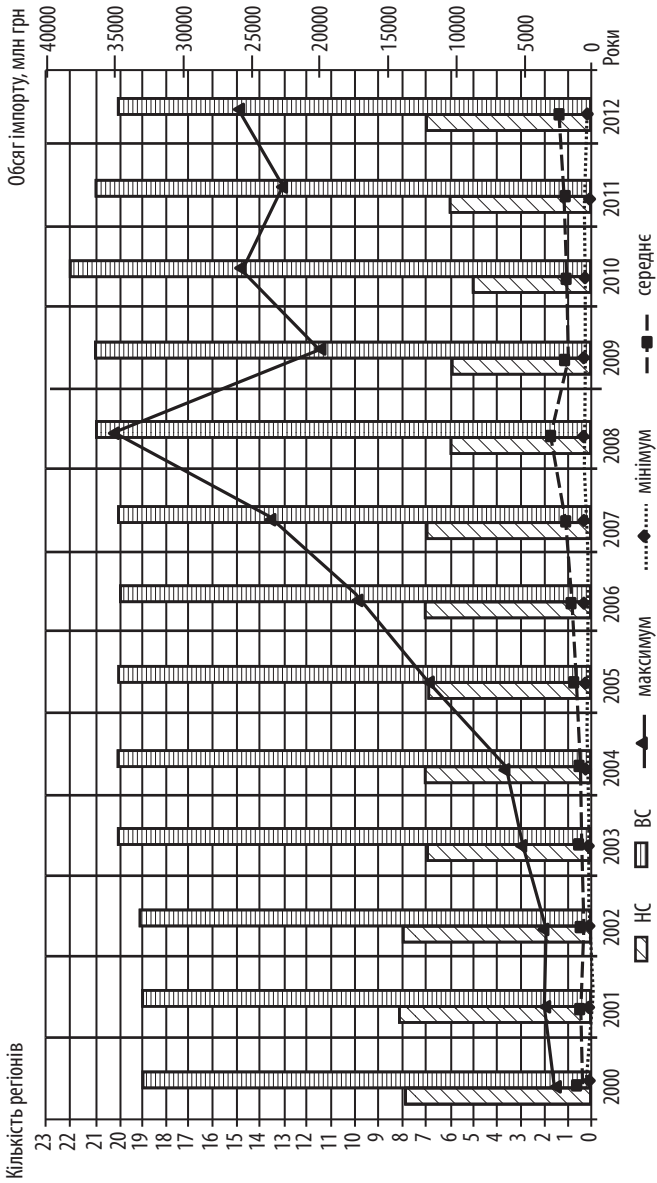

Рис. 1.13. Граничні та середні значення обсягу імпорту

Як видно з рис. 1.12. та 1.13, в Україні є дуже потужні лідери як в експорті (Донецький), так і в імпорті (м. Київ). Більшість регіонів за своїми експортними характеристиками значно нижчі за середнє значення по країні. Таке положення пояснюється значним відривом максимального обсягу експорту від мінімального, що збільшується з роками. В 2008 році спостерігався пік експортно-імпоротної діяльності, після якого проявився спад зовнішньоторгової діяльності. Причиною зниження стали кризові явища у світі, що мали свій значний вплив на економіку України.

З роками зростає кількість регіонів-імпортерів (рис. 1.14). Проте, в середньому, по регіонах експортне сальдо значно перевищує імпорнтне. Виділяються такі регіони-імпортери: найбільший з них – м. Київ, також Київський, Львівський, Харківський регіони тощо. В останні роки – Волинський, Закарпатський та Одеський.

Валова додана вартість відображає додатково створену вартість у процесі виробництва і визначається як різниця між вартістю вироблених (випуск) і вартістю повністю використаних у процесі виробництва (проміжне споживання) товарів і послуг.

Розрахунки ВДВ по регіонах України здійснюються за видами економічної діяльності згідно з Класифікацією видів економічної діяльності (КВЕД). Валова додана вартість регіону складається із суми ВДВ усіх видів економічної діяльності.

На рис. 1.15 зображено значні розриви між максимальним та мінімальним ВДВ на душу населення. Необхідно відмітити, що максимальний рівень ВДВ на душу населення завжди притаманний місту Києву.

Наступний після Києва регіон по рівню ВДВ на душу населення має значно нижчі показники. Це свідчить про суттєве відхилення м. Києва від загальної кількості регіонів, що провокує, в свою чергу, великі значні диспропорції регіонального розвитку в Україні.

На рис. 1.16 наведено розподіл кількості регіонів відносно середнього рівня ВДВ на душу населення.

Так, до 2007 року найбільша кількість регіонів знаходилась у діапазоні 75–100 % від середнього значення ВДВ на душу населення по країні. Проте з 2007 року спостерігається погіршення стану регіонів відносно середнього рівня, а з 2008 року ця кількість регіонів певного рівня стабілізується. З 2009 р. по 2011 р. в Україні існують 10 регіонів, що за рівнем ВДВ на душу

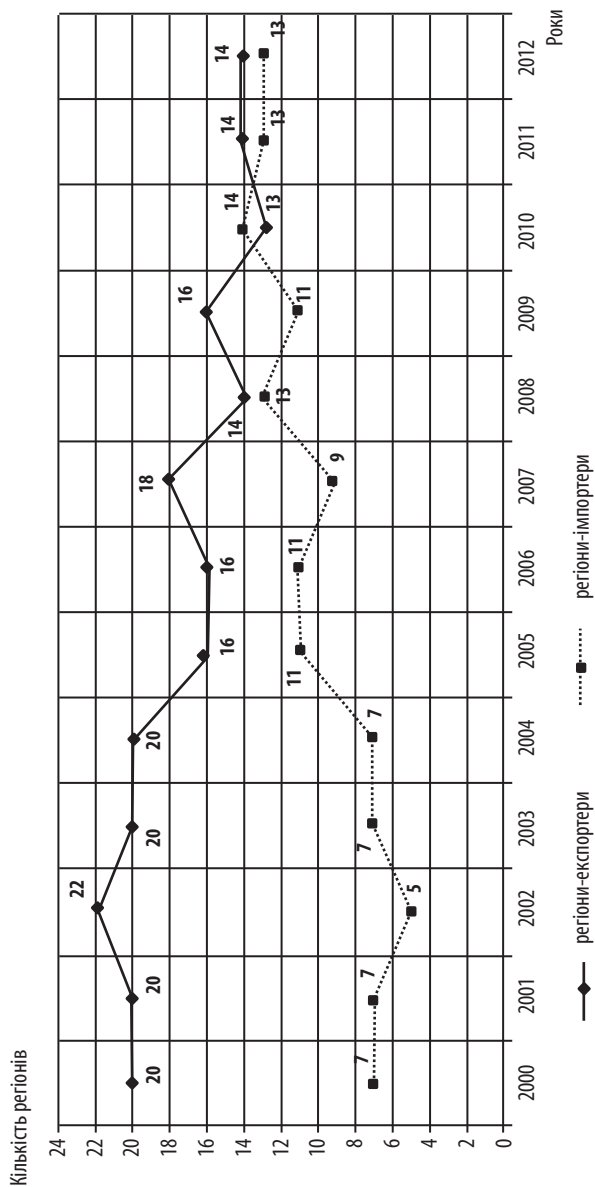

Рис. 1.14. Динаміка зміни кількості регіонів експортерів та імпортерів

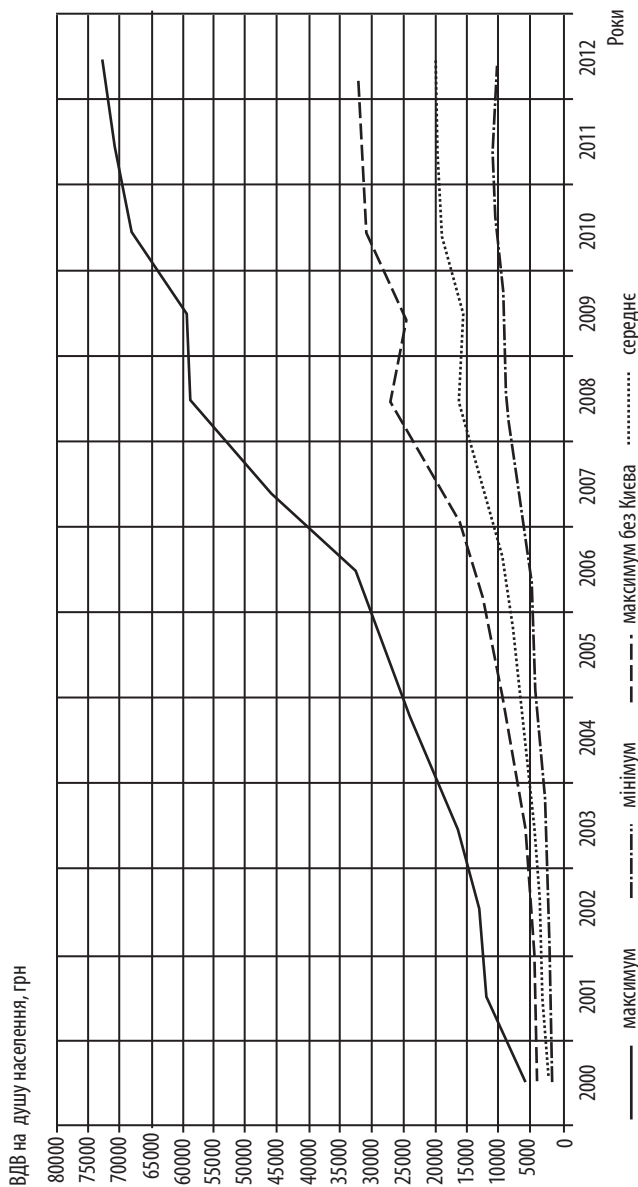

Рис. 1.15. Граничні та середні значення ВДВ на душу населення

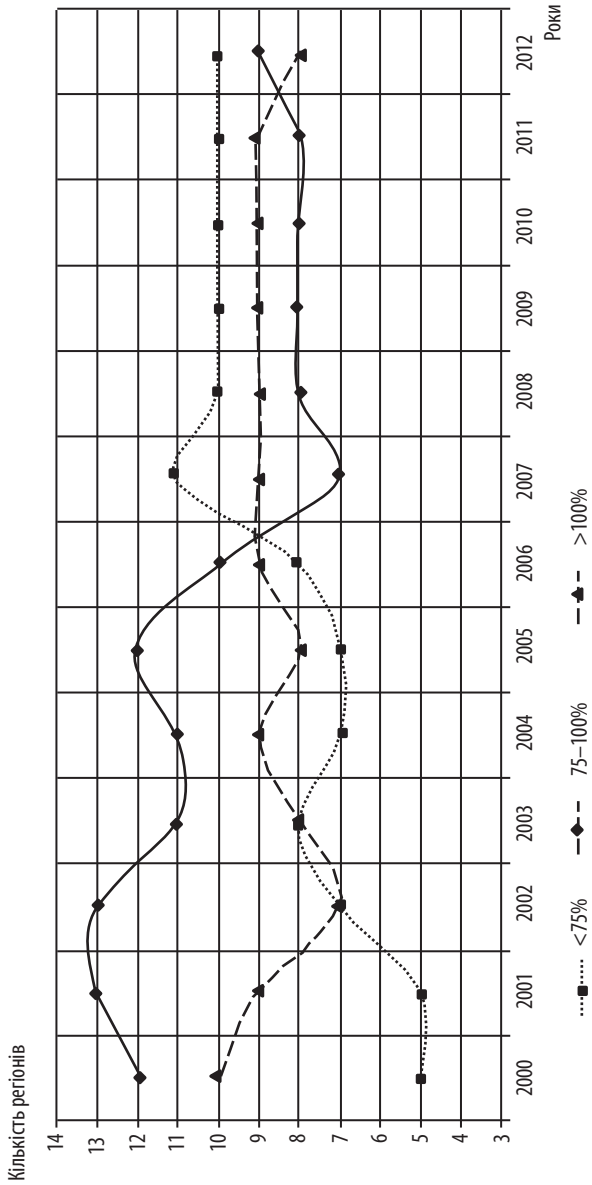

Рис. 1.16. Кількість регіонів з ВДВ на душу населення різних діапазонів відносно до середньої ВДВ на душу населення

населення нижче, ніж 75 %, за середній рівень, 9 регіонів відповідають рівню ВДВ на душу населення – вище за середній та 8 регіонів знаходяться в діапазоні між першими двома групами.

Виходячи з проведеного аналізу, можна зробити висновки, що нерівномірність є характерною рисою розвитку як держав світу, так і України. За більшістю проаналізованих показників розриви між їх регіональними значеннями є досить значними та підтверджують необхідність створення ефективних державних програм зниження диспропорційності розвитку територій країни.

1.2. Теоретико-понятійний апарат дослідження диспропорцій регіонального розвитку

Формування ефективного державного управління диспропорційністю розвитку регіонів неможливе без потужного теоретичного базису. Теоретичні підходи розкривають сутність понятійного апарату дослідження, формують теорію питання та методологію аналітичної частини дослідження.

У дослідженні державного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів формуються якнайменше три дефініції, які потребують детального уточнення:

- 1) необхідно проаналізувати поняття «регіон» на підставі існуючих визначень у науковому та законодавчому аспекті;
- 2) необхідно обґрунтувати поняття «диспропорція»;
- 3) виявити межі застосування та розмежування в літературі таких понять, як «соціально-економічне зростання» та «соціально-економічний розвиток».

На підставі вищевизначених понять та розгляду основних теорій регіонального розвитку необхідно сформулювати удосконалене визначення поняття «диспропорції соціально-економічного регіонального розвитку».

Логіка формування понятійного апарату дослідження наведена на *рис. 1.17*.

У другій половині ХХ – на початку ХХІ століття зосередилася чи не найбільша увага наукового світу до дефініції «регіон» та до виявлення закономірностей його розвитку. Дослідженням регіонів займалася величезна плеяда провідних учених у різних країнах світу. Серед них особливо виділя-

лися такі українські вчені, як М. Долішній, С. Злупко, С. Іщук, Ф. Заставний, М. Паламарчук, Є. Пітюренко, Н. Тимчук, М. Чумаченко, О. Шаблій та ін.

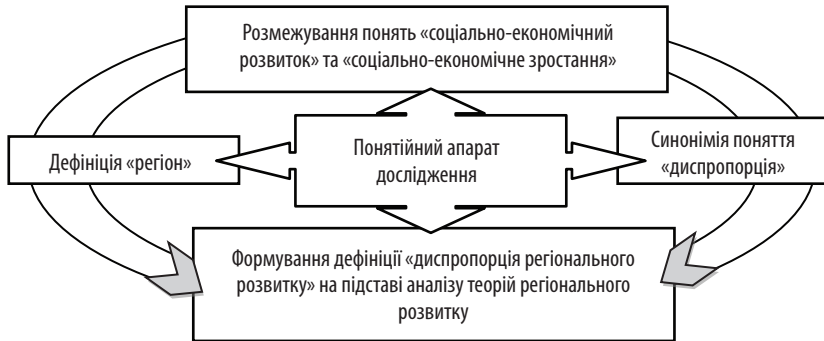

Рис. 1.17. Формування понятійного базису дослідження

Сучасний науковий підхід визначає однією з головних ознак регіону наявність (домінування) внутрішніх (економічних, соціальних та ін.) зв'язків, які є більш розвиненими по відношенню до зовнішніх, що дозволяє розглядати регіон як територіальну систему – складову територіальної організації суспільства.

З точки зору просторового розвитку, в регіоні мають бути оптимально збалансовані функціональні (вертикальні), територіальні (горизонтальні) і часові (динамічні) зв'язки, які формують суспільно-територіальну систему.

Аналіз літературних джерел дозволив виділити такі чинники ідентифікації регіонів, що впливають на формування їх суспільно-територіальних систем, які наведені на *рис. 1.18* [211, с. 59].

Тобто у загальному вигляді ідея регіону полягає в тому, що це є окреслений простір, в якому співорганізуються процеси відтворення і розвитку. Регіон – це відтворювальна структура на світових шляхах розвитку. Більше того, регіон – арена діяльності та взаємодії різноманітних груп інтересів, що знаходяться між собою у відносинах «політики», тобто мають свій проект розвитку (цілі, уявлення про майбутнє регіонального виробництва і напрямки використання його ресурсів).

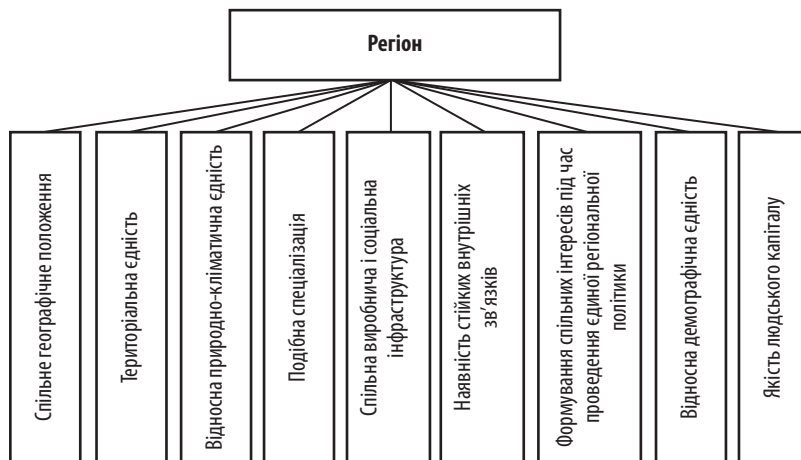

Рис. 1.18. Чинники ідентифікації регіону

При цьому регіон включається в глобальний, нерегіональний контекст і є присутнім у ньому у формі двох різноспрямованих блоків інтересів: вектор регіоналізації, вектор глобалізації.

На підставі вищесказаного можна зафіксувати «регіон» з економічної точки зору як простір існування, результат унікальної конфігурації головних для сучасного етапу розвитку чинників та інструментів господарсько-економічної діяльності [117].

Згідно з законодавчими документами України можна виділити такі визначення поняття «регіон».

Регіон – визначене законодавством територіальне утворення субнаціонального рівня з системою органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування (Автономна Республіка Крим, області, міста Київ та Севастополь) [8].

Регіон – територія Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя [4].

Регіон – суб'єкт системи адміністративно-територіального устрою: Автономна Республіка Крим, області, міста Київ та Севастополь [2].

Таким чином, узагальнивши існуючі в економічній літературі основні підходи до визначення поняття «регіон» та враховуючи перелічені вище його характеристики, вважаємо погодитись із автором [150] щодо бачення цього поняття, яке базується на узагальненні та систематизації його ознак.

Регіон – це територіально-цілісна частина країни, яка відрізняється своєрідністю природного середовища, що зумовлює тип та структуру економіки, що характеризується своєрідним співвідношенням різних галузей господарства, глибокими та різноманітними зв'язками між ними, закінченим циклом відтворення, спільними рисами історичного розвитку, виробничими навиками, соціально-культурними традиціями населення, функціональними особливостями (спеціалізацією), які виділено за сукупністю цих ознак в адміністративну одиницю, та являє собою підсистему соціально-економічного комплексу країни [150, с. 85].

Аналіз вищерозглянутих підходів дозволив виявити, що соціально-економічну сутність поняття «регіон» при різних підходах, нами розглянутих, має певні риси: *по-перше* – це територія, а *по-друге* – економічна система в межах цієї території, або регіон – це самостійна територіальна система, з притаманними тільки їй виробництвом, розподілом, обміном та споживанням матеріальних благ та послуг.

У цьому випадку регіон одночасно є складовою частиною країни (підсистемою) з внутрішніми та зовнішніми зв'язками, але являє собою систему з внутрішнім механізмом відтворення, що має крім системних властивостей: територію, господарську єдність, цілісність, зв'язок із державним комплексом; а також і специфічні риси: власні регіональні умови відтворення валового суспільного продукту, основних фондів, робочої сили та розподілу регіональних трудових ресурсів, формування доходів населення та їх товарного забезпечення, джерела капіталовкладень та витрат на утримання невиробничої сфери з тільки їй притаманними виробничо-господарчими та історично-культурними традиціями.

Интерес, що приділяється сутності регіоналізму, обумовлений, *по-перше*, все більшим посиленням внутрішньонаціональної економічної інтеграції, що виражається в централізованій реалізації стимулювання розвитку регіонів [184; 211], *по-друге* – наявністю значної нерівномірності в рівнях соціально-економічного розвитку регіонів України, що перешкоджає сталому розвитку її економіки.

Встановлено, що регіональна нерівномірність спричиняє виникнення та наростання суперечностей в узгодженні економічних інтересів як між регіонами, так і між Центром і регіонами. Регіональна політика має розвиватися в русі компромісу й узгодження інтересів всіх учасників відтворювального процесу.

Причини, що породжують диспропорції в соціально-економічному розвитку регіонів, досить різноманітні (рис. 1.19).

Рис. 1.19. Причини диспропорційного розвитку регіонів [101]

За характером походження вони поділяються на об'єктивні та суб'єктивні. До об'єктивних причин, тобто природного походження, належать: природно-кліматичні умови, склад та масштаби природних ресурсів, місце розташування регіону (центр, периферія та ін.), відтворювальна структура економіки регіону, переваги і недоліки, що пов'язані з перетинанням міжгалузевих зв'язків, рівень та склад народонаселення, ступінь урбанізації та ін. Однак поряд із природними причинами міжрегіональної диференціації існує комп-

лекс штучних причин, які виникли внаслідок неадекватних політичних і економічних рішень, що перебувають у суперечності із соціальними цілями.

Таке положення є квінтесенцією актуальності запропонованої проблеми, що призводить до виникнення небезпечних для України тенденцій і наслідків.

Сучасні уявлення про диференціацію розвитку територіальних систем (регіонів, районів, муніципальних утворень) визнають її об'єктивний і в значній мірі закономірний характер [111]. У реальності завжди одні території характеризуються вищими, інші – нижчими параметрами відтворювальної системи, змінними під впливом комплексу зовнішніх і внутрішніх чинників.

Проведений аналіз наукової літератури показав, що на сьогоднішній день не існує єдиної термінології щодо визначення процесу регіонального розширення. У регіоналістиці різні дослідники оперують такими поняттями, як: «диспропорція» [128], «дисбаланс» [215], «асинхронність» [198], «дисгармонія» [146], «диференціація» [140]. В законодавчих актах України ці поняття зустрічаються в контексті без пояснення їх змісту (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Синонімічні поняття диспропорції в законодавстві України

Постанова Верховної Ради України «Щодо стану та перспективи депресивних регіонів, міст та селищ України» [7]	Дослідження ряду показників «свідчать про поглиблення диференціації соціально-економічного розвитку регіонів»
Закон «Про стимулювання розвитку регіонів» [1]	«Створення рівних умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів України» – дисбаланс, диспропорція
Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» [4]	Нерівномірність, диспропорційність економічного розвитку, диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів, дисбаланс
Указ Президента України «Концепція державної регіональної політики»	Диференціація, асиметрія

Наприклад, в Указі Президента від 25.05.2001 № 341/2001 «Про Концепцію державної регіональної політики» вказано, що головною метою регіональної політики є: «поетапне зменшення рівня територіальної диференціації економічного розвитку регіонів та соціального забезпечення

громадян» [9]. Наведені в табл. 1.2 поняття характеризують той або інший ступінь нерівномірності розвитку окремих сторін (властивостей, процесів) територіальних систем і характеризують таке:

- регіональна диференціація – поділ, розшарування сукупності регіонів на якісно різні частини;
- регіональні диспропорції – нерозмірність, невідповідність розвитку регіонів певному рівню;
- регіональні нерівності – співвідношення між рівнями розвитку регіонів, що вказують якісні відмінності;
- регіональна асиметрія – відсутність симетричності в рівнях розвитку регіонів, що виявляється в їх невідповідності.

Ці поняття використовуються в монографії для позначення відмінностей у рівнях розвитку регіонів разом з поняттям «регіональна диспропорція», яке найповніше відображає предметну область дослідження.

Аналіз понять дозволив зробити висновок, що, на наш погляд, найбільш загальним терміном є «диспропорція». На відміну від інших вона несе в собі інформацію не просто про нерівномірність, як позитивну, так і негативну, але і про стійкий її прояв у часі і просторі, про концентрацію ресурсів тощо.

Диспропорція є протилежністю пропорційності, збалансованості і трактується як її порушення. У філософському словнику [203, с. 608] поняття «пропорційність» у широкому розумінні визначається як властивість незмінності (інваріантності) деяких сторін, відносин процесів чи об'єктів щодо деяких перетворень.

Диспропорція (лат. *dis* – префікс, що означає заперечення, та *proportio* – пропорція) трактується як відсутність пропорційності, співмірності, невідповідності між частинами цілого [203].

Диспропорція в економічному сенсі – це порушення узгодженості, відповідності взаємопов'язаних економічних процесів і показників, що характеризують функціонування і розвиток окремих галузей і виробництв, протікання стадій відтворювального циклу. Наприклад, може спостерігатися невідповідність обсягів видобутку сировини наміченим масштабам його переробки, обсяг виробництва може не задовольняти вимогам споживання, зростання виробництва засобів виробництва набагато перевищувати зрос-

тання виробництва споживчих товарів і послуг, і навпаки. Диспропорції свідчать про гіпертрофований розвитку одних секторів економіки за рахунок інших, про відсутність збалансованості економічних процесів [121].

Розрізняють загальні та окремі економічні диспропорції. Прикладом загальної диспропорції є диспропорція між структурою виробництва та споживання. Окремі диспропорції виникають у конкретній галузі чи навіть на виробничому процесі окремого підприємства. Економічні диспропорції можуть бути результатом проведеної в суспільстві соціально-економічної політики, бути наслідком стихійних лих, неврожаїв, виникати у зв'язку з нестачею певних ресурсів тощо. Звідси виходить, *по-перше*, необхідність порівняння і вимірювання об'єктів; *по-друге*, можливість дослідження диспропорційності з погляду часового чинника. Тобто, з *одного боку*, необхідно розглядати невідповідність зв'язаних параметрів порівнюваних об'єктів у конкретний момент часу, наприклад невідповідальність структури населення регіонів та ВДВ, що характеризує результативність діяльності населення регіонів, з *іншого боку* – вивчати нерівномірність темпів і напрямів їх змін.

Термін «диспропорція» являється складно структурованою дефініцією, в якій виділяють тип та вид (рис. 1.20).

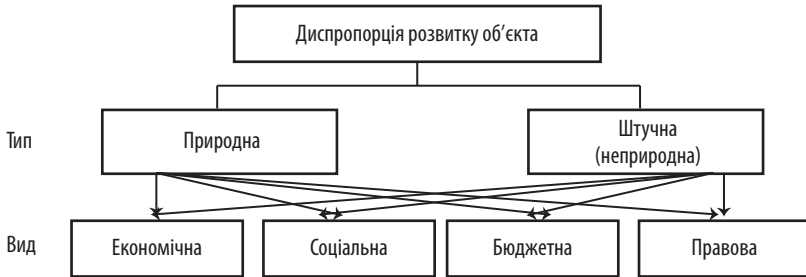

Рис. 1.20. Типи і види асиметрії розвитку об'єкта

«Природна» диспропорція характеризується відмінностями за природно-ресурсними показниками, географічним положенням, економічними, демографічними, історичними й іншими умовами.

Відповідно «неприродна» штучна диспропорція – це диспропорція, що виникає в результаті деформації відтворювальних процесів в одних регіонах і підвищення темпів розвитку в інших регіонах.

На практиці залежно від цілей дослідження різні автори виділяють чотири види диспропорції (асиметрії, нерівномірності): економічну [128; 140], соціальну [88; 153], бюджетну [124; 134], правову [182].

Економічна диспропорція – це відображення в часі і просторі розривів (відхилень) економічних параметрів (наприклад: об'єм виробництва, ВРП, податкові надходження та ін.) регіональних систем від заданих стандартів (значень) у регіональному розрізі відносно до рівня соціального розвитку порівнюваних регіонів.

Соціальна диспропорція – є відображенням розривів (відхилень) соціальних параметрів, порівнюваних територій, в тому числі: забезпеченість лікарняними ліжками, забезпеченість телефонами, число публічних бібліотек, упорядкованість житла, середньодушові доходи, рівень безробіття, рівень злочинності та ін.

Бюджетна і правова диспропорція досліджуються по відношенню до адміністративно-територіальних одиниць і припускають, відповідно, диференціацію за базу оподаткування, структурою бюджетних надходжень і нерівністю в області розмежування прав, повноважень тощо.

Необхідність розгляду загальної соціально-економічної диспропорції обґрунтовується головною метою розвитку регіонів, під якою розуміється якісне поліпшення рівня життя населення, на підставі продуктивного використання наявних ресурсів та потенціалу розвитку економіки регіону.

Для визначення поняття «диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів» розглянемо поняття «регіональний розвиток» та «регіональне зростання». Регіональний розвиток і регіональна зростання як поняття часто використовуються в літературі. Найчастіше ці поняття не розмежовуються і тому вимагають детального уточнення. Узагальнюючи думки науковців щодо понять економічного зростання і економічного розвитку, необхідно відзначити, що економічне зростання традиційно визначається як збільшення загального обсягу виробництва і доходів, в той час як економічний розвиток є більш широким поняттям. Поняття росту визначають у широкому сенсі як стійке збільшення загального рівня доходів на душу населення. Найчастіше поняття економічного зростання прирівнюється до поняття «розвиток економіки», при цьому неявно передбачається, що зростання призводить до поліпшення якості життя і рівня життя.

Проте ряд зарубіжних наукових робіт в області регіонального економічного розвитку [64; 47] критично розглядають це питання. Підкреслюється, що рівень життя відноситься до загального добробуту та виходить за рамки доходів. Наприклад, якщо доход на душу населення збільшується, але при цьому зростає злочинність, то рівень життя, як наслідок, знижується. Це не означає, що зростання спростовується або що економічне зростання не має значення для добробуту. Економічне зростання є рушійною силою інновацій. Однак зростання може знижувати якість життя і призвести до нестійкого розвитку. Так, економічне зростання може призвести до стихійного зростання міст і збільшення вартості комунальних послуг, до викиду більш високих рівнів вуглецю у повітря та до забруднювання вод сільськогосподарськими пестицидами. Кінцевим результатом є те, що зростання може сприяти збільшенню або зниженню економічного розвитку. Не менш важливим є те, що економічне зростання не завжди може бути найбільш важливим фактором в уявленні про благополуччя. Дослідження широкої групи країн підтверджують наявність слабкого зв'язку між зростанням доходів населення і поліпшенням рівень життя [13].

Розуміння принципової різниці між ростом і розвитком дає можливість поглянути на майбутній економічний розвиток по-новому. Економічний розвиток є багатовимірним, багатоаспектним процесом, в той час як економічне зростання є одновимірним. Визначення економічного розвитку більш широке, ніж економічне зростання, між наведеними поняттями є зв'язок як між змістом і формою. Зростання є формою прояву розвитку, проте зростання може проявитися і в інших формах, наприклад, у структурних змінах. Це має враховуватися під час формування управлінського рішення з боку держави та передбачати як позитивний, так і негативний вплив всіх типів росту безпосередніх економічних наслідків регіональної політики [48, с. 3–4].

Таким чином, на підставі проведених досліджень у роботі будемо розуміти під диспропорцією соціально-економічного регіонального розвитку стан територіального розвитку країни, що характеризується суттєвими розбіжностями між структурою населення регіонів та структурою певного показника результативності розвитку регіонів, який зумовлений:

- природною різницею між регіонами за рівнем ресурсного потенціалу;
- неефективністю використання наявних ресурсів регіонів, непродуктивністю функціонування видів економічної діяльності регіону;

- недоліками державного регулювання з перерозподілу ресурсів та відсутності дієвих механізмів стимулювання розвитку регіонів (особливо депресивних) за рахунок власних наявних та потенціальних ресурсів.

Наявність значної диспропорції регіонального розвитку негативно відбивається на загальному рівні соціально-економічного розвитку країни. У будь-якому випадку регіони, що володіють «надмірними» ресурсами, можуть прискорювати свій розвиток, підвищувати якість життя населення, розвинути соціальну сферу. Регіони, що не володіють такими ресурсами, матимуть нижчий рівень соціально-економічного розвитку. Завданнями органів державної влади є усунення вказаних негативних тенденцій, зближення рівнів соціально-економічного розвитку регіонів країни.

Аналіз літературних джерел з проблеми регіональної диспропорційності [163; 16; 144; 60; 147; 149, 126] дозволив зробити висновок, що значну увагу в регіоналістиці отримали два протилежних погляди на кінцевий результат процесу довгострокового розвитку і зростання регіонів: дивергенція та конвергенція. Під конвергенцією розуміється процес зближення у часі рівнів розвитку країн та регіонів; протилежний процес називається дивергенцією.

У табл. 1.3 наведені основні теоретичні підходи, засновані на різному розумінні кінцевих результатів розвитку регіонів. Різниця даних підходів фокусується в різноманітті розуміння джерел конвергенції або дивергенції розвитку територій.

Таблиця 1.3

Характеристика теорій регіонального зростання

Компоненти порівняння	Теорії економічного розвитку		
	Неокласичний	Кумулятивний	Агломеративний
1	2	3	4
Теорії і моделі	Модель збіжності Р. Солю і Т. Свана, Менкью-Ромер-Уейла, Барро-Сала-Мартін	Теорія полюсів росту (Франсуа Перру)	Модель «ядро-периферія» Мюрдаля й Хіршмана
Основні терміни	Агрегування (макро) або двохсекторальна регіональна економіка	Галузі промисловості	«Випадковий» фактор, агломерація, ефект від масштабу

Закінчення табл. 1.3

1	2	3	4
Основні рушійні сили	Підвищення темпу економічного росту, вимірюваного в показниках на душу населення	Структурні зміни економіки, викликані ростом у «ведучих» галузях і «ефект збільшення» цих змін через «канали поширення»	Випадковий фактор, наприклад, відкриття мінеральних родовищ або розвиток експорту продукції харчової промисловості
Джерела розвитку	Схильність до заощаджень, що підтримує інвестиції і формування капіталу	«Провідні» галузі, що є полюсами росту	Зростання реальних зарплат і висока віддача від капіталу породжують зростаючу віддачу від масштабу й розвиток агломерації, що виражається в рості продуктивності праці й капіталу як функції темпу росту регіонального випуску
Сильні й слабкі сторони	Сильною стороною цих моделей є, по-перше, володіння більшими можливостями для рішення проблеми збіжності, по-друге, визначення швидкості конвергенції. Слабким місцем є недооблік регіональних або просторових факторів, і тому вони зазнавали критики від багатьох знаменитих економіко-географів	Сильна сторона: теорія Перру визнана базовою теорією ініціації й поширення розвитку. Слабка сторона: у ній не враховується значення малих підприємств; регіональна політика орієнтована на насадження великих підприємств індустрії, які майже ігнорують специфіку регіону	Достоїнством цієї моделі є уведення в модель просторових факторів як внутрішніх (ендогенних) джерел росту регіонів і недосконалої конкуренції. Однак у моделі недооцінюється роль міжнародного впливу, недостатньо уваги приділяється соціальним аспектам регіонального розвитку, таким як бідність і диференціація доходів
Відношення до конвергенції / дивергенції	Спадна гранична віддача від капіталу пояснює (підтверджує) конвергенцію	Домінує ріст у центрах концентрації «ведучих» галузі, що є причиною дивергентних процесів	Причиною нерівномірного розвитку регіонів вважається, рівень агломерації виробничої діяльності, викликаною зростаючою віддачею від масштабу

Неокласичний підхід заснований на припущенні, що конвергенція залежить від зменшення граничної віддачі від капіталу. Кумулятивний підхід виходить з того, що відмінності в економічному розвитку збільшуються з плином часу.

Агломеративний підхід розглядає регіональний розвиток як процес перманентної зміни конвергентних та дивергентних тенденцій залежно від сформованих умов. До числа найбільш відомих вчених – представників сучасних агломеративних теорій регіонального зростання відносяться: П. Кругман, М. Фуджіт, Т. Мор, Е. Венаблес, Д. Пуго, Дж. Харріс, А. Пред, Р. Фіані, Г. Мюрдаль, А. Хіршман, А. Гільберт, Дж. Гаглер, Дж. Еллісон, Е. Глейзер, Д. Девіс, Д. Вайнштайн.

Найбільш важливими серед сучасних теорій і моделей регіонального росту є базові теорії нової економічної географії, нові моделі економічного зростання, теорії агломерації, центральних місць і випадкового зростання, заснованих на зростаючому ефекті від масштабу в умовах недосконалої конкуренції (у деяких випадках – і досконалої конкуренції). Виходячи з теоретичних передумов цього напрямку регіонального розвитку, до просторових факторів росту відносяться: різні види ефектів від масштабу, транспортні витрати, мобільність факторів виробництва, агломерація, просторові лаги чи множинні ефекти взаємовпливу економічних факторів.

У моделі «ядро-периферія» Мюрдаля і Хіршмана [63] джерела регіонального розвитку пов'язуються з випадковим фактором, наприклад, відкриттям мінеральних родовищ. У цьому випадку зростання реальних зарплат і висока віддача від капіталу породжують зростаючу віддачу від масштабу виробництва і розвиток агломерації, що виражається у зростанні продуктивності праці і капіталу як функції темпу зростання регіонального випуску. Як наслідок, причина нерівномірного розвитку регіонів концентрується на рівні агломерації виробничої діяльності окремих територій [200, с. 16].

Найбільш яскравими представниками теорій кумулятивного зростання є Г. Мюрдаль, А. Хіршман, Ф. Перру, Х. Річардсон, Дж. Фрідман, Т. Хегер-странд, Ж-Р. Будвіль П. Потье, Х. Р. Ласуен, Х. Гірш. Основу цих моделей складають такі базові положення, як: виникнення центрів зростання та каналів його розповсюдження в просторовій економіці; утворення агломерацій і центральних місць; дифузія нововведень, розвиток периферійних терито-

рій; постійна віддача від масштабу; нерівномірне зростання в умовах вільної конкуренції.

Однією з найбільш відомих кумулятивних теорій виступає теорія «плюсів зростання». Вперше вона була висунута французьким економістом Ф. Перру. Відповідно до цієї теорії зростання економіки країни в усіх регіонах не відбувається рівномірно, тобто з'являється в деяких точках або полюсах зростання, з мінливою інтенсивністю поширюється по різних каналах і з певним змінним ефектом – на всю економіку [110, с. 60]. Регіональне зростання не забезпечує зближення рівнів економічного розвитку територій, хоча можливе деяке вирівнювання шляхом каналів розподілу «ефектів збільшення».

Теорія конвергенції, яка у зв'язку зі зростаючими процесами глобалізації представляє особливий інтерес в останні десятиліття в наукових колах західних і вітчизняних вчених, ґрунтується на методології теорій регіонального економічного зростання неокласичного напрямку. Ці теорії спочатку розроблялися як теорії розвитку країн і світових регіональних утворень, в рамках яких такими вченими, як Р. Солоу, Т. Сван [77]; Менкью-Ромер-Уейл [59, с. 407–438; 163, с. 147–151]; Р. Барро, Х. Сала-і-Мартін (Barro R., Sala-i-Martin X.) [16] розроблялися різноманітні моделі збіжності. Однак дослідження показали, що ці моделі також легко можуть бути застосовані в межах однієї країни, оскільки, по-перше, розвиток різних територіальних утворень в рамках однієї країни можна зіставити з відмінностями між країнами, по-друге, «фактори виробництва набагато менш мобільні на рівні країни, ніж на рівні регіонів однієї країни» [144, с. 133].

В основі концепції конвергенції лежить неокласична модель росту Солоу і Свана. У цій моделі темпи економічного зростання позитивно корелюють з різницею душевого валового регіонального продукту (ВРП) регіону і душевого ВРП, який характеризується як стійкий стан регіону з постійними темпами зростання. Обмеженнями цієї моделі виступає ряд передумов, а саме: внесок фізичного і людського капіталу у ВРП, темп технічного прогресу, норма заощаджень, норма амортизації та темпів зростання населення. Отже, бідні регіони мають рости більш швидкими темпами, ніж багаті, що в довгостроковій перспективі забезпечить вирівнювання регіональних рівнів економічного розвитку.

Однак на практиці така абсолютна збіжність малоймовірна. Тому розроблені моделі, в яких використовується нестрога (умовна) збіжність. Це означає, що кожен регіон (або країна) має свою траєкторію стійкого зростання, тобто знімається одне з обмежень моделі – про необхідність однакової норми заощаджень [163, с. 140–141]. За допомогою моделі конвергенції вирішується ряд проблем збіжності, оскільки недостатній розвиток фізичного капіталу може компенсуватися людським капіталом і навпаки. Також можливо визначити швидкість конвергенції і, як наслідок, часу подолання половини відстані, що відокремлює економіку регіону від її стійкого стану [163, с. 151].

У багатьох неокласичних теоріях регіонального росту передбачається, що зближення міжрегіональних відмінностей економічного розвитку здійснюється механізмом стихійного ринку, згідно з яким фактори виробництва переміщуються в ті регіони, де за них платять більше. Цей механізм ґрунтується на базових положеннях теорій порівняльних переваг Д. Рікардо, співвідношення факторів виробництва Хекшера-Оліна, моделі вирівнювання цін на фактори виробництва (або теореми) Хекшера-Оліна-Самуельсона, а також теорії конвергенції Солоу і Свана, Менкью-Ромер-Уейла, Барро, Сала-і-Мартін [16]. Відповідно до цих теорій в умовах мобільності факторів виробництва капітал переміщується з високорозвинених регіонів у менш розвинені через низьку норму прибутковості щодо другої групи регіонів. Трудові ресурси, навпаки, переміщуються у високорозвинені райони, де рівень заробітної плати набагато вище, ніж у менш розвинених регіонах.

В результаті різноспрямованого руху праці й капіталу зближуються сукупні доходи регіонів, а отже, вирівнюються міжрегіональні відмінності економічного розвитку. В умовах відсутності мобільності факторів виробництва активно переміщуються продукти, вироблені цими факторами шляхом міжрегіональної торгівлі. За рахунок отриманих доходів від торгівлі в ці регіони притягуються мобільні фактори (капітал, робоча сила тощо), необхідні для продуктивного використання немобільних факторів. Таким чином, саме взаємозамінність міжрегіональної торгівлі з міжрегіональним рухом факторів виробництва забезпечує зростання економік і зближення рівнів економічного розвитку регіонів.

Проведений аналіз перерахованих вище теорій дозволив виділити ряд загальних рис, які мають прояв як у загальних недоліках, так і позитивних характеристиках (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Позитивні та негативні характеристики теорій регіонального економічного зростання неокласичного напрямку

Негативні риси	Позитивні риси
<ul style="list-style-type: none"> ▪ занадто строгі передумови і обмеження; ▪ надмірна увага до обробного сектора; ▪ зневага до соціальних і політичних чинників; ▪ ігнорування інновацій та каналів їх розповсюдження в економіці; ▪ розгляд росту як сукупності однорідних рівноважних станів, які послідовно змінюють один одного; ▪ припущення однорідності економічного простору і часу; ▪ використання в моделях умов вільної або зробиленої конкуренції; ▪ надання великого значення зовнішньому чиннику, дію якого слабо вивчено. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ можливість вимірювання регіональних ефектів; ▪ визначення напрямку руху факторів виробництва, товарів і послуг; ▪ визначення ступеня накопичення капіталу по регіонах; ▪ виявлення ступеня впливу виробничих і просторових факторів на темпи зростання економіки регіонів; ▪ прогнозування збіжності (конвергенції) за рахунок наявності позитивної залежності між темпом зростання економіки і відмінністю між поточним і рівноважним рівнем доходу в економіці; ▪ можливість застосування на практиці і здійснення перевірки.

Головний аргумент, який можна навести на користь моделі конвергенції, такий: при цій технології країни (регіони) з більш низьким доходом на душу населення і більш низьким рівнем капіталу на одного робітника можуть запропонувати більш високий відсоток з інвестицій. Це, в свою чергу, привертає більше іноземного капіталу, забезпечуючи більш високу норму накопичення і більш швидке економічне зростання. Очевидна умова полягає в тому, що зацікавлені економічні системи відкриті.

Емпіричні результати залежать у великій мірі від однорідності аналізованих груп країн (регіонів). Зокрема, необхідно відзначити, що економічні системи, які прагнуть до різних стійких станів, не мають сходиться в своєму розвитку. Основні рівняння, що описують рух економіки у напрямку до стійкого стану, наведені в моделі Солоу [77].

Важливою метою емпіричного дослідження під час вивчення конвергенції виступає оцінка значення β параметра, який визначає швидкість конвергенції у напрямку до стійкого стану [16].

Параметр β показує, наскільки швидко система рухається до стійкого стану економіки протягом одного періоду, тобто скорочує розрив між поточним станом і станом рівноваги. Наприклад, якщо $\beta = 0,02$, економіка регіону щорічно наближається до рівноважного стану з темпом приросту 2 % [61, с. 12].

У моделях збіжності крім β -конвергенції часто застосовують іншу міру – σ -конвергенцію. Вона характеризується зменшенням із часом різниці в доходах між аналізованими економічними системами. При цьому β -конвергенція – необхідна, але не достатня умова для існування σ -конвергенції. Відмінність у доходах між країнами може підвищитися, і водночас менш розвинені країни можуть розвинутися скоріше. Диференціація в доходах може бути виміряна:

- 1) дисперсією або стандартним відхиленням реального ВВП на душу населення;
- 2) за допомогою аналітичних інструментів та індикаторів, здатних вивести зменшення різниці від деякої середньої величини.

Найбільш популярний індикатор для вимірювання σ -конвергенції є коефіцієнт варіації показника розвитку економіки, виміряний на душу населення [34].

Цей індикатор також спочатку був використаний Сала-і-Мартін разом з β -конвергенцією. В цьому випадку доцільність використання індикатора конвергенції обумовлено лише тоді, коли проводяться порівняння його значень за деякі періоди часу. Якщо дисперсія вимірюваного явища зменшується за певний період, це означає, що має місце конвергенція ($\sigma_{t_0+T} < \sigma_{t_0}$); коли відбувається зростання дисперсії, це означає, що відбувається дивергенція в розвитку досліджуваних об'єктів ($\sigma_{t_0+T} > \sigma_{t_0}$). Отже, на підставі вищесказаного протягом періоду $[t_0; T]$ може виникнути одна з трьох ситуацій у розвитку економічних систем, які характеризуються такими комбінаціями значень σ і β -конвергенції (табл. 1.5) [104, с. 80].

Крім уже зазначених σ і β -конвергенції, а також умовної і безумовної форми β -конвергенції, в літературі виділяються такі типи конвергенції:

- конвергенція між країнами та регіональна конвергенція;
- глобальна і клубна конвергенція.

Регіональна конвергенція являє собою зближення рівнів розвитку регіонів, конвергенція між країнами – держав. Під глобальною конвергенцією розуміється зближення рівнів розвитку країн (регіонів) по всіх країнах (регіонах) світу. Клубна конвергенція припускає угруповання економічних об'єктів на однорідні групи, усередині яких швидкість зближення рівнів економічного розвитку значно перевищує відповідний показник для світового рівня (рівня порівняння).

Таблиця 1.5

Можливі ситуації розвитку економічних систем

	Ситуація 1	Ситуація 2	Ситуація 3
Комбінація σ - і β -конвергенції	$\sigma_{t_0+t} < \sigma_{t_0}$ (конвергенція)	$\sigma_{t_0+t} > \sigma_{t_0}$ (дивергенція)	$\sigma_{t_0+t} > \sigma_{t_0}$ (дивергенція, бездіяльність, конвергенція)
	$-\beta$ (конвергенція)	$+\beta$ (дивергенція)	$\pm\beta$ (дивергенція або конвергенція)
Економічна характеристика розвитку ЄС	Зменшення розриву між рівнями розвитку економічних систем за період $[t_0; T]$	Збільшення розриву між рівнями розвитку економічних систем за період $[t_0; T]$	Зменшення й/або збільшення розриву між рівнями розвитку економічних систем за період $[t_0; T]$ може мінятися стохастично

Як було зазначено вище, спочатку теорія конвергенції розглядала можливість росту бідніших країн відносно багатих. Тому більшість досліджень були присвячені саме страновій конвергенції. Багато з них аналізують конвергенцію між країнами ЄС з метою визначення рівня впливу політики вирівнювання економічного розвитку за допомогою всіляких фондів. Одні дослідження присвячені аналізу конвергенції між усіма країнами ЄС [37], інші – досліджують феномен зближення окремих груп країн, наприклад, так званих старих і нових держав-членів ЄС [51], між групою азіатських країн і країнами США [60], що передбачає аналіз клубної конвергенції. Клубна конвергенція передбачає самостійне формування послідовного переліку країн в залежності від мети дослідження. Широкий аналіз клубної конвергенції наведений в роботі [67], в якій більшість країн світу розбиті на 5 великих

груп відповідно до географічного положення. Засновники теорії конвергенції Р. Барро та Х. Сала-і-Мартін одні з перших застосували свою концепцію до аналізу клубної конвергенції. У їх дослідженні розглянуто регіональну конвергенцію між Європейськими регіонами, штатами США, канадськими провінціями і японською префектурою [19, с. 341].

На сучасному етапі розвитку цієї теорії ряд російських і вітчизняних учених активно розглядають конвергенцію як метод аналізу нерівномірності розвитку регіонів окремо взятої країни. До них відносяться такі автори, як Б. Лаврівський, Є. Шільцин [147], О. Іодчін [125], О. Лібман [149], О. Гранберг [107], які тестували теорію конвергенції на російських регіонах, при цьому розглядаючи як клубні, так і глобальні її типи. А українські дослідники І. Сторонянська, З. Шульц [191, 193] аналізували конвергентно-дивергентні тенденції в соціально-економічному розвитку регіонів України; О. Кремень [143] використовував теорію конвергенції для доказу однорідності регіонів України за рівнем зайнятості населення; В. Чужиков [209; 210] в основі свого дослідження регіонального розвитку поклав показники σ -конвергенції тощо.

Таким чином, проведений аналіз свідчить про доцільність застосування теорії конвергенції для аналізу регіональної нерівномірності, що дозволяє перейти до наступної найважливішої задачі – ретельного вивчення індикаторів, що дозволяють виявити характерні особливості та джерела виникнення територіальних диспропорцій у розвитку України.

1.3. Концептуальний підхід до регулювання диспропорцій розвитку регіонів

Не викликає сумніву, що методи, механізми та заходи державної політики мають враховувати характер динаміки та якісні характеристики регіональної нерівномірності. У зв'язку з цим оцінка регіональної нерівномірності представляється важливою як для системного опису та діагностики соціально-економічного розвитку регіонів, так і для формування інструментарію державної регіональної політики.

Все це передбачає побудову концептуальної схеми дослідження, що віддзеркалює логіку досягнення мети дослідження на підставі розробки методичного та інструментарного забезпечення державної тактики регулювання диспропорцій регіонального розвитку території.

Побудова концептуальної схеми дослідження вимагає здійснення аналізу терміну «концепція» та виділення характерних особливостей складових концептуальної схеми (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Аналіз поняття «концепція» (від лат. *conceptio* – розуміння, система)

Джерело	Визначення
Сучасний економічний словник [179]	головний задум, що керує ідеями. Концепція визначає стратегію дій. Також концепція — система поглядів на явища у світі, у природі, у суспільстві.
Філософський енциклопедичний словник [204]	провідний задум, певний спосіб розуміння, трактування якого-небудь явища; раптове народження ідеї, основної думки, художнього або іншого мотиву.
Філософська Енциклопедія [202]	певний спосіб розуміння, трактування якого-небудь предмета; основна точка зору на предмет; керівна ідея для його систематичного висвітлення.
Сучасна енциклопедія [216]	певний спосіб розуміння, трактування яких-небудь явищ, основна точка зору, керівна ідея для їхнього висвітлення; провідний задум, конструктивний принцип різних видів діяльності.
Великий Енциклопедичний словник [100]	певний спосіб розуміння, трактування яких-небудь явищ, основна точка зору, керівна ідея для їхнього висвітлення; провідний задум, конструктивний принцип різних видів діяльності.

Термін «концептуальний» означає характер процесу (опису, представлення) або об'єкта (моделі, структури, результату), який відрізняється тим, що якісна визначеність об'єктів надається у формі понять [195]. Таким чином, концепція – це центральний системоутворюючий елемент наукового дослідження, а також концептуальні положення та інші конструкції, що її конкретизують – структурні елементи концепції.

Аналіз літературних джерел [161; 179; 195] дозволив визначити, що побудова концептуальної схеми передбачає визначення трьох рівнів: теоретичний, методичний та інструментарний.

Відповідно до мети та завдання дослідження структурними елементами кожного з рівнів виступають:

1 рівень – теоретико-методологічний. Рівень, на якому формуються основи теоретичні та методологічні положення, що лежать в основі концептуальної схеми; сукупність ідей, що визначають загальну наукову світо-

глядну позицію вченого під час здійснення дослідження. У нашому випадку теоретичним підґрунтям концептуальної схеми є положення теорії конвергенції, які детально проаналізовані в п. 1.2. Методологічний рівень концепції складає сукупність принципів, гіпотез та положень, що представляє основу дослідницької діяльності.

Наукова гіпотеза виступає моделлю створюваної системи нового наукового знання та є планом її реалізації [161]. Побудова робочих гіпотез вимагає їх обґрунтування на підставі існуючих наявних підстав, що стали поштовхом до висунення саме наведених наукових припущень. Кожна з гіпотез пов'язана з методологічними розробками наступних рівнів концептуальної схеми, що є підставою доведення або спростовування гіпотетичних висловлювань.

З метою обґрунтованого дослідження та формування теоретико-методичного підґрунтя державного регулювання диспропорцій регіонального розвитку в роботі сформовано чотири робочі гіпотези дослідження, що базуються на низці підстав до їх формування (табл. 1.7)

Таблиця 1.7

Гіпотези щодо існування диспропорцій регіонального розвитку в Україні

Підстава для формування гіпотези	Гіпотези
1	2
1. В Україні існує суттєва диференціація в значеннях основних макроекономічних індикаторів розвитку регіонів 2. Найбільший вклад у нерівномірність вносить місто Київ, тому має сенс дослідження нерівномірності за основною групою регіонів без міста Києва та за всім масивом території окремо	1. Сучасний розвиток регіонів України характеризується високим ступенем диспропорційності
Регулювання нерівномірності регіонального розвитку має включати цільовий вплив та формувати передумови для посилення самозабезпеченості розвитку територій.	2. Види економічної діяльності спричиняють різноспрямований вплив на нерівномірність розвитку регіонів у зв'язку з різним ступенем домінування в регіонах та різним ступенем їх ефективності діяльності.
Державне регулювання нерівномірності регіонального розвитку має бути диференційованим відповідно до груп регіонів, що мають спільну траєкторію розвитку	3. Просторова залежність характерна для регіонального розвитку України та проявляється в існуванні відповідних груп регіонів (клубів), що мають спільну траєкторію розвитку

Закінчення табл. 1.7

1	2
<p>1. Держава має формувати умови розвитку регіонів для цілей досягнення збалансованого розвитку країни загалом.</p> <p>2. Регіони формують ініціативи внутрішньорегіонального розвитку, що спрямований на зменшення внутрішньорегіональних диспропорцій, які мають істотний вплив на загальну нерівномірність</p>	<p>4. Державне регулювання диспропорцій розвитку є гармонійним процесом, що передбачає об'єднання зусиль як з боку держави, так і з боку регіонів</p>

2 рівень – методичний рівень. Цей рівень містить комплекс методик, тобто послідовність логічно зв'язаних дій, що дозволяють довести теоретичні міркування до рівня їх практичного застосування. Для аналізу та регулювання диспропорціями запропоновано:

- методичне забезпечення аналізу диспропорцій регіонального розвитку;
- методичне забезпечення визначення джерел виникнення диспропорцій регіонального розвитку.

3 рівень – інструментальний – сукупність способів, прийомів, процедур, техніки дослідження, за допомогою яких здійснюється розробка управлінських заходів та рішень з обраної проблематики досліджень.

До інструментального рівня концептуальної схеми регулювання диспропорцій регіонального розвитку відносяться інструменти (рішення, рекомендації):

- формування комплексу стратегій державного регулювання диспропорцій відповідно до клубів регіонального розвитку. Мета: конвергенція територіального простору України;
- підвищення регіональної конкурентоздатності на підставі державної підтримки домінуючих секторів економіки. Мета: активізація секторів економіки регіонів для посилення тенденцій регіонального саморозвитку;
- посилення міжрегіонального співробітництва. Мета: зниження диспропорцій регіонального розвитку за рахунок взаємовигідного міжрегіонального співробітництва.

Запропонована концептуальна схема державного регулювання диспропорцій регіонального розвитку наведена на *рис. 1.21*.

Вона базується на засадах теорії конвергенції та концепціях диспропорційності регіонального розвитку, а також світових та національних підходах до регулювання диспропорційного розвитку регіонів та містить три етапи.

На першому етапі дослідження з метою формування інформаційного підґрунтя дослідження диспропорцій регіонального розвитку проведений аналіз теоретичних засад та практичних підходів до аналізу нерівномірності розвитку регіонів. В результаті виділено основні індикатори, що відображають ступінь диспропорційності розвитку, дозволяють із системних позицій діагностувати характер та направлення диспропорцій. Розрахунок наведених індикаторів ведеться на базі загальноприйнятих показників, що характеризують розвиток регіонів та дозволяють виявити диспропорційність на різних рівнях її прояву. На другому етапі дослідження, що відповідає методичному рівню, сформовано:

- методичне забезпечення аналізу нерівномірності розвитку регіонів з урахуванням статичної, динамічної компоненти диспропорційного розвитку, а також на підставі просторово-клубної залежності між регіонами;
- методичне забезпечення виділення джерел виникнення диференціації регіонального розвитку з метою діагностики найбільш впливових секторів економіки та домінант розвитку регіонів.

На третьому етапі сформовано систему інструментів державного регулювання диспропорційності розвитку регіонів з урахуванням виявлених клубних утворювань регіонів та виділених домінуючих сфер розвитку.

В *табл. 1.8* розглянуто основні завдання кожного з етапів концептуальної схеми, також виділено методи вирішення поставлених завдань на підставі вхідної інформації. Результатом вирішення кожного з завдань є вихідна інформація етапу.

Таким чином, вихідна інформація кожного з попередніх етапів є вхідною інформацією наступного, що зумовлює логіку наукового дослідження та дозволяє вирішити науково-практичне завдання роботи – удосконалення державного регулювання диспропорцій у процесі регіонального розвитку.

1. Теоретичне обґрунтування підходів до визначення диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів

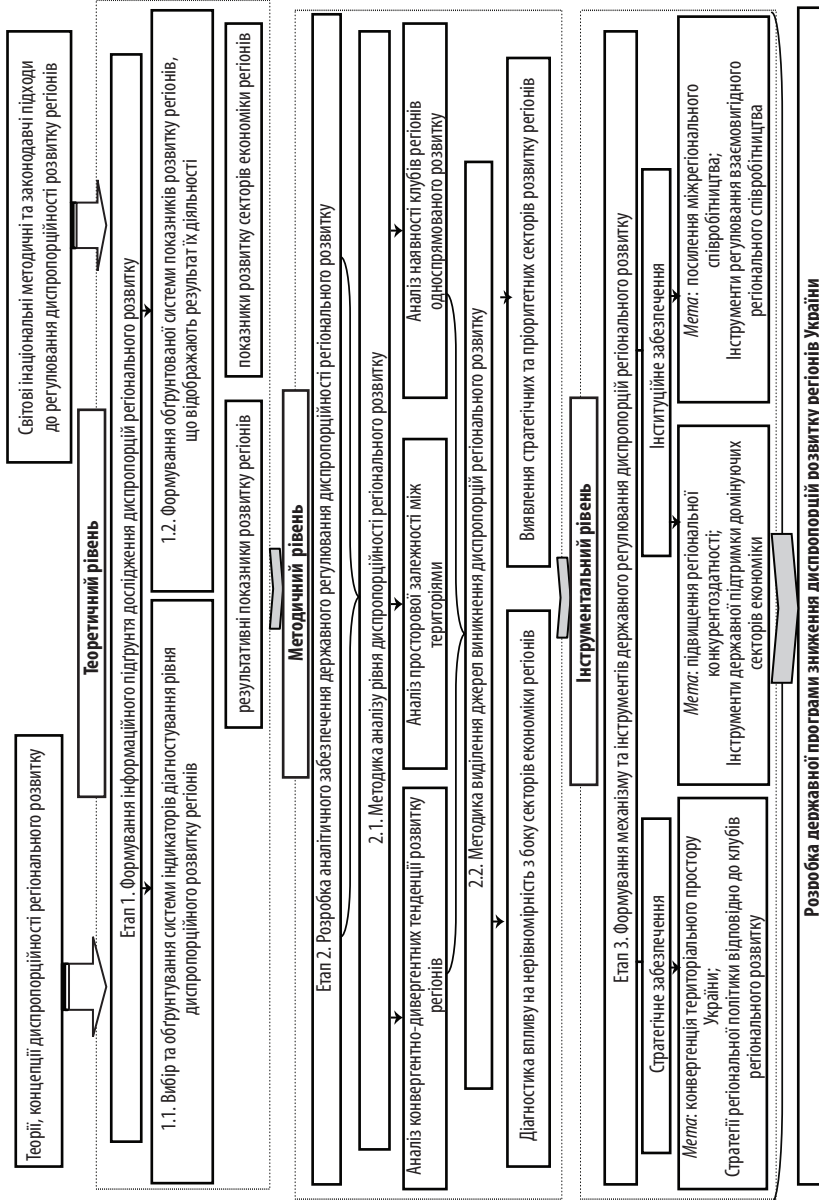

Рис. 1.2.1. Концептуальна схема регулювання диспропорційності регіонального розвитку

Таблиця 1.8

Характеристики етапів концептуальної схеми

Етап	Цільова спрямованість	Перелік завдань, що вирішуються	Вхідна інформація	Способи вирішення завдань	Вихідна інформація
1	2	3	4	5	6
1	Сформулювати тему показників, що всебічно характеризують процес диспропорційності розвитку регіону	1. Виділити показники, що характеризують розвиток регіону 2. Дослідити індикатори діагностики нерівномірності розвитку регіонів	Наукові роботи зарубіжних та вітчизняних дослідників	Компаративний аналіз, монотрафічний аналіз, аналіз законодавчих ініціатив	Обґрунтований перелік показників стану розвитку регіону. Математична формалізація та сутнісний опис системи індикаторів нерівномірності регіонального розвитку
2.1	Провести діагностику рівня диференціації регіонів України	1. Статичний аналіз 2. Динамічний аналіз 3. Просторовий аналіз 4. Аналіз клубної конвергенції, виділення клубів регіонів	Показники стану розвитку регіонів	Методика оцінки нерівномірності розвитку регіонів, що включає: показники α -конвергенції, моделі β -конвергенції, тест та діаграму Морана; метод Ква	Рівень диспропорцій розвитку регіонів у формальному представленні, швидкість та темп конвергенції, рівень просторової залежності між регіонами, клуби регіонів однонаправленого розвитку
2.2	Виділити джерела нерівномірності розвитку регіонів	1. На підставі розкладання на міжгруппову та внутрішньогруппову нерівномірність виділити сфери найбільш впливового розвитку 2. Застосування розкладання конвергенції по сферам економіки, виділити сфери-домінанти	ВДВ на душу населення та ВДВ за секторами економіки	Методика виділення джерел виникнення диференціації регіонального розвитку: 1. Розкладання індексу Тейла 2. Розкладання β коефіцієнта за секторами економіки	Рівень впливу сфер на нерівномірність розвитку регіонів та перелік сфер – домінантів розвитку регіонів

1. Теоретичне обґрунтування підходів до визначення диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів

Закінчення табл. 1.8

1	2	3	4	5	6
3.	Навести інструментальну підтримку державного регулювання диспропорційного розвитку регіонів	<p>1. На підставі сформованих клубів регіонів виділити інструменти регіонального впливу відповідно до характеристик клубів</p> <p>2. Сформулювати інструменти впливу на домінуючі сфери розвитку регіонів з метою підвищення темпів зростання результативного показника</p>	Клуби регіонів односпрямованого розвитку, лемпелік сфер — домінантів розвитку регіонів	Адаптаційна підтримуюча політика держави відповідно до характеристик кожного з клубів, сконцентрований вплив на домінанти регіонального розвитку	Результативність впливу державного регулювання на пропорційність розвитку регіонів

2. Методичне забезпечення аналізу міжрегіональних диспропорцій в Україні

2.1. Розробка методичного забезпечення діагностики рівня диспропорційності регіонального розвитку

Метою першого етапу концептуальної схеми є формування інформаційного підґрунтя дослідження диспропорцій регіонального розвитку, що передбачає побудову системи показників, яка всебічно характеризує процес нерівномірності розвитку регіонів на підставі критичного аналізу літературних та законодавчих джерел. Аналіз теоретичних і емпіричних розробок в області дослідження нерівномірності розвитку регіонів дозволяє узагальнити накопичений у цій області досвід і, як результат, сформуванню збалансований перелік індикаторів діагностики, що відображають особливості конвергентного або дивергентного процесу регіонального розвитку України.

У *табл. 2.1* наведені деякі результати емпіричних досліджень особливостей регіонального розвитку.

Таблиця 2.1

Результати дослідження конвергенції

Автор	Територія	Показник	Результат
1	2	3	4
Basile/de Nardis/Girardi [20]	ЄС-9	ВВП на душу населення	Зростання конвергентного процесу
Eckey/Doring/Turck [37]	ЄС-23	ВВП на душу населення	Високий рівень конвергенції
Paas/Schlitte [66]	ЄС-25	ВВП на душу населення	Дивергенція серед Нових держав-членів
А. М. Лібман [149]	СНД	ВВП на душу населення	Дивергенція
Е. А. Шильцин [165]	регіони Росії	ВРП на душу населення	Дивергенція
І. З. Сторонянська [193]	регіони України	ВДВ на душу населення	Слабка конвергенція

Закінчення табл. 2.1

1	2	3	4
О. А. Гейман [104]	регіони України	ВДВ на душу населення	Відсутність конвергенції
Р. Є. Яремчук [217]	Львівський регіон	ВДВ на одного зайнятого	Конвергенція
М. О. Кизим, О. В. Раєвнєва [131]	Регіони України, райони Харківської обл.	ВДВ на душу населення	Відсутність конвергенції між всіма регіонами України, слабка конвергенція без урахування м. Києва

У табл. 2.2 наведені індикатори, які найбільш часто застосовуються в дослідженнях, присвячених оцінкам процесів нерівномірності.

Таблиця 2.2

Індикатори і показники, що використовуються під час оцінки σ -конвергенції

Автор	Індикатор	Показник
1	2	3
Basile/de Nardis/Girardi [20]	стандартне відхилення	ВВП на душу населення
Paas/Schlitte [66]	стандартне відхилення	ВВП на душу населення
Bourguignon/Francois / Morrisson [21]	Коефіцієнт Джині, індекс Тейла T	Доход, виражений через паритет купівельної спроможності на душу населення
Milanovic [62]	Коефіцієнт Джині, індекс Тейла L	Доход, виражений через паритет купівельної спроможності на душу населення й ринковий обмінний курс щодо долара США
Sala-i-Martin [74]	Коефіцієнт Джині, індекс Тейла T, індекс Тейла L, коефіцієнт варіації	Доход, виражений через паритет купівельної спроможності на душу населення
A.M. Лібман [149]	стандартне відхилення, коефіцієнт варіації	ВВП на душу населення в доларах США по паритету купівельної спроможності
Е. А. Шильцин [165]	Коефіцієнт варіації, Індекс регіональної асиметрії (ІРА)	ВРП на душу населення

Закінчення табл. 2.2

1	2	3
І. Д. Тугель [196]	Розмах варіації; середнє арифметичне; середнє квадратичне відхилення	Динаміка обсягу промислового виробництва, рівень безробіття, середньодушовий роздрібний товарообіг
І. З. Сторонянська [193]	Коефіцієнт варіації, коефіцієнт Джині, індекс Тейла (Т), розмах між максимальним і мінімальним значеннями логарифмів показників	ВДВ на душу населення, доход на душу населення
О. А. Гейман [104]	Коефіцієнт варіації, коефіцієнт Джині, індекс Тейла (Т), коефіцієнт асиметрії	ВДВ на душу населення, заробітна плата на душу населення
М. О. Кизим, О. В. Раєвнева [131]	Коефіцієнт варіації Уильямсона, коефіцієнт Джині, індекс Тейла (перший та другий), коефіцієнт асиметрії	Доходні показники (ВДВ на душу населення, доход та заробітна плата на душу населення), показники податкового навантаження на душу населення та бюджетних витрат на душу населення

Як видно з наведеного аналізу літературних джерел, дослідники як показники розвитку територій застосовують її результативний показник – валовий внутрішній продукт (ВВП) для країн, валовий регіональний продукт (ВРП) або валову додану вартість (ВДВ) для регіонів, розраховані на душу населення. Для українських дослідників більш характерно використання ВДВ на душу населення, у зв'язку з тим, що в статистичній практиці України ВРП почав застосовуватися лише з 2004 року.

Можливість дослідження індикаторів σ -конвергенції дозволяє виявити зниження нерівномірності між регіонами або країнами шляхом аналізу так званих показників нерівномірності (inequality measures). Сигма конвергенція виникає за умови, що показники нерівномірності доходів або випуску на душу населення зменшуються протягом певного періоду. Формально σ -конвергенція підтверджується, якщо показники нерівномірності регіонального доходу на душу населення демонструють істотне зменшення між початковим і кінцевим періодами часу. Якщо допустити відсутність стохас-

тичних шоків, то ідея σ -конвергенції полягає в такому: у початковий період спостерігаються високі значення показників нерівномірності доходів на душу населення через істотне розходження між відносно заможними та відносно бідними регіонами, що буде знижуватися в міру наближення регіонів до єдиного стійкого стану.

Вчені, що працюють в області діагностики ефектів регіонального розвитку [61; 19; 31, 76; 21], використовують досить великий спектр показників нерівномірності, які за своїми істотними відмінностями можуть бути класифіковані на чотири групи:

- показники варіації;
- показники концентрації;
- показники нахилу;
- узагальнюючі показники нерівномірності.

Аналіз літературних джерел і практики застосування цих показників дозволили зробити висновок, що найбільше часто застосовується коефіцієнт варіації та дисперсія. Однак показник дисперсії має ряд недоліків: він складно інтерпретується; він залежить від масштабу доходу: тобто у разі порівняння двох країн з різним масштабом доходу, але близьким рівнем нерівномірності розвитку регіонів його значення буде більше для країни з більш високим рівнем доходу; у разі абсолютного збільшення доходу всіх регіонів на певну величину значення показника не зміниться. Однак у цьому випадку передбачається, що якщо збільшити доходи регіонів на однакову суму, то ця сума буде значно більше відносно доходу бідних, ніж багатих регіонів, тобто ця сума збагачує бідних більше, ніж багатих, що й приводить до зниження нерівномірності.

Коефіцієнт варіації досить легко інтерпретується в порівнянні з показником дисперсії. Таким чином, він дозволяє діагностувати, наскільки велика нерівномірність у певний момент часу. Ця властивість показника добре використовується під час просторових порівнянь. Наприклад, зниження σ -конвергенції серед регіонів країни А в порівнянні із країною Б свідчить про процес конвергенції в країні А та про його відсутність у країні Б за умови, що початкові значення коефіцієнта варіації в обох країнах були досить великі.

Однією з модифікацій коефіцієнта варіації є зважений коефіцієнт варіації Уільямсона [125]:

$$V_w = \frac{\sqrt{\sum_i (y_i - \mu)^2 \frac{p_i}{p}}}{\mu}, \quad (2.1)$$

де p_i – населення регіону i , $i = 1, \dots, n$;

p – населення країни в цілому;

$$\mu = \frac{\sum_{i=1}^n y_i \times p_i}{p}.$$

μ – середня арифметична зважена доходів регіонів,

Особливість цього показника в тому, що показник доходу окремого регіону зважується на питому вагу його населення в кількості населення країни. Доцільність застосування коефіцієнта Уільямсона полягає в тому, що під час оцінки нерівномірності розвитку він знижує вплив багатих малонаселених регіонів, і підвищується значимість бідних густонаселених регіонів країни.

Ігнорування показників концентрації багатьма дослідниками нерівномірності розвитку регіонів можна вважати помилковим. *По-перше*, вони дають можливість проаналізувати рівномірність розподілу показника регіонального розвитку, що вивчається, і оцінити сконцентрованість регіонів за цим показником. *По-друге*, поєднання цих показників з показниками варіації (наприклад, останні високі, а показники концентрації низькі) дає можливість виявити латентні джерела регіональної нерівномірності, що дозволяє зробити більше обґрунтовані висновки щодо тенденцій регіонального розвитку. Найбільше широко використовуються такі показники концентрації, як коефіцієнт Джині й індекс Тейла.

Коефіцієнт Джині є індикатором нерівномірності, що досить часто застосовується дослідниками під час аналізу диспропорцій у доходах населення. Однак цей індикатор може бути застосований і до оцінки регіональної нерівномірності. Існує безліч модифікацій його розрахунку, у цій роботі буде використано формулу, засновану на матричному розрахунку, що дозволяє досить просто розрахувати цей коефіцієнт.

$$\frac{1}{2\mu} \frac{1}{n^2} \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n |y_i - y_j|. \quad (2.2) [55]$$

Коефіцієнт Джині має привабливі теоретичні й статистичні властивості, які відсутні в інших показниках нерівномірності, що пояснює його використання більшістю дослідників. Однією з його переваг є можливість графічної інтерпретації за допомогою кривої Лоренца.

Перевагою коефіцієнта Джині є також його відносно просте тлумачення. Значення коефіцієнта Джині змінюється в межах $[0; 1]$ і його економічна інтерпретація полягає в такому: якщо коефіцієнт Джині дорівнює нулю, це означає повну рівність у доходах, тобто всі регіони мають однаковий прибуток на душу населення; навпроти, якщо коефіцієнт Джині дорівнює одиниці, це означає повну регіональну нерівномірність розподілу доходів.

У реальному житті не зустрічається жоден із граничних випадків, однак прагнення коефіцієнта Джині згодом до одного з них відображає дивергентно-конвергентні тенденції розвитку території країни.

Найбільш повну «лінійку» індикаторів концентрації нерівномірності дають так звані показники загальної ентропії. Саме поняття «ентропія» прийшло з термодинаміки, де збільшення ентропії свідчить про наростання хаосу усередині системи. У випадку розподілу соціально-економічних благ ентропія означає відхилення від абсолютно рівномірного розподілу. Ентропійний індекс нерівномірності, заснований на понятті ентропії з теорії інформації, запропонував Г. Тейл у своїй книзі «Economics and Information Theory» [80]. Проста, незважена формула індексу Тейла має такий вигляд:

$$T_T = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \frac{y_i}{\mu} \ln \frac{y_i}{\mu}. \quad (2.3) [76, \text{с. } 622]$$

У практиці оцінювання міжрегіональних диспропорцій використовують дві модифікації цього індикатора – перший і другий індекс Тейла. Перший індекс Тейла одержав назву T-міра Тейла (T_T), а другий L-міра Тейла або середнє логарифмічне відхилення (T_L або MLD). Формула середнього логарифмічного відхилення така:

$$T_L = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \ln \frac{\mu}{y_i}. \quad (2.4) \text{ [76, с. 622]}$$

Наведений Тейлом новий показник нерівномірності викликав появу безлічі робіт, серед яких першими й найвідомішими стали роботи англійських економістів Ф. Кауелла [31], А. Шоррокса [76] і Ф. Бургіньона [21]. У своїх роботах авторами сформульовано й математично доведено, що класу узагальнених ентропійних мір нерівномірності властиво виконання таких аксіом нерівномірності:

- аксіома декомпозиції, тобто можливість розкладання показників ентропії на внутрішньогрупову та міжгрупову компоненти;
- аксіома незмінності значень показників ентропії у випадках:
 - а) будь-яких перестановок значень вхідних показників між собою у вибірці;
 - б) пропорційної зміни (збільшення або зменшення) значень вхідних показників (незалежність від масштабу);
- аксіома трансфертів Пигу-Дальтона, за умовою якої показники ентропії збільшуються у випадку трансферу від менш доходної одиниці до більш багатой й навпаки.

Формули індексів Тейла, наведені вище, підходять для розрахунку протистих показників, що однозначно характеризують аналізований об'єкт дослідження (наприклад, доход однієї людини, валовий доход регіону тощо). З іншого боку, якщо об'єкт дослідження є складним (наприклад, доход на душу населення), тоді необхідно відобразити співвідношення між частиною доходу й частиною населення. Так, якщо регіон має валовий прибуток, пропорційний його населенню, його індивідуальний індекс Тейла буде дорівнювати нулю, а отже, міжрегіональна нерівномірність не існує; якщо він прагне до нескінченності, то міжрегіональні диспропорції зростають. Тому особливістю застосування індексу Тейла для регіональних досліджень є те, що його необхідно подати у зваженому вигляді, тобто в такому, що використовується для згрупованих даних.

Так, нехай населення країни розбите на n регіонів, кожному i -му регіону відповідає p_i – чисельність населення й y_i – показник розвитку регіону (на-

приклад, ВРП). Тоді формулу першого індексу Тейла можна навести в такий спосіб [21, с. 915]:

$$T_T = \sum_{i=1}^n \frac{y_i}{y} \ln \left(\frac{y_i}{y} / \frac{p_i}{p} \right), \quad (2.5)$$

де y – значення показника розвитку по країні;

y_i – значення показника розвитку i -го регіону;

p – чисельність населення країни;

p_i – чисельність населення i -го регіону.

Другий індекс Тейла формується шляхом трансформації формули (2.5) у таке вираження [21, с. 915]:

$$T_L = \sum_{i=1}^n \frac{p_i}{p} \ln \left(\frac{p_i}{p} / \frac{y_i}{y} \right). \quad (2.6)$$

Економічна інтерпретація цих індексів полягає у такому. *Перший* індекс Тейла показує регіональний розподіл доходу по населенню, а *другий* – розподіл населення по доходу. Так як індекси Тейла мають тільки позитивні значення, отже, якщо перший індекс більше другого, то найбільший вплив на загальну нерівномірність розвитку держави вносять багаті регіони; якщо перший індекс менше другого, то найбільший вплив у диспропорції розвитку вносять бідні регіони.

У випадку абсолютного міжрегіонального паритету T і L -міри індексу Тейла дорівнюють нулю; у випадку збільшення ступеня міжрегіональної нерівномірності значення індексів Тейла зростає. Якщо вважати чисельність населення кожного з регіонів заданою, то максимальне можливе значення індексу Тейла (T_T) – верхня межа – розраховується як:

$$T_{T_{\max}} = \ln(P/P_{\min}). \quad (2.7)$$

Другий індекс Тейла не має верхньої межі, його максимальне значення прагне до нескінченності.

Індекси Тейла характеризують сумісність груп, тобто якщо вибірка розділена на дві або більше частини, то повний індекс Тейла дорівнює зваженій сумі часткових індексів, обчислених для кожної підвибірки, плюс індекс, розрахований між групами. Це є певною перевагою цього індексу в порівнянні

з коефіцієнтом Джині, який не може бути розкладений на часткові індекси, що є важливим в регіональних дослідженнях.

Розкладання на часткові групові індекси проводиться на основі методу декомпозиції ентропійних мір нерівномірності. Цей метод дозволяє оцінити структуру регіональної нерівномірності й значущість факторів нерівномірності в певний момент часу, що має назву статичної декомпозиції.

Розкладання індексу Тейла зазвичай застосовується для оцінки тієї частки загальної нерівномірності, що виникає внаслідок розходжень між групами регіонів по економічному розвитку. У загальному вигляді індекс можна розкласти на внутрішньо- та міжгрупову компоненти. Внутрішньорегіональна компонента відображає нерівність між регіонами, що належать до однієї групи; міжгрупову компонента відображає нерівність між регіонами, що належать до різних груп. Таким чином, індекс є функцією від частки доходів і частки населення у виділених групах.

У загальному вигляді індекс Тейла піддається такій декомпозиції:

$$T = T_B + T_W \quad (2.8)$$

де T_B – індекс міжгрупової нерівномірності;

T_W – зважений показник внутрішньогрупових індексів нерівномірності.

Виходячи із цього, перший і другий індекс Тейла має такий вигляд розкладання:

$$T_T = \underbrace{\sum_{k=1}^K \frac{y_k}{y} \times T_k}_{\text{внутрішньогрупова}} + \underbrace{\sum_{k=1}^K \frac{y_k}{y} \times \ln\left(\frac{y_k}{y} / \frac{p_k}{p}\right)}_{\text{міжгрупова}},$$

$$T_k = \sum_{j=1}^{J_k} \frac{y_{kj}}{y_k} \ln\left(\frac{y_{kj}}{y_k} / \frac{p_{kj}}{p_k}\right). \quad (2.9) \text{ [58, с. 375]}$$

де T_k – внутрішній індекс по групі регіонів k , де $k = 1, \dots, K$;

K – кількість однорідних регіональних груп;

J_k – кількість регіонів у групі k ;

y_{kj} – показник прибутковості регіону j , що входить у регіональну групу k , $j = 1, \dots, J_k$, $k = 1, \dots, K$;

p_{kj} – населення регіону j , що входить у регіональну групу k , $j = 1, \dots, J_k$,
 $k = 1, \dots, K$;

y_k – показник прибутковості регіональної групи k , де $k = 1, \dots, K$;

p_k – населення регіональної групи k , де $k = 1, \dots, K$.

Наведені формули (2.9) дозволяють зробити висновок, що індекс внутрішньогрупової нерівномірності у формулі (2.8) виміряється як зважена сума індексів Тейла для окремих регіональних груп.

Міжгрупова компонента нерівномірності інтерпретується як частка загальної нерівномірності, пояснена аналізованою ознакою, внутрішньогрупова компонента – як частка загальної нерівномірності, що не пояснюється не врахованими ознаками. Подібна декомпозиція дозволяє визначити структуру нерівномірності та виявити його основні причини.

Індикатором оцінки регіональних диспропорцій виступає також коефіцієнт регіональної асиметрії (AS), наведений Г. Фетісовим та В. Орешеним [201, с. 143]. Коефіцієнт регіональної асиметрії (AS) – безрозмірна величина, що не залежить від масштабу вибраного під час виміру показника регіонального розвитку і яка розраховується за формулою:

$$AS = \sqrt{\frac{n}{\sum_i (y_i - \mu)^2}} \times \frac{\sum_i (y_i - \mu)^3}{\sum_i (y_i - \mu)^2}. \quad (2.10)$$

Для економічних досліджень коефіцієнт асиметрії не є новим, але його аналіз у рамках дослідження регіональної нерівномірності є доцільним, з того приводу, що завдяки безрозмірності цього показника коефіцієнт регіональної асиметрії найбільш точно оцінює зміна диференціації в динаміці.

У російській літературі зустрічається узагальнюючий показник нерівномірності розвитку регіонів, що одержав назву Індекс регіональної асиметрії (ІРА) [147].

$$IPA = \frac{V_1}{V_0} \times 100, \quad (2.11)$$

де V_1, V_0 – коефіцієнт варіації в базовому та звітному періоді.

Цей показник є одним з головних індикаторів оцінки регіональної нерівномірності, тому що відображає зміну показника нерівномірності в динаміці.

Розглянуті вище індикатори σ -конвергенції мають такі діагностичні властивості:

- зростання значень кожного з індикаторів свідчить про загальні дивергентні тенденції серед регіонів країни;
- коефіцієнт варіації відображає рівень розкиду показників доходу регіону відносно середнього по країні. Його значення, що не перевищує 33 %, свідчить про однорідний розвиток регіону в цей момент часу й може привести до відсутності конвергенції із часом;
- коефіцієнт Джині визначає глибину нерівномірності між двома випадково взятими регіонами. Його значення легко інтерпретується, тому що варіюється від 0 до 1;
- коефіцієнт Тейла свідчить про рівень концентрації регіональних доходів, що дозволяє визначити в порівнянні з коефіцієнтом варіації та регіональної асиметрії ступінь нерівномірності. Високі значення останніх індикаторів у сполученні з низькими значеннями коефіцієнта Тейла свідчать про те, що спостерігається висока концентрація регіонів, які мають певний рівень зсуву, у той час як висока варіація викликана значним відхиленням невисокого числа регіонів;
- коефіцієнт регіональної асиметрії відображає нерівномірність розподілу доходу регіонів у порівнянні із середнім значенням по країні;
- індекс регіональної асиметрії показує зміну коефіцієнта варіації, його значення більше одиниці свідчить про дивергентні тенденції серед регіонів.

Як відзначалося вище, β -конвергенція виникає за умов, що найбільш бідні регіони збільшують свої темпи росту й розвиваються швидше, ніж більш багаті регіони. Інакше кажучи, конвергенція спостерігається, коли діагностується негативне відношення між темпом росту показника розвитку регіону на душу населення і початковим рівнем цього показника.

Формалізовано цей процес може бути наведений як лінійне відношення між темпами росту й початковим рівнем показника розвитку регіонів з умовою наявності негативного коефіцієнта при пояснюючій змінній.

Під час аналізу наявності конвергенції важливо враховувати, наскільки однорідними по різних параметрах економіки є досліджувані об'єкти (регіони або країни). Залежно від цих умов існує абсолютна (або безумовна) і відносна (умовна) конвергенція.

Абсолютна конвергенція виникає за умови, що економічні системи регіонів сходяться незалежно від певних для економіки факторів (економічної політики, структури виробничого сектора тощо); тобто менш розвинені економічні системи завжди згодом розвиваються швидше, ніж більш розвинені на певний момент часу. Це неявно вимагає, щоб в економічних системах були однорідні темпи приросту населення, однорідна політика й технологічний рівень.

Так, Р. Барро й Х. Сала-і-Мартін на підставі моделі Солоу для аналізу умовної β -конвергенції запропонували таке рівняння [19, с. 26–30]:

$$\frac{\ln(y_{iT}/y_{i0})}{T} = x + \frac{1 - e^{-\beta T}}{T} \times \ln(y^*/y_{i0}) + u_{i0}, \quad (2.12)$$

де $\frac{\ln(y_{iT}/y_{i0})}{T}$ – середній щорічний темп росту показника розвитку регіону на душу населення за період T ;

x – стійкий регіональний темп росту;

$\ln(y^*/y_{i0})$ – відстань показника розвитку регіону на душу населення від загального стійкого стану y^* .

Коефіцієнт $(1 - e^{-\beta T})/T$ зменшується з ростом T для цього β . Це враховує той факт, що темпи росту економічних систем зменшуються у разі збільшення доходу. Якщо $T > \beta$, то стійкий регіональний темп росту буде домінувати. Таким чином, якщо інтервал T більш довгий, вплив початкового доходу на середній темп росту доходу зменшується.

Оскільки точне значення загального стійкого стану економіки невідомо, визначається константа, рівна $a = x + [(1 - e^{-\beta T})/T] \times \ln(y^*)$, і рівняння (2.12) може бути наведено в такій формі:

$$\frac{\ln(y_{iT}/y_{i0})}{T} = a - \frac{1 - e^{-\beta T}}{T} \times \ln(y_{i0}) + u_{i0}. \quad (2.13)$$

Точка «а» у цьому випадку відображає стійкий регіональний доход, а ця модель має нелінійний вигляд. Тому для перевірки гіпотези про наявність абсолютної конвергенції за допомогою МНК приведемо модель до лінійного

виду шляхом введення заміни $b = -\frac{1 - e^{-\beta T}}{T}$:

$$\frac{\ln(y_{iT}/y_{i0})}{T} = a + b \ln(y_{i0}) + u_{i0}, \quad (2.14)$$

де a й b – параметри моделі;

u_{i0} – помилка моделі.

Це рівняння показує, що середній темп росту показника прибутковості на душу населення регіону i за період $[t_0; T]$ становить $(\ln(y_i/y_{i0}))$ і має обернено пропорційний зв'язок з показником доходу на душу населення в початковий момент часу $(\ln(y_{i0}))$.

Параметр b є ключовим у перевірці вищезгаданого відношення. Якщо $b < 0$, то високий рівень показника в початковий момент часу корелює з порівняно низькими темпами регіонального росту, тобто по цій змінній спостерігається конвергенція; якщо $b > 0$, то має місце дивергенція. Іншими словами, параметр b показує, наскільки в процентних пунктах знизиться темп економічного зростання у разі збільшення показника прибутковості регіону на душу населення на 1% у початковий момент часу. З використанням значення параметра b можна визначити швидкість конвергенції, що показує, на скільки відсотків щорічно скорочуються розриви в темпах росту окремих регіонів:

$$\beta = -\ln(1 - bT)/T. \quad (2.15)$$

Важливим поняттям виступає «половина шляху» (*half-life*) конвергенції, що означає час, за який при цій швидкості конвергенції (β) регіони на половину скоротять розриви в значеннях показників регіонального росту, які спочатку склалися між багатими та бідними регіонами. Це значення розраховується виходячи з показника швидкості конвергенції за формулою:

$$hl = \ln(2)/\beta. \quad (2.16) [26, \text{с. 37}]$$

Якщо кількість об'єктів спостережень невелика й збільшити її неможливо через специфіку аналізу (тому що число регіонів у країні є завжди скінченим і часто невеликим), можна використовувати альтернативний підхід, запропонований у літературі [36]. Цей підхід припускає аналіз β -конвергенції на панельних даних (*cross-section data*) шляхом оцінки рівняння (2.14). Одна з переваг такого підходу полягає в тому, що він дозволяє використовувати переваги не тільки просторового аналізу, але також і аналізу в часі, що забезпечує більш високі ступені свободи під час побудови рівняння конвергенції. Необхідно враховувати, однак, що в цьому випадку період часу T позначає число періодів (років, кварталів, місяців) між кінцевим моментом часом і моментом часу на період раніше, ніж кінцевий момент часу ($t_i - 1$).

Умовна конвергенція, у свою чергу, виникає, коли відношення між темпом росту показника доходу регіонів на душу населення і його початковим рівнем негативне за умови впливу додаткових факторів, які обумовлюють стійкий регіональний розвиток. Інакше кажучи, економічні системи сходяться тільки тоді, коли приймаються до уваги фактори, які є визначальними для стійкого розвитку, до якого ці економічні системи прагнуть. Перед дослідником у цьому випадку стоїть складна проблема виявлення факторів, що спричиняють стійке зростання регіонів.

Проте у реальних процесах розвитку регіонів зустрічається саме умовна конвергенція. Модель умовної β -конвергенції подібна до рівняння (2.14), однак включає матрицю додаткових факторів [68, с. 20]:

$$\frac{\ln(y_{iT}/y_{i0})}{T} = a + b \ln(y_{i0}) + \psi x_{i0} + u_{i0}, \quad (2.17)$$

де x_{i0} – матриця екзогенних змінних, які спричиняють стійкий розвиток регіонів;

b – параметр моделі при пояснюючій змінній.

Необхідно відмітити, що гіпотеза конвергенції припускає наявність у всіх досліджуваних економічних системах однакової функції виробництва. Якщо додатковий фактор є статистично значимим, це означає, що регіони, які мають цей фактор, прагнуть до відмінного від інших стійкого стану. Наприклад, якщо внесок у ВРП добувної промисловості є значним чинником регресії β -конвергенції, то добувні регіони мають свою, відмінну від інших, функцію виробництва і, як наслідок, свій стійкий стан.

Статистично кажучи, кут нахилу в моделі (параметр b) залежить від кореляції між регресором (лагом ВРП на душу населення) і додатковою екзогенною змінною – обсягом продукції добувної промисловості. У цьому випадку негативна кореляція між добувною промисловістю й лагом ВРП свідчить про те, що регіони з більш низькими початковими рівнями ВРП на душу населення також відповідають більш високій частці добувної промисловості в загальній структурі виробництва країни, а позитивна кореляція, навпаки, свідчить, що регіони з високою концентрацією добувної промисловості мають також високий початковий рівень ВРП і провокують виникнення дивергенції.

Під час аналізу конвергенції важливо враховувати, що регіони не існують ізольовано один від одного. Вони є більше відкритими економічними системами, ніж країни, їх взаємодія виражається як у міграційних процесах робочої сили, так і капіталу, тому на конвергенцію (або дивергенцію) впливають просторові залежності. У цьому випадку існує небезпека порушення основних передумов побудови класичної лінійної регресійної моделі за рахунок одержання зміщених і неефективних оцінок параметрів моделі конвергенції.

Таким чином, крім динамічної залежності, регіональні системи мають просторову авторегресійну залежність, тому що кожна економічна система впливає симетрично на іншу економічну систему в країні. За таких умов значення β також зміщаються униз, недооцінюючи швидкість конвергенції.

Одним зі способів, широко наведених в іноземній літературі, що дозволяє врахувати просторові міжрегіональні взаємодії в моделях конвергенції, є включення в модель лагової просторової змінної. Нехай $W(n, n)$ – матриця просторових ваг, які визначають взаємозв'язок між різними регіонами. Тоді рівняння (2.17) трансформується в такий вид [44]:

$$\frac{\ln(y_{iT}/y_{i0})}{T} = a + b \ln(y_{i0}) + \rho W_y + u_{i0}, \quad (2.18)$$

де β – просторовий авторегресійний параметр.

Рівняння (2.20) містить лагову просторову залежну змінну W_y і тому одержало назву просторової (авторегресійної) лагової моделі конвергенції [44].

Значимий лаговий просторовий параметр діагностує значну просторову залежність, тобто вимірює ступінь впливу просторових зовнішніх факторів на процес регіонального розвитку.

У цій моделі W – стандартизована бінарна матриця просторових ваг, які визначаються на основі критерію відстані, з використанням наступної фіктивної (*dummy*) змінної [23]:

$$w_{ij}^* = \begin{cases} 1, & \text{якщо регіони } i \text{ та } j \text{ мають спільні границі, } i \neq j \\ 0, & \text{якщо регіони } i \text{ та } j \text{ не мають спільні границі, } i \neq j. \\ 0, & \text{якщо } i = j \end{cases} \quad (2.19)$$

Просторова матриця W^* стандартизується шляхом відношення кожного елемента рядка матриці на суму всіх елементів рядка в такий спосіб [37]:

$$w_{ij} = \frac{w_{ij}^*}{\sum_{j=1}^n w_{ij}^*}, \quad (2.20)$$

де n – число регіонів.

Отже, сума елементів кожного рядка просторової матриці ваг W (або матриці «сусідства») дорівнює одиниці. Вектор лагової просторової залежності W_y розраховується на основі матриці W у такий спосіб [105, с. 16]:

$$W_y = y_{i(-1)} = \sum_{i=1}^n w_{ij} y_i. \quad (2.21)$$

Однак єдиного методу побудови матриці ваг не існує. Альтернативний спосіб побудови матриці «сусідства» – вважати сусідніми регіони, відстань між якими не перевищує деяку задану величину. Як ваги w_{ij} використовують також час, який необхідно на подолання відстані між економічними центрами регіонів.

Крім матриці фізичного «сусідства» використовується матриця економічного «сусідства». Її елементи w_{ij} характеризують частку впливу регіону i на величину y_j у регіоні j . Ця матриця розраховується в три етапи. На першому етапі будується коваріаційна матриця показників взаємодії регіонів – $\text{cov}(y_{ij})$. На другому етапі розраховується частка впливу одного регіону на інший регіон. Діагональні елементи матриці прирівнюються до нуля. На

третьому етапі значення нормуються (зазвичай їх нормують так, щоб сума по рядку матриці дорівнювала одиниці). У цьому випадку дослідник може вибрати як вид матриці залежно від мети й характеру дослідження, так і знайти спосіб нормування.

Як відзначалося вище, процес регіонального розвитку характеризується наявністю просторових ефектів, які викликають виникнення ефекту автокореляції у разі побудови моделі β -конвергенції. Одним з найпоширеніших тестів присутності просторової автокореляції виступає І-Тест Морана – просторовий аналог статистики Дарбіна-Уотсона. Ця статистична величина виражається в такий спосіб [44]:

$$I = \frac{\hat{u}' W \hat{u}}{\hat{u}' \hat{u}}, \quad (2.22)$$

де \hat{u} – вектор помилок з рівняння (2.23);

\hat{u}' – транспонований вектор помилок.

Найбільш простим підходом є розрахунок І-тесту Морана на підставі формули [12, с. 118]:

$$I = \frac{y^T W y}{y^T y}, \quad (2.23)$$

де y і y^T – вихідна і транспонована матриці показників прибутковості регіонів відповідно.

Статистично значима відмінність I від нуля свідчить про автокореляцію залишків регресії, а отже, про необхідність зміни специфікації моделі шляхом використання моделі виду (2.18).

Тест Морана, окрім наведеної оцінки, дозволяє візуалізувати ступінь просторової залежності. Нехай y_i – душовий показник у регіоні i , W – проста матриця сусідства (тоді просторовий лаг ($y_{i(-1)}$) являє собою середній душовий доход у сусідніх регіонах), y_{cp} – середній доход по всіх регіонах країни (у нормалізованих значеннях це 0). Морановська діаграма розсіювання будується в координатах y_i і $y_{i(-1)}$ і на ній виділяють чотири квадранти:

- НН – багаті регіони, оточені багатими ($y_i > y_{гран}$ і $y_{i(-1)} > y_{гран}$);
- НЛ – багаті регіони, оточені бідними ($y_i > y_{гран}$ і $y_{i(-1)} < y_{гран}$);

- LL – бідні регіони, оточені бідними ($y_i < y_{гран}$ і $y_{i(-1)} < y_{гран}$);
- LH – бідні регіони, оточені багатими ($y_i < y_{гран}$ і $y_{i(-1)} > y_{гран}$).

Концентрація регіонів у квадрантах HH і LL відображає наявність просторової автокореляції [105].

Однак необхідно відзначити, що, незважаючи на важливість просторових взаємодій, методи просторової економетрики доволі рідко застосовуються під час аналізу просторових рядів у силу порушення умов побудови регресійної моделі.

Однією з існуючих передумов посилення конвергенції є структурні зрушення в економіці регіону. Наприклад, вважається, що зрушення в структурі економіки від аграрного сектора до промислового і сфери послуг прискорює розвиток регіону. Також під час проведення регіональної політики необхідно враховувати галузевий аспект. Так, стимулювання розвитку тих або інших галузей по-різному позначається на вирівнюванні рівнів розвитку регіонів. Для виявлення галузей-двигунів процесу конвергенції використовується метод декомпозиції, що полягає у розкладанні темпу росту ВДВ на одного зайнятого в регіоні на темпи росту випуску по галузях економіки, структурні зрушення в зайнятості й ефект взаємодії.

Розбиття складається з двох етапів:

- *перший етап* – розкладання сукупного зростання продуктивності праці за допомогою методу розкладання, запропонованого Медісоном (Shift–Share Decomposition) [57];
- *другий етап* – регресія складових сукупного зростання на логарифм початкового рівня продуктивності на основі рівняння (2.16).

У роботі В. Уей-Канг [84] запропоновано метод декомпозиції, який дозволяє розкласти процес конвергенції на три складових. Так, сукупне зростання ВДВ на одного зайнятого (продуктивність праці) пропонується розкласти на суму компонентів згідно зі зростанням у k галузях:

$$\Delta y / y = \underbrace{\sum_{j=1}^k \frac{Y_j}{Y} \left[\frac{\Delta y_j}{y_j} \right]}_{\text{ефект росту}} + \underbrace{\sum_{j=1}^k \frac{Y_j}{Y} \left[\frac{\Delta s_j}{s_j} \right]}_{\text{ефект структурних зрушень}} + \underbrace{\sum_{j=1}^k \Delta s_j \left[\frac{Y_j}{Y} \right]}_{\text{ефект взаємодії}} \left[\frac{\Delta y_j}{y_j} \right], \quad (2.24)$$

де y – ВДВ на одного зайнятого;

Y – початковий ВДВ регіону;

y_j – ВДВ на одного зайнятого галузі j ;

Y_j – початковий ВДВ j -ої галузі;

s_j – частка зайнятих j -ої галузі в чисельності всіх зайнятих в економіці регіону, де $j = 0, \dots, k$;

k – кількість галузей, які беруть участь у розкладанні.

Перший доданок у правій частині рівняння є ефектом впливу росту продуктивності праці по галузях на загальне зростання у разі припущення про постійну структуру зайнятості і у разі первісної частки цієї галузі в економіці країни. З рівняння видно, що ефект зростання продуктивності праці, в свою чергу, може бути розкладений на k компонентів, які вимірюють ріст продуктивності за певними галузями.

Другий доданок показує ефект структурних зрушень, тобто вплив на економічне зростання регіону поновлення трудових ресурсів за галузями при незмінному рівні продуктивності праці. Цей ефект має позитивне або негативне значення в залежності від того, чи збільшилася частка трудових ресурсів цієї галузі в загальній чисельності трудових ресурсів або навпаки – знизилася.

Третій доданок враховує взаємодію двох перших ефектів і називається ефектом взаємодії (коваріація перших двох ефектів). Він приймає позитивне значення, якщо області, в яких продуктивність праці зростала швидше, ніж середнє зростання в цілому по країні, збільшили свою частку трудових ресурсів у загальній чисельності по країні, і негативне, якщо частка трудових ресурсів знизилася.

Якщо рівняння (2.14) уявити як регресію темпів зростання продуктивності праці в економіці регіонів на продуктивність в початковий момент часу, то, виходячи з рівняння (2.24), темп конвергенції можна розкласти на три частини:

$$b = \sum_{j=1}^k b_{\text{зростан_продукт_праці_в_галузі_j}} + b_{\text{структурн_зруш}} + b_{\text{ефект_взаємодії}} \cdot \quad (2.25)$$

Рівняння (2.25) свідчить, що бідні регіони можуть зростати швидше, ніж багатші через три різних, але взаємопов'язаних між собою ефекти: швидке секторальне зростання продуктивності праці, більш сильні потоки зайнятості в більш продуктивні сектори або їх коваріація.

Припустимо, що j -сектор є промисловістю. Негативне значення b_j вказує на те, що зростання продуктивності праці в промисловості вище в бідних регіонах, ніж у розвинених. Отже, зростання продуктивності праці в промисловості має призвести до загальної конвергенції регіонального розвитку. Навпаки, позитивний b_j свідчить, що розвинені регіони мають більш швидке зростання промисловості, тобто зростання промисловості веде до дивергенції. Відносний внесок промисловості в загальну конвергенцію становить b_j / b . Якщо за абсолютним значенням цей вираз близько до нуля, то промисловість не здійснює значного впливу на конвергенцію (дивергенцію). Галузь, що має найбільше за модулем від'ємне значення відношення b_j / b , $1 < j < k$, є основним рушієм конвергенції.

Негативне значення $b_{\text{структурн_зрушень}}$ показує, що в бідних регіонах відбувається більш швидка міграція робочої сили в більш продуктивні галузі. У цьому випадку структурні зрушення в економіці ведуть до конвергенції. Таким чином, семантика значення показника β -декомпозиції залежить від:

- темпів зростання продуктивності праці по секторах економіки;
- частки зайнятих трудових ресурсів за секторами економіки;
- загального порівняльного рівня продуктивності праці по регіонах.

Відсутність β -конвергенції означає недостатню ефективність регіональних ринків, що функціонують в економічному просторі країни. Інакше кажучи, деякі регіони в недостатній мірі використовують свої потенційні порівняльні переваги, які могли б їм дозволити досягти більш високих темпів зростання. Внаслідок цього швидкість розвитку відстаючих регіонів залишається нижчою, ніж у розвинутих регіонів, що призводить до збільшення розриву в рівнях їх соціально-економічного розвитку. Тому процеси β -конвергенції в ідеалі мають відбуватися в будь-якій країні з системою відкритих та гнучких ринків, що характеризуються високими рівнями конкуренції, відсутністю агломераційних ефектів і монополізації. Відсутність β -конвергенції може також трактуватися як ознака слабкої регіональної політики і недостатнього державного регулювання територій.

Наведені моделі β -конвергенції дозволяють виявити не тільки наявності або відсутності тенденцій зближення в процесі розвитку територій країни, але й відображають можливості бідних регіонів наздогнати за рівнем розвитку багаті з певною середньорічною швидкістю. Усі з наведених методів відображають можливі умови й причини конвергенції

Використання розглянутих вище методів оцінки різних аспектів конвергенції дозволяє одержати такі результати:

- просторові моделі й розподіл Морана показують, наскільки впливають на розвиток регіону його сусіди, а також рівень міжрегіональних економічних зв'язків;
- модель декомпозиції темпу конвергенції по секторах економіки дозволяє визначити, які види економічної діяльності найбільш сильно сприяють конвергенції або дивергенції, а також частку у швидкості конвергенції таких факторів, як продуктивність праці, міграція робочої сили й ефект їхньої взаємодії.

2.2. Аналіз диспропорційності розвитку регіонів України

Другий етап запропонованої схеми (рис. 1.21) присвячено розробці методичного забезпечення аналізу диспропорційності розвитку регіонів України.

Аналіз нерівномірності розвитку територій є важливою інформаційною підставою для формування регіональної політики держави. Дослідження, проведені в пункті 2.1, дозволили зробити висновок, що для досягнення цієї мети найбільше часто застосовуються різноманітні показники прибутковості. Такий висновок не випадковий, тому що доходні показники визначають рівень добробуту регіону в цілому і його населення зокрема. У світових дослідженнях широке застосування одержали агрегатні показники результату діяльності всієї економіки, валовий внутрішній продукт (ВВП), валовий національний дохід (ВНД) та ін. У дослідженнях, присвячених соціальній нерівномірності, як правило, використовується показник доходів населення. Отже, індикатори нерівномірності можуть бути розраховані на будь-яких обраних дослідником даних залежно від мети дослідження.

Одним з найважливіших показників прибутковості економіки регіону є показник валового регіонального продукту (ВРП). Виходячи зі статистич-

ної практики, в Україні ВРП розраховується за виробничим методом, і його більша частина складається з валової доданої вартості (ВДВ). Крім того, до 2004 року ВРП абсолютно дорівнював сумі доданих вартостей по видах економічної діяльності регіону. Отже, з огляду на вимогу порівнянності використуваних даних, у рамках дослідження нерівномірності регіонального розвитку в Україні буде використаний показник ВДВ. Економічно рівень ВДВ на душу населення відображає середній по регіону результат економічної діяльності й загального добробуту, а ВДВ на одного зайнятого відображає продуктивність праці регіону.

Іншим важливим доходним показником є середньомісячна номінальна заробітна плата найманих робітників. Цей показник відображає первинний доход домашніх господарств і є винагородою в грошовій або натуральній формі, що виплачується роботодавцем за виконану роботу, фактично за зроблений ВДВ. На *рис. 2.1* наведено методичне забезпечення аналізу диспропорційності розвитку регіонів України.

Третім доходним показником виступає наявний доход на душу населення. Він містить у собі заробітну плату, однак відрізняється від цього показника, *по-перше*, тим, що його розрахунок завжди ведеться на душу населення, а *по-друге*, цей показник включає також доходи, які пов'язані з підприємницькою діяльністю, доходами від власності та поточними трансфертами. Таким чином, ці два показники не взаємозамінні, але взаємодоповнюючі, тому як *перший* відображає рівень виплат наймачами, а *другий* – власні доходи, тобто побічно підприємницьку діяльність населення й різноманітні субсидіарні виплати.

Статистичні дані по кожному з виділених показників прибутковості регіонів України за період 2000–2011 рр. наведені в дод. В. Вони становлять інформаційний простір аналізу конвергентно-дивергентних тенденцій розвитку регіонів України за допомогою індикаторів σ -конвергенції.

Індикатори σ -конвергенції дозволяють виявити рівень і динаміку нерівномірності на основі індикаторів нерівномірності розподілу, що докладно розглянуті в п. 2.1. Ці індикатори становлять чотири групи: індикатори варіації, концентрації, нахилу й узагальнені індикатори нерівномірності.

Розглянемо групи індикаторів сигма-конвергенції для показника ВДВ на душу населення (*табл. 2.3*).

Рис. 2.1. Методичне забезпечення аналізу диспропорційності регіонального розвитку України

Таблиця 2.3

Індикатори σ -конвергенції за показником ВДВ на душу населення

Роки	ВДВ на душу населення				
	V_w	AS	G	T_T	T_L
2000	37,53	2,10	15,8	0,041	0,043
2001	55,27	4,06	13,6	0,029	0,029
2002	55,78	4,05	13,7	0,030	0,029
2003	58,08	4,14	13,60	0,029	0,028
2004	60,51	4,07	14,3	0,033	0,032
2005	58,51	3,98	14,5	0,034	0,033
2006	58,46	3,83	15,2	0,037	0,036
2007	63,82	3,88	16,2	0,042	0,040
2008	60,13	3,64	16,6	0,045	0,043
2009	59,87	3,81	15,8	0,040	0,039
2010	58,49	3,59	16,6	0,044	0,042
2011	58,00	3,53	16,7	0,045	0,043
2012	58,73	3,66	16,1	0,043	0,041

На рис. 2.2 наведено динаміку індикаторів сигма-конвергенції за 2000–2012 роки за показником ВДВ на душу населення.

Коефіцієнт варіації (V_w) пояснюється як міра варіабельності (відхилення) досліджуваного показника від його середнього значення. Доказом того, що регіони розвиваються досить узгоджено (рівномірно), є теоретичне значення цього індикатора, що не має перевищувати 33 %.

Аналіз отриманих значень коефіцієнта варіації за показником ВДВ на душу населення, які змінюються в діапазоні 37–59 % (табл. 2.3), свідчать про наявність в Україні істотних диспропорцій регіонального розвитку.

Все це підтверджує гіпотезу про наявність дивергенційних тенденцій розвитку територій України. Значний стрибок індикатора варіації в 2001 році свідчить про те, що деякі регіони значно підсилили або знизили своє положення цього року, що призвело до ще більшого середнього відхилення від середньонаціонального рівня показника ВДВ на душу населення. Примітно,

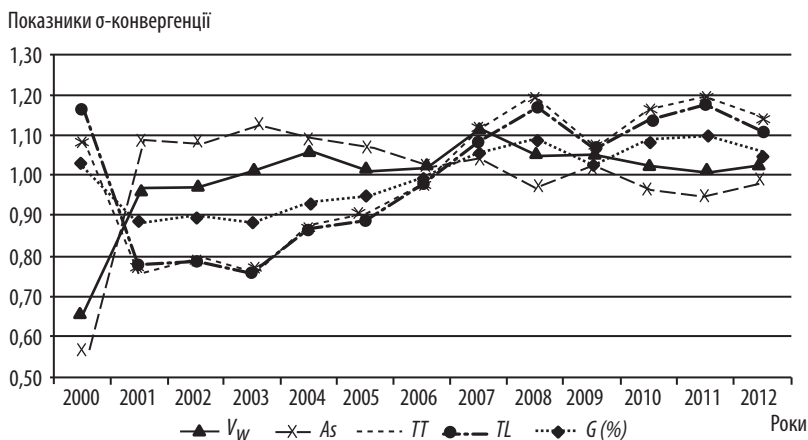

Рис. 2.2. Динаміка індикаторів σ -конвергенції за показником ВДВ на душу населення

що рівень відхилення, що склався в 2001 році, залишився досить стійким, тобто регіони не так значно надалі міняли своє положення.

Інша група індикаторів – індикатори рівня концентрації регіонів дозволяють виявити наявність груп регіонів, що представляють собою однорідні сукупності за рівнем розвитку. Як такі індикатори в роботі використовуються індекс Джині й індекс Тейла, які доповнюють індикатори варіації в процесі оцінки й аналізу тенденцій регіонального розвитку.

Індекс Джині показує рівень нерівномірності розподілу ВДВ на душу населення серед регіонів. Його значення свідчить про те, на скільки фактичних розподілів доданої вартості відхиляється від ідеального, або абсолютної «соціальної справедливості», тобто від значення 0. Так, наприклад, значення індексу Джині в 2009 р. – 0,258 свідчить про те, що середня відмінність концентрації доходу в регіонах щодо концентрації його населення на 25,8 % більше ідеального, і будь-які 2 узяті регіони не будуть відрізнятися по концентрації доходу більш ніж на цю величину. Якщо індекс Джині росте разом із ВДВ, то більшість регіонів залишаються «бідними». Тобто зростання різниці в співвідношенні частки населення й частки доходу регіонів з ростом ВДВ свідчить, що більш розвинені регіони багатіють, а менш розвинені стають ще бідніше. Таким чином, як видно на рис. 2.2, індекс Джині зростає

до 2007 року одночасно із ВДВ і знижується останні 2 роки. Звідси можна зробити висновок, що загальне збідніння регіонів вирівнює рівні їхнього розвитку, але подібне вирівнювання приносить негативний ефект у процес розвитку держави в цілому.

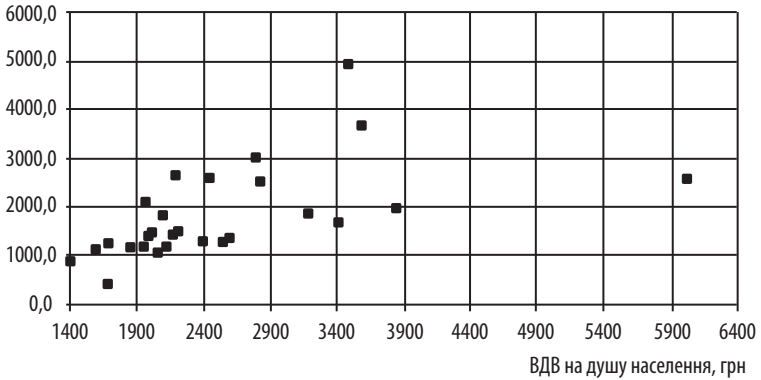
Індекс ентропії Тейла в дослідженні використовується для оцінки погодженості тенденцій розвитку груп однорідних регіонів і характеризує концентрацію регіонів по доходах. Його економічна інтерпретація укладається в такому: якщо значення індексу наближається до 0, то діагностується конвергенція по доходах, якщо воно наближається до σ , то спостерігається дивергенція.

Перевищення першого індексу Тейла (T_T) над другим індексом Тейла (T_L) показує, що на нерівномірність регіонального розвитку домінуючий вплив роблять регіони з високим рівнем ВДВ на душу населення, тобто більш розвинені. Таким чином, можна зробити висновок, що саме значне відхилення багатих регіонів від основної маси менш розвинених призвело в 2001 р. до значного стрибка індикаторів нерівномірності регіонального розвитку України.

Це підтверджується ростом індикатора нахилу (асиметрії). Аналіз значень коефіцієнта асиметрії дає підставу стверджувати, що асиметрія є правосторонньою. Правостороння, причому значна асиметрія свідчить, що в Україні спостерігається саме описана ситуація, тобто в більшості регіонів рівень ВДВ на душу населення менше, ніж рівень цього показника для половини регіонів, та й цей останній рівень ВДВ також менше, ніж середній показник по країні. Таким чином, в Україні висока питома вага бідних регіонів. На графіку розташування регіонів щодо чисельності населення й ВДВ на душу населення за 2000 рік відображено, що більшість регіонів зосереджено на початку координат, проте є деяка кількість, що перебуває в середині шкали (рис. 2.3).

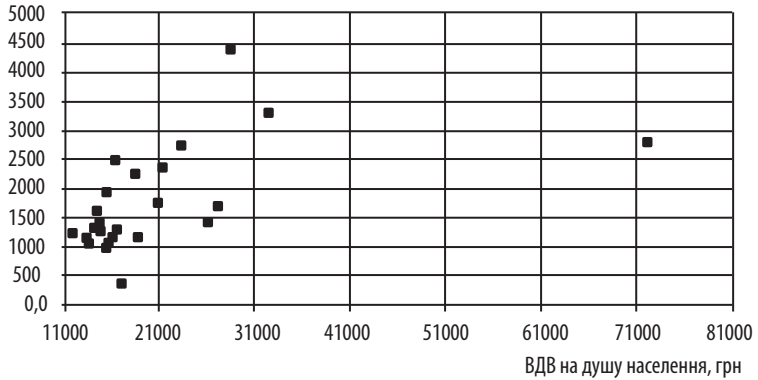
Же в 2011 році ситуація істотно змінилася, тобто регіони в більшій мірі концентруються нижче за середнє значення й лише 3 регіони відрізняються від основної сукупності (м. Києва, Донецька й Дніпропетровська області), причому м. Київ істотно (точка викиду на графіку, рис. 2.3 (б)). Все це свідчить про погіршення ситуації й зміцнення сформованих диспропорцій і нерівномірності регіонального розвитку України.

Чисельність населення, тис. осіб

а) 2000 рік

Чисельність населення, тис. осіб

б) 2012 рік

Рис. 2.3. Розподіл ВДВ на душу населення регіонів щодо чисельності населення (асиметрія)

Аналіз графіка (рис. 2.2) дозволив зробити висновок про односпрямованість зміни індикаторів σ -конвергенції всіх груп. Більша частина аналізо-

ваного періоду характеризувалася дивергенцією, тобто збільшенням значень індикаторів σ -конвергенції, однак в останні роки можна діагностувати незначне їхнє зниження. Ця обставина може бути пояснена загальним занепадом у регіональному розвитку, спровокованим впливом національної й світової криз. Іншим важливим доходним показником є показник заробітної плати найманих робітників. Розглянемо групи індикаторів сигма-конвергенції для показника заробітної плати найманих робітників (табл. 2.4). На рис. 2.4 наведено динаміку індикаторів сигма-конвергенції за 2000–2011 роки за показником заробітної плати найманих працівників.

Таблиця 2.4

Індикатори σ -конвергенції за показником заробітної плати найманих працівників

Роки	Середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників				
	Vw	AS	G	T _T	T _L
2000	27,83	1,56	14,2	0,034	0,032
2001	27,21	1,68	13,8	0,032	0,030
2002	25,41	1,64	12,9	0,028	0,027
2003	23,34	1,64	11,90	0,024	0,023
2004	22,73	1,86	11,3	0,023	0,021
2005	21,52	2,12	10,4	0,020	0,019
2006	20,95	2,57	9,7	0,019	0,017
2007	21,74	2,85	9,7	0,020	0,018
2008	21,08	3,11	9,1	0,018	0,016
2009	19,85	2,98	8,7	0,017	0,015
2010	17,83	2,44	8,4	0,014	0,013
2011	18,89	2,18	9,1	0,016	0,014
2012	18,30	2,36	8,6	0,015	0,013

Тенденція зміни значень індикатора варіації має різко спадний вид, при цьому абсолютні моментні значення коефіцієнта Уільямсона не перевищують значення 28 %. Це свідчить про досить низький рівень розкиду показників заробітної плати на одного робітника регіонів України, а також про значні зусилля держави в напрямку вирівнювання заробітних плат найманих

робітників у всіх регіонах країни. Отже, провадячи досить різний рівень ВДВ на душу населення, працівники різних регіонів одержують близькі за рівнем заробітні плати.

Зниження значень індикатора концентрації приводить до посилення однорідності регіонів України по показнику заробітної плати на одного робітника.

Насамперед необхідно помітити, що перший і другий індекси Тейла близькі за своїми значеннями, тобто серед регіонів України по показнику заробітної плати на одного робітника як більше забезпечені, так і менш розвинені регіони мають практично рівний внесок у нерівномірність.

Показники σ -конвергенції

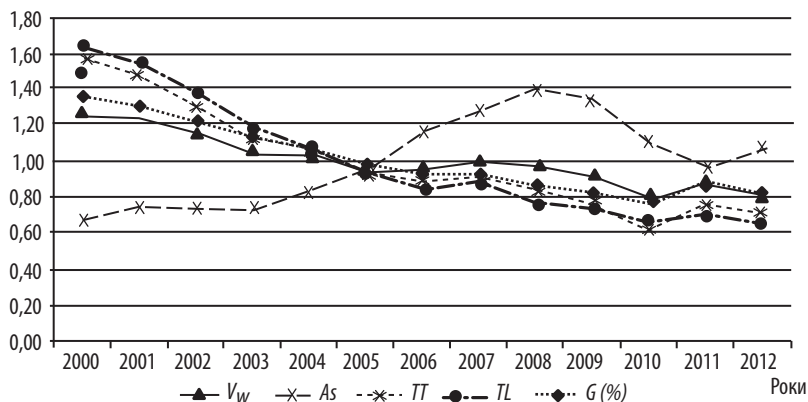

Рис. 2.4. Динаміка індикаторів σ -конвергенції за показником заробітної плати найманих працівників

Соціальна несправедливість, виражена в індексі Джині, не перевищує 14,2 % і знижується протягом досліджуваного періоду. В 2009 році заробітна плата одного робітника не відрізняється в середньому серед регіонів України більш ніж на 8,7 %, що свідчить про високий рівень рівномірності.

Розглянемо індикатори нахилу, які вказують на зсув групи однорідних регіонів щодо середнього рівня. Коефіцієнт регіональної асиметрії відображає правобічний зсув групи регіонів, близьких за рівнем заробітної плати на одного працівника. Ріст асиметричності розподілу особливо явно спостерігається з 2003 року і трохи знижується в останній рік.

Узагальнений аналіз кількісних значень індикаторів σ -конвергенції дає характеристику зміни темпів зростання індикаторів нерівномірності. Більшість індикаторів характеризуються значеннями темпу росту нижче одиниці, тобто зниженням індикаторів у часі. Виключення становить індикатор нахилу й ріст всіх індикаторів у 2007 році. Таким чином, показник заробітної плати на одного робітника демонструє конвергентні тенденції, характеризується зближенням основної групи регіонів зі зсувом сукупності й відхиленням невеликої кількості регіонів.

Третім доходним показником виступає наявний доход на душу населення. Його розмір показує не тільки регульований державою рівень заробітної плати найманих робітників, але й додаткові доходи населення, а також доходи від підприємницької діяльності.

В табл. 2.5 наведено групу індикаторів сигма-конвергенції для показника наявного доходу на душу населення.

Таблиця 2.5

Індикатори σ -конвергенції за показником наявного доходу на душу населення

Роки	Наявний дохід на душу населення				
	Vw	AS	G	T _T	T _L
2001	15,86	1,41	8,2	0,012	0,011
2002	16,39	1,63	8,2	0,012	0,012
2003	16,58	2,96	7,30	0,012	0,011
2004	18,59	3,10	8,1	0,015	0,013
2005	18,42	2,99	8,1	0,014	0,013
2006	19,99	3,06	8,7	0,017	0,015
2007	21,51	3,07	9,3	0,019	0,017
2008	22,77	2,88	10,1	0,022	0,019
2009	25,04	3,00	11	0,026	0,023
2010	26,00	3,45	10,9	0,028	0,024
2011	25,15	3,44	10,3	0,025	0,022
2012	28,03	3,47	11,4	0,031	0,026

На рис. 2.5 наведено динаміку індикаторів сигма-конвергенції за показником наявного доходу на душу населення. Динаміка зміни значень коефіцієнта Уільямсона має постійну висхідну тенденцію в плині аналізованого періоду, що свідчить про виникнення й посилення тенденцій нерівномірності регіонального розвитку щодо доходів населення. Хоча значення коефіцієнта в 2009 році становить 25 % (не досягаючи критичного значення в 33 %), але ця тенденція є вкрай небезпечною для України. Якщо істотні темпи росту цього індикатора в розмірі 109,5 % у рік збережуться, то до кінця 2011 року значення показника досягнуть 33 % рівень.

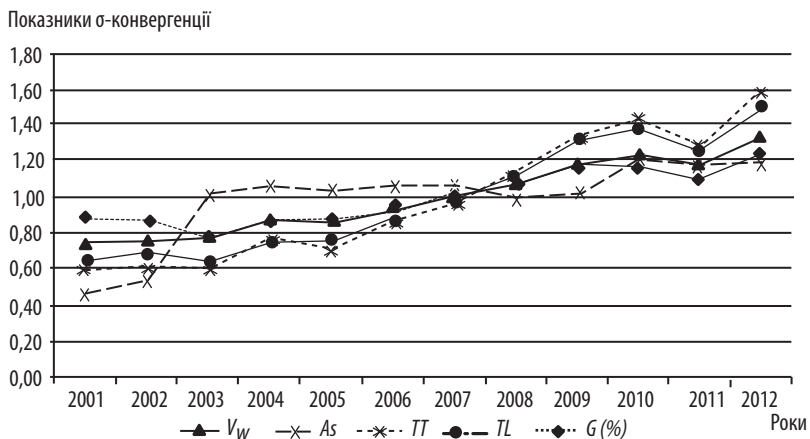

Рис. 2.5. Динаміка індикаторів σ -конвергенції за показником наявного доходу на душу населення

За індексами Тейла й Джині також спостерігається зростання, однак при низьких початкових значеннях. Можна сказати, що моментні дані говорять у розподілі доходу між населенням регіонів, однак зростання цих індикаторів свідчить про прагнення до нерівномірного розподілу, а значить, і можливості подальшої диференціації регіонів України по показнику доходу на душу населення.

Також процес диференціації підтверджується збільшенням різниці між першим і другим індексом Тейла, з перевищенням першого. Як уже зазначалося, це свідчить, що регіони з більш високим рівнем показника доходу на

душу населення більше відхиляються від нормального, «справедливого» розподілу. Таким чином, саме зростання з більшими темпами розвинених регіонів призводить до посилення диференціації.

Асиметрія регіонального розподілу доходів на душу населення, навпроти, демонструє наявність лівостороннього зміщення сукупності регіону. Такий лівосторонній зсув концентрованих регіонів України свідчить про те, що на території країни найбільше часто зустрічаються низькі значення доходів і лише деякі регіони мають значне відхилення.

Необхідно відзначити значну варіабельність показника ВДВ на душу населення в порівнянні із двома іншими показниками. Значення коефіцієнта варіації Уільямсона ВДВ на душу населення приблизно в 3 рази перевершують відповідні значення показників заробітної плати на одного працівника і доходів на душу населення. Зростання диференціації показника ВДВ на душу населення при цьому супроводжується зниженням заробітної плати.

Показники заробітної плати й доходу також поведуться різнонаправлено. Цей факт ще раз доводить, що хоча заробітна плата й займає більшу частину доходу, однак його визначають і ряд інших джерел, зокрема підприємницькі доходи. Таким чином, зниження варіабельності заробітної плати викликано, виходячи з динаміки двох інших показників, не тільки природним вирівнюванням шляхом збагачення відстаючих регіонів, або збідніння процвітаючих, а іншим зовнішнім фактором, наприклад державним перерозподілом. Зарплата є однією з найбільш регульованих позицій прибутковості регіону, тому що набагато складніше перерозподілити власні доходи або продуктивність праці в регіоні.

Найбільш характерне односпрямоване поведження показників ВДВ на душу населення й доходів на душу населення показує коефіцієнт регіональної асиметрії. Якщо ґрунтуватися на тому, що саме обсяг ВДВ в основному визначає доход регіону, то характерне зростання асиметричності розподілу доходу на період пізніше є таким, що пояснюється відповідним зростанням даного індикатора по ВДВ на душу населення.

Показник заробітної плати має однорідну тенденцію з показником доходу, і його значний ріст свідчить про те, що хоча нерівномірність серед регіонів по цьому показнику й падає, це не впливає на нормальність розподілу, а веде до посилення лівостороннього зміщення.

Односпрямована динаміка ВДВ і доходів на душу населення також проявляється в індикаторах концентрації. Прямітно, що індикатори варіації і концентрації протягом більшої частини аналізованого періоду домінують по заробітній платі над доходами на душу населення. Однак з 2007 нерівномірність за показником доходу стає більше значною, ніж за показником заробітної плати. Тому що заробітна плата приблизно на 80 % визначає дохід населення, отже, до 2007 року при високому значенні її нерівномірності інші складові доходу демонстрували більш рівномірну картину. Однак згодом у міру зниження диференціації заробітної плати серед регіонів України підвищується нерівномірність розподілу інших доходних складових. Також це може свідчити і про зниження частки заробітної плати в доходах населення регіонів України.

Різниця між першим і другим індексом Тейла найбільш істотна тільки по показнику ВДВ на душу населення. Тобто саме по цьому показнику спостерігається істотна відмінність багатих регіонів від бідних, і отже, розвинені регіони привносять значний внесок у нерівномірність регіонального розвитку України.

Виходячи із проведеного аналізу, можна зробити такі висновки:

- найбільш нерівномірний розподіл серед регіонів України спостерігається за показником ВДВ на душу населення, а ріст індикаторів σ -конвергенції по цьому показнику характеризують регіональний розвиток України як дивергентний;
- показник доходів на душу населення характеризується найменшими значеннями індикаторів нерівномірності, однак він демонструє й найвищі темпи росту цих індикаторів, особливо коефіцієнта варіації. Динаміка цього показника близька з динамікою показника ВДВ на душу населення, але відхилення найбільш доходних регіонів не так характерно за показником доходів на душу населення, про що свідчить відсутність великої різниці між першим і другим індексом Тейла;
- у процесі аналізу виявлений взаємозв'язок між показниками нахилу, з *одного боку*, і індикаторами варіації й концентрації – з *іншого*. Під час зростання індикаторів варіації й концентрації, як правило, знижується індикатор асиметрії й навпаки. З іншого боку, моменті дані можуть характеризувати низькі значення варіації й концентрації (особливо

концентрації) і високі значення індикатора нахилу. В Україні таке положення характерно через високий рівень сконцентрованості більшої частини регіонів, і значне відхилення одного регіону від загального числа територій;

- показником прибутковості, що демонструє високі темпи конвергенції, є показник заробітної плати на одного робітника. Так, коефіцієнт варіації цього показника знизився за досліджуваний період з 27,82 % до 19,24 %. Якщо зрівняти це положення з описаними вище значеннями показників ВДВ і доходів на душу населення, то виникає парадоксальна ситуація, при нерівномірності продуктивності праці (ВДВ на душу населення) росте й загальний доход населення росте, а диференціація по заробітній платі падає. У цьому випадку у разі значного збільшення, наприклад у м. Києві, ВДВ на душу населення, заробітна плата залишається в нього такою ж, близької за рівнем до показників заробітної плати на одного робітника інших регіонів.

Водночас як індикатори σ -конвергенції дозволяють виявити рівень однорідності регіонального розвитку на певний момент часу і можливість їх зближення у разі зниження значень цих індикаторів у динаміці, моделі β -конвергенції дозволяють визначити ряд факторів, які впливають на процес збіжності, а також дають оцінку темпу і швидкості конвергенції. Як було зазначено вище, β -конвергенція виникає за умови, що найбідніші регіони збільшують темпи свого зростання і розвиваються швидше, ніж багатші. Іншими словами, конвергенція спостерігається, коли діагностується негативне ставлення між темпом зростання показника розвитку (прибутковості) регіону на душу населення і початковим рівнем цього показника.

Для виявлення конвергентних тенденцій, як правило, використовуються узагальнюючі показники, що характеризують розвиток економіки в цілому. Наприклад, такими показниками є валовий внутрішній продукт, валовий регіональний продукт, валова додана вартість тощо. Як і у випадку з σ -конвергенцією, для аналізу динамічної і просторової збіжності серед регіонів України в роботі пропонується використовувати показник ВДВ на душу населення, а додатковими змінними будуть виступати показники, що характеризують специфіку розвитку регіонів.

Основна формула, яка використовується для розрахунку темпу конвергенції, а виходячи з нього, і швидкості збіжності, наведена в п. 2.1

ф. (2.16, 2.18). Для діагностики важливо перевірити конвергентні тенденції з плином кожного року досліджуваного періоду, а також за період в загальному для виявлення як зв'язку з показниками σ -конвергенції, так і річних стрибків конвергентного процесу. В аналізі використано дані за 2000–2011 рр. по ВДВ на душу населення регіонів України. Результати розрахунку, а також основні критерії якості параметрів моделі наведено в *табл. 2.6*.

Таблиця 2.6

Параметри темпів і швидкості безумовної β -конвергенції серед регіонів України

Рік	Параметри та критерії					ІРА
	b	β	t(25)	p	R ²	
2001	0,0178	0,0179	0,2053	0,839	0,0017	1,473
2002	0,0016	0,0016	0,0890	0,9298	0,0003	1,009
2003	0,0140	0,0141	0,8709	0,3921	0,0294	1,041
2004	0,0404	0,0413	1,9370	0,0641	0,1305	1,042
2005	-0,0182	-0,0180	-1,0749	0,2927	0,0442	0,967
2006	0,0202	0,0204	1,2196	0,2340	0,0562	0,999
2007	0,0633	0,0654	3,7398	0,0010	0,3587	1,092
2008	-0,0237	-0,0234	-0,9733	0,3397	0,0365	0,942
2009	-0,0267	-0,0264	-1,1292	0,2695	0,0485	0,996
2010	0,0027	0,0027	0,1275	0,8996	0,0006	0,977
2011	-0,0055	-0,0054	-0,3439	0,7338	0,0047	0,992
2012	-0,0203	-0,0201	-0,9173	0,3677	0,0325	1,013
2012/2000	0,0099	0,0105	1,2414	0,2260	0,0581	
2012/2006	-0,0021	-0,0021	-0,2421	0,8107	0,0023	
2006/2000	0,0126	0,0130	0,7302	0,4721	0,0209	

Під час порівняння індексу регіональної асиметрії (ІРА) і швидкості конвергенції можна помітити, що в більшості випадків дивергентна розбіжність відбувається в роки збільшення коефіцієнта ІРА і навпаки.

Зауважимо, що наявність σ -конвергенції не завжди супроводжує наявність β -конвергенції, проте в цьому випадку можна діагностувати як збільшення розриву між рівнями розвитку регіонів, так і відставання темпів зрос-

тання менш розвинених територій від більш розвинених. Нижче наведено графік зміни швидкості конвергенції по роках (рис. 2.6). Більша частина точок досліджуваного періоду перебуває вище нульового рівня, що свідчить про дивергентний стан регіонального розвитку в Україні, також можна помітити, що швидкість дивергенції значно вище, ніж швидкість конвергенції, наприклад у 2007 році вона досягла 6,54 % на рік.

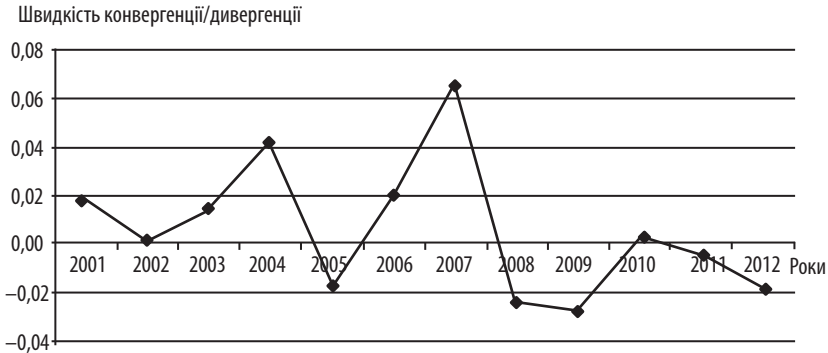

Рис. 2.6. Динаміка швидкості безумовної конвергенції по регіонах України

Однак наведені результати не дозволяють підтвердити або відхилити гіпотезу про наявність регіональної конвергенції. Більшість розрахованих моделей виявилися неадекватними, що не дозволяє використовувати для інтерпретації їх параметри.

Також вивчення графіків розподілу логарифмом темпів зростання регіональних показників ВДВ на душу населення відносного початкового рівня цього показника доводить неоднорідність вхідних даних, високий ступінь розсіювання, а також незначний нахил лінії тренду (дод. Г).

Під час аналізу наявності конвергенції важливо враховувати, наскільки однорідними за основними характеристиками соціально-економічного розвитку є досліджувані об'єкти (регіони або країни). Як правило, неадекватність моделей безумовної β -конвергенції свідчить про те, що на рівень зближення / розходження регіонального розвитку впливає ряд додаткових, неврахованих факторів. У п. 1.1 запропонована система показників, що характеризує розвиток регіонів України. Показники стану галузей економіки, таких як промисловість, сільське господарство, торгівля та послуги стануть

предметом дослідження в рамках розкладання показників диспропорційності розвитку за секторами економіки. Інші показники було досліджено та виявлено найбільш суттєвий вплив таких показників, як рівень зайнятості, введення в експлуатацію житла, обсяги інвестицій в основний капітал та наявний дохід на одну особу. Аналіз пропонується проводити за такими періодами:

- 1) весь аналізований період – 2000–2012 роки;
- 2) перша половина періоду – 2000–2006 роки;
- 3) друга половина періоду – 2006–2012 роки.

Результати розрахунків умовної β -конвергенції наведено в *табл. 2.7*.

Перш за все необхідно відзначити, що введення додаткових факторів розвитку регіонів дозволило отримати адекватні моделі за 2 періоди. Весь досліджуваний період (2000–2012 рік) характеризується β -конвергенцією з середньорічною швидкістю 4,4 %. Сектора економіки регіонів справляють незначний вплив на регіональне зближення, так як параметри при цих змінних досить малі. За цей період виявлено сферу послуг, яка характеризує більш розвинуті регіони, є чинником, що сприяє відхиленню цих регіонів. Однак загальна конвергенція свідчить, що таких регіонів України не багато.

Як було доведено в п. 1.1, м. Київ характеризується самим високим рівнем розвитку і значно відрізняється від основної маси регіонів. Неокласична теорія охарактеризує такі регіони як не відповідні загальному стійкому рівню, до якого прагнуть всі регіони країни.

Перша половина досліджуваного періоду (2000–2005 рр.) демонструє ще більш високу швидкість конвергенції в 12,2 % на рік. За цей період, окрім сфери послуг, регіони України неоднорідні також з розвитку сектора торгівлі. На основі розкладання Тейла було виявлено, що 2004 рік характеризувався як рік загального занепаду через зниження розвитку промислових регіонів. Економічно цей рік був роком кризи і, таким чином, загальне зближення відбувається на тлі зниження рівнів розвитку основної маси регіонів щодо збільшення відхилення м. Києва за показниками торгівлі і промисловості

Під час аналізу конвергенції важливо враховувати, що регіони не існують ізольовано один від одного. Вони є більш відкритими економічним системами, ніж країни. Їх взаємодія виражається в міграційних процесах

Таблиця 2.7

Параметри темпів і швидкості умовної β -конвергенції серед регіонів України

Характеристики моделі	Періоди											
	2000–2006			2006–2012			2000–2012					
	Параметр	t(21)	p	Параметр	t(21)	p	Параметр	t(21)	p	Параметр	t(21)	p
Темп конвергенції (b)	-0,101353	-1,95956	0,063454	-0,051287	-1,86424	0,076329	-0,05	-2,34	0,029			
Рівень зайнятості населення у віці 15–70 років	-0,000216	-0,17921	0,859490	-0,000602	-0,37273	0,713087	-0,000539	-1,09702	0,285052			
Введення в експлуатацію житла	0,000018	0,27307	0,787471	0,000012	0,42296	0,676621	0,000039	1,44766	0,162479			
Обсяги інвестицій в основний капітал	0,000035	2,10805	0,047215	0,000002	0,72402	0,477040	0,000010	1,54855	0,136430			
Наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн	0,000023	0,61273	0,546631	0,000007	1,00452	0,326564	0,000021	1,40029	0,176028			
R ²	0,4			0,25			0,555					

робочої сили, інвестицій, інновацій, тому на конвергенцію (або дивергенцію) справляють істотний вплив просторові залежності. Для діагностики наявності просторових взаємозв'язків між регіонами існує ряд тестів, одним з яких виступає І-тест Морана, широко використовуваний зарубіжними вченими. Ця статистична оцінка може бути розрахована як по залишках моделі β -конвергенції, так і за абсолютними або нормованим значенням досліджуваного показника прибутковості регіону. Відмінною особливістю І-тесту Морана є можливість його візуалізації за допомогою Моранівського розподілу або Моранівської діаграми розсіювання. Саме тому його зручно використовувати в просторовому аналізі. Для аналізу наявності просторової залежності в дослідженні застосовується показник ВДВ на душу населення в початковий і кінцевий момент часу (2000 та 2011 року). Для того щоб розрахувати коефіцієнт Морана і побудувати Моранівську діаграму, розроблений такий алгоритм:

Крок 1. Побудова матриці «сусідства» на основі правила (2.24).

Крок 2. Розрахунок вектора просторового лагу показника ВДВ на душу населення на підставі формули (2.26).

Крок 3. Побудова Моранівської діаграми, по осі абсцис якої знаходяться регіональні значення ВДВ на душу населення, а по осі ординат просторовий лаг цього показника.

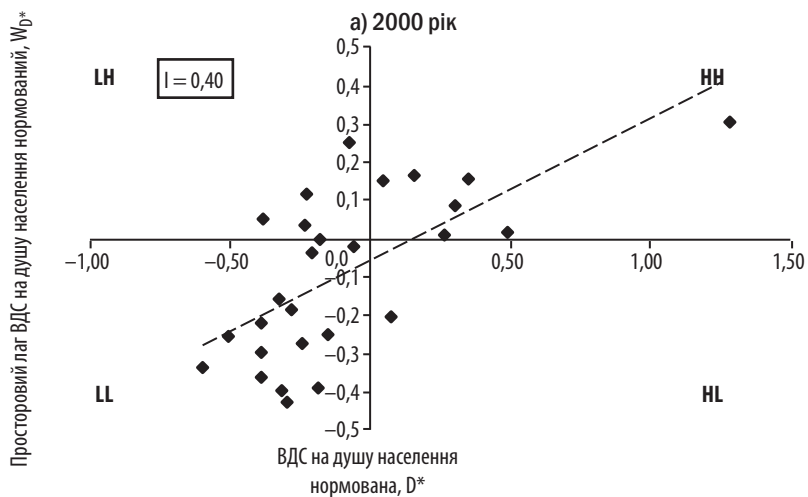
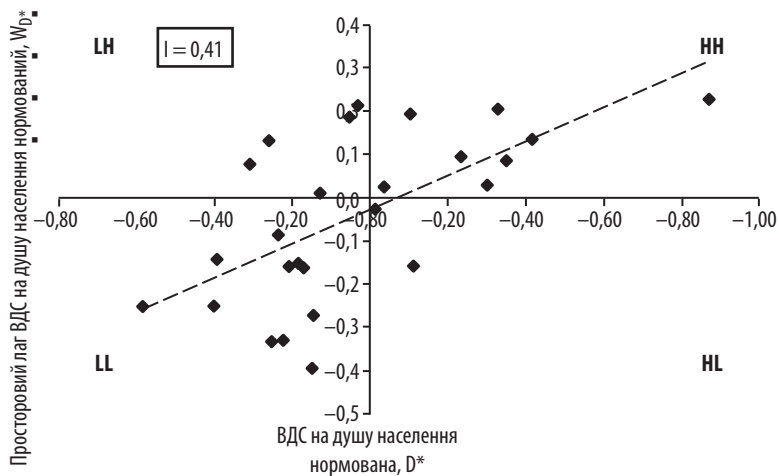
На *рис. 2.7* наведено результати побудови діаграми Морана.

Позитивна просторова залежність ($I_{2000} = I_{2011} = 0,41$) свідчить про те, що велика частина регіонів відповідає рівню розвитку сусідніх регіонів, тобто зосереджена в НН і LL секторах діаграми. Незмінність коефіцієнта Морана за 11 є індикатором стабільності просторової залежності.

В *табл. 2.8* наведено перелік регіонів, що відповідають квадрантам Морана. Зміни, які відбулися в положенні регіонів за цей період, включають:

- незмінність власного становища на тлі зниження рівня розвитку сусідніх регіонів: Черкаський (LH \rightarrow LL);
- поліпшення власного становища при незмінному рівні розвитку сусідів: м. Севастополь (LL \rightarrow HL);
- погіршення власного становища без зміни розвитку сусідів: Миколаївський (HL \rightarrow LL);

- погіршення власного становища та становища сусідів: Сумський (НН \rightarrow LL);
- усі регіони (23), які не змінили свого становища.

б) 2012 рік

Рис. 2.7. Діаграма Морана для показника ВДВ на душу населення

Таблиця 2.8

Перелік регіонів у квадрантах діаграми Морана за 2000 та 2012 роки

ЛН (бідні регіони в оточенні багатих)		НН (багаті регіони в оточенні багатих)	
2000	2012	2000	2012
Черкаський, Кіровоградський, Херсонський, Чернігівський, Луганський	Кіровоградський, Херсонський, Чернігівський, Луганський	Сумський, Полтавський, Дніпропетровський, Київський, Запорізький, Харківський, Донецький, м. Київ	Полтавський, Дніпропетровський, Київський, Запорізький, Харківський, Донецький, м. Київ
ЛЛ (бідні регіони в оточенні бідних)		НЛ (багаті регіони в оточенні бідних)	
2000	2012	2000	2012
Івано-Франківський, АР Крим, Хмельницький, Львівський, Тернопільський, Чернівецький, Рівненський, Волинський, Вінницький, Закарпатський, Житомирський, м. Севастополь	Івано-Франківський, АР Крим, Хмельницький, Львівський, Т ернопільський, Чернівецький, Рівненський, Волинський, Вінницький, Закарпатський, Житомирський, Сумський, Черкаський, Миколаївський	Одеський, Миколаївський	Одеський, м. Севастополь

Таким чином, більша частина змін обумовлена або погіршенням становища самих регіонів, або їх сусідів, що свідчить про погіршення загальноєкономічної ситуації в країні. До того ж велика частина регіонів розташовується в ЛЛ секторі діаграми, що свідчить про наявність великої кількості економічно слабозрозвинених регіонів в Україні. Отримані позитивні значення *I*-тесту Морана і великого зосередження регіонів, зосереджених в секторах НН і ЛЛ, показує, що просторові взаємозв'язки серед регіонів України мають значний вплив на регіональний розвиток.

Основою просторової системи будь-якої країни виступають різні територіальні утворення – регіони. Можливо існування таких об'єктивних причин, які не дозволяють різним регіонам зближуватися в рівнях розвитку, наприклад, більш вигідне географічне положення тощо. Тому в теорії конвергенції сформувалося поняття клубної конвергенції, яка передбачає, що території національної економічної системи є однорідними, що і призводить цю систему до однієї рівноважної точки розвитку. Однак території можуть бути гетерогенними, отже, динамічна система неокласичної моделі зростання може призвести до кількох рівноважних точок, незважаючи на убиваючу віддачу капіталу. Це можливо, наприклад, у рамках моделі з різними факторами виробництва, коли зберігаються різні співвідношення доходу від заробітної плати та доходу від капіталу.

Клубна конвергенція означає, що в економіці регіонів країни присутні структурні неоднорідності, і початкові умови значно відрізняються по регіонах, і, як наслідок, значення показника доходу на душу населення регіонів сходяться до різних рівнів в довгостроковій перспективі [68].

Аналіз наявності клубної конвергенції серед регіонів України на основі застосування методу Д. Ква. Однак Д. Ква запропонував вивчати процес конвергенції на основі аналізу динаміки всього розподілу множини значень доходу на душу населення для розглянутої вибірки країн або регіонів.

Автор методу не відкидав гіпотезу про конвергенцію, якщо розподіл ВВП на душу населення для цієї групи країн або регіонів прагнуло в часі до унімодального. У разі ж бімодального розподілу виявляється справедливою концепція поляризації, при якій група країн із середнім рівнем доходу не може бути виділена. Крім того, він вказував на необхідність оцінки масштабів зміни відносного положення країни всередині всього розподілу [68].

Замість регресій Д. Ква використовує для аналізу конвергенції ланцюг Маркова. Дослідження ланцюгів Маркова зводиться до аналізу матриці перехідних ймовірностей, кожен елемент якої – ймовірність переходу зі стану n в стан $n + 1$. Сутність методу Ква зводиться до розподілу середньодушового доходу за регіонами у вихідний і кінцевий моменти часу, так звані цільові року. Потім країни ранжуються за зростанням і за певним розподілом виділяються 20 % групи (квантили для кожного року окремо).

Результатом виступає матриця вірогідності переходу регіонів з одного квантиля в інший, що розраховується за такою формулою:

$$P = \frac{n_{in}}{N_{i0}}, \quad (2.30)$$

де n_{in} – кількість регіонів, які перейшли з групи i до групи j ;

N_{i0} – кількість регіонів в групі i в початковий момент часу.

Матриця перехідних ймовірностей володіє такими характеристиками:

1. Якщо діагональні ймовірності вище за інших, то це свідчить про наявність конвергенційних клубів.
2. Якщо ймовірність переходу з середніх клубів в країні завжди вище, ніж з крайніх у середні, то це підтверджує гіпотезу про бімодальний розподіл регіонів.
3. Кількісним критерієм визначення наявності клубної конвергенції виступає критерій $Q(M)$, який розраховується як відношення суми базисних мінорів до розмірності матриці перехідних ймовірностей.

Для одиничної матриці, яка характеризує відсутність переходів, $Q(M) = 1$. Для рівноймовірних переходів, (тобто відсутність клубів) $Q(M) = 0,0625$. Чим ближче $Q(M)$ до 1, тим стабільніше склад клубів.

4. Критерієм стійкості отриманих клубів є ймовірність переходу в інший клуб, яка не має перевищувати 5 %.

Для того щоб реалізувати метод Ква на практиці, використовуємо показник валової доданої вартості (ВДВ) на душу населення по регіонах України за період з 2000–2012 роки. Вихідні дані необхідно розбити на певну кількість однорідних груп.

У разі розбиття сукупності регіонів за допомогою методів природної кластеризації виявлено, що найбільш обґрунтованим є угруповання регіонів на 4 кластера, при цьому одні кластер завжди складається з одного об'єкта – м. Києва. Додатковий аналіз становища м. Києва по відношенню до інших регіонів показує його характерну відмінність за рівнем розвитку, що відбивається в значенні аналізованого показника, у кілька разів перевищує найближчий максимальний рівень регіонів країни. Для обґрунтування цього запропоновано такий спеціальний коефіцієнт розмаху:

$$R = \frac{x_{\text{Київ}} - x_{\text{max(без Києва)}}}{x_{\text{Київ}} - x_{\text{min}}} \times 100\%.$$

Значення цього коефіцієнта в 2000 році становило 47,11 %. Починаючи з 2001 року, спеціальний коефіцієнт розмаху перевищував 70 %, досягши свого максимуму в 2003 році – 74,19 %. Виходячи зі значної відмінності міста Києва від основної сукупності регіонів країни, пропонується аналізувати клубну конвергенцію серед регіонів України, виключивши це місто.

Для побудови клубів всі регіони (25 регіонів) розбиті на 3 однорідні групи за рівнем ВДВ на душу населення. Для розбиття використаний метод *k*-середніх, в результаті сформовано 3 групи регіонів – з низьким, середнім і високим рівнем ВДВ на душу населення. За аналізований період (2000–2012 роки) склад кожного з кластерів змінювався неоднорідно. Перехід регіонів за весь період відображений в матриці міграції (рис. 2.8). По діагоналі матриці відображено кількість переходів з часом в свою ж групу, тобто, іншими словами, кількість незмінних положень регіонів країни. Наприклад, число $x_{12} = 4$ показує, скільки разів регіони з групи з високим рівнем показника ВДВ на душу населення переходили в групу з середнім рівнем тощо.

Групи за рівнем ВДВ на душу населення		Кінцеві стани			Число вихідних станів у групі
		високий	середній	низький	
Вихідні стани	високий	74	7	0	81
	середній	6	95	19	120
	низький	0	17	82	99
Кількість кінцевих станів у групі		76	80	119	101

Рис. 2.8. Матриця міграції регіонів з «0» клубу в клуб за 2000–2012 рр.

Для того щоб побудувати матрицю перехідних ймовірностей, необхідно кожен з переходів розділити на вихідну кількість станів в кластері. При цьому формується матриця розмірністю i на j , в якій відображається ймовірність переходу регіонів з групи i в j (рис. 2.9).

Вихідні стани \ Кінцеві стани	високий	середній	низький
	високий	0,9136	0,0864
середній	0,0500	0,7917	0,1583
низький	0,0000	0,1717	0,8283

Рис. 2.9. Матриця перехідних ймовірностей

Виходячи з матриці перехідних ймовірностей можна зробити висновок, що вельми висока ймовірність для регіонів залишитися у своєму початковому кластері, однак перехід з низького в середній кластер також є ймовірним (19,1 %).

Виходячи з основних передумов, висунутих Д. Ква, результати розрахунків свідчать про те, що:

- 1) так як отримані діагональні значення ймовірностей значно вище за всі інші значення у матриці, отже, підтверджується наявність стійких регіональних угруповань за рівнем розвитку;
- 2) перехід з інших клубів в клуб середньорозвинених регіонів можливий з високою ймовірністю (більше 5 %), що відхиляє гіпотезу про наявність бімодальних (розподіл регіонів за крайніми групами) серед регіонів України. Навпаки, регіони є достатньо однорідними, а розподіл ВДВ на душу населення унімодальним;
- 3) клубні регіональні утворення є умовно стійкими лише по клубу високорозвинених регіонів (ймовірність переходу $\approx 5\%$) і нестійкими по клубам середнього і низького рівня.

У табл. 2.9 наведені регіони, які відповідають тому чи іншому клубу.

Частина регіонів зі 100 % вірогідністю завжди залишається в клубі з високим рівнем ВДВ на душу населення. Це найбільш стійкі регіональні утворення, їх характеристики можна назвати еталонними для регіонів більш низького рівня.

Інші, навпаки, відповідають клубу на 73–90 %, тобто у них є ймовірність бути як в клубі більш високого рівня, так і більш низького. Регіонам, у яких є висока ймовірність залишитися в клубі більш високого рівня, необхідна під-

тримка і розвиток тих характеристик, які б допомогли їм зміцнитися в кращому становищі, тобто прагнення до еталонних регіонів. Наприклад, Київський регіон на 75 % відповідає першому клубу і, відповідно, на 25 % другому. Докладний аналіз причин його переходу в 27 випадках зі 100 в гірший клуб дозволить визначити, які причини були основними під час зміни положення на гірше. Для цього застосовується діагностика ряду соціально-економічних характеристик у відповідні періоди.

Таблиця 2.9

Клуби регіонів за рівнем ВДВ на душу населення

Клуб регіонів за рівнем ВДВ на душу населення	Імовірність залишитися у клубі	Регіони
Високорозвинені регіони	100 %	Дніпропетровський, Донецький, Полтавський
	75–92 %	Запорізький, Одеський, Харківський, Київський
Середньорозвинені регіони	100 %	Луганський
	70–92 %	Сумський, Чернігівський, Миколаївський, Кіровоградський, Львівський, АР Крим, Черкаський
Граничні регіони (між середнім і низьким клубом)	46–54 %	Івано-Франківський, Волинський, Рівненський
Проблемні регіони	100 %	Чернівецький, Житомирський, Закарпатський, Тернопільський
	69–85 %	Вінницький, Херсонський, Хмельницький

В окрему групу виділяються так звані граничні регіони. У половині випадків (+ – 8 %) вони відповідають або другому, або третьому клубу. Їх нестійке положення може бути викликано різними програмами розвитку регіонального управління і дотаційними вливаннями в певні роки. Однак на цей період видно, що у таких регіонів є потенціал для більш високого рівня розвитку, і тому необхідно виявити, що вплинуло в певні періоди на посилення їх розвитку, які чинники є ефективними в цій групі регіонів.

Регіони, відповідні з високою ймовірністю третьому клубу, потребують значної державної підтримки і у формуванні відповідного економічного клімату для розширення можливостей їх розвитку. У цих регіонах є необхідним пошук точок зростання, які дозволять їм досягати еталонних регіонів більш високого рівня.

2.3. Виявлення впливових факторів та джерел диспропорційності розвитку регіонів

Нерівномірність регіонального розвитку – одна з головних загроз узгодженого економічного росту території. Саме тому задача подолання нерівномірності стоїть головною в ряду завдань регіонального управління. З іншого боку, подолання нерівномірності обумовлює виявлення причин диференціації, тобто кореня проблеми.

З метою оцінки впливу на диспропорційність регіонального розвитку тенденцій функціонування секторів економіки регіонів побудована методика, наведена на рис. 2.10.

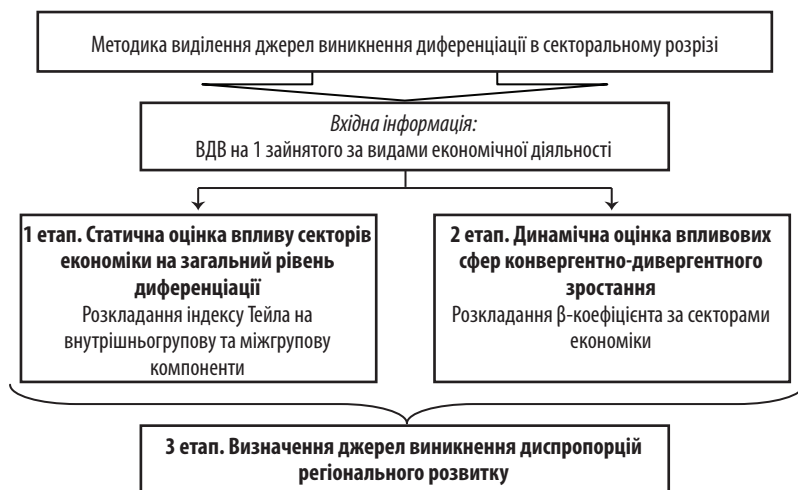

Рис. 2.10. Схема методики виділення джерел виникнення диспропорційності регіонального розвитку

Для цього пропонується розглянути основні складові економіки регіону. На підставі офіційної статистики розглянуто показники ВДВ і зайнятості по галузях економіки за 2002–2011 рр. Умовно всі види економічної діяльності були згруповані на 6 напрямків, які включають такі сфери економічної діяльності України:

- сільське господарство – сільське господарство, мисливство, лісове господарство; рибальство;
- промисловість – видобувна, обробна промисловість та виробництво електроенергії газу та води;
- будівництво;
- торгівля і громадське харчування – ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку, діяльність готелів та ресторанів;
- транспорт – транспорт і зв'язок;
- інші галузі послуг – фінансова діяльність, операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям;
- соціальні послуги – державне управління, освіта, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльність у сфері культури та спорту.

Оцінка впливу кожного сектора економіки регіону можлива за допомогою процедури декомпозиції індексу Тейла.

Для доведення гіпотези дослідження про існування клубів розвитку регіонів проведемо їх кластеризацію з метою отримання однорідних груп за рівнем розвитку аналізованих показників. Для цього в роботі використовується один з методів ієрархічної кластеризації – метод *k*-середніх. Аналіз вихідної сукупності регіонів із застосуванням критерію Кайзера дозволив обґрунтувати, що найбільш доцільним є розбиття регіонів на три кластери – кластери з високим, середнім і низьким значенням показника, що вивчається. Наведена кластеризація проведена за перерахованими вище показниками для 2002, 2006 і 2011 років, що представляють собою початок, середину і кінець досліджуваного в роботі періоду. Інформаційним середовищем розрахунків виступає ППП Statistica 10.0.

Отримані регіональні угруповання являють собою вихідну інформацію для розкладання індексу Тейла на внутрішньогрупову та міжгрупову компоненти (Додаток Д). Результати розкладання індексу Тейла за показником ВДВ на душу населення наведено на *рис. 2.11*.

Внутрішньогрупова компонента є загальним індексом Тейла цього кластера регіонів, зваженої на його частку ВДВ у загальній ВДВ країни. Сума всіх внутрішньогрупових індексів Тейла складає загальний внутрішньогруповий

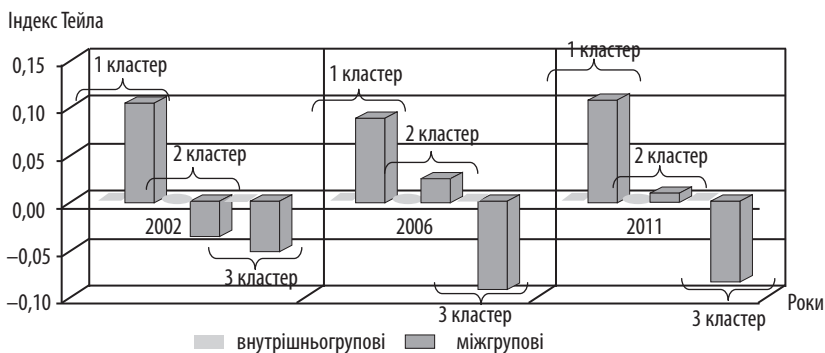

Рис. 2.11. Показники розкладання індексу Тейла за рівнем ВДВ на душу населення

індекс Тейла. Міжгрупова компонента індексу Тейла також може інтерпретуватися як загальний індекс Тейла, в якому кластер регіонів виступає як єдиний елемент сукупності. Її елементи можуть бути як з негативним, так і з позитивним знаком. Наявність негативного знака можна пояснити під час більш детального розгляду формули (2.9). У її правій частині міжгрупова компонента розраховується як сума зважених логарифмів співвідношення частки ВДВ певного кластера та частки населення в ньому. Саме специфіка функції натурального логарифма у разі такого співвідношення і визначає знак: якщо співвідношення частки ВДВ і населення в підсумку дає значення менше 1, тобто спостерігається дефіцит доданої вартості, то логарифм набуває негативний знак; в зворотному випадку, коли частка доходу кластера регіонів перевищує частку її населення – знак міжгрупової компоненти цієї групи позитивний. Отже, кластери регіонів з позитивним відхиленням інтерпретуються як більш забезпечені, тому що їх частка доходу перевищує частку наявного населення.

Виходячи з порівняння відхилень кластерів з позитивним і негативним знаком, можна оцінити вплив розвинутих регіонів на загальну нерівномірність регіонального розвитку в Україні (рис. 2.11). Перший кластер протягом досліджуваного періоду характеризується як група більш розвинутих регіонів України. Візуально можна оцінити, що відхилення в сумі за певним кластером вище, ніж відхилення другого та третього кластерів з низьким рівнем ВДВ на душу населення.

Доказ впливу додаткових факторів, а саме секторів економіки на загальну нерівномірність регіонального розвитку в країні, вимагає розглянути декомпозицію загального індексу Тейла по ВДВ на душу населення відповідно до розвитку в регіонах тих чи інших сфер економіки. Для цього необхідна кластеризація регіонів за рівнем відповідного сектора економіки, а на підставі цієї кластеризації розрахунок внутрішньогрупового та міжгрупового індексу Тейла за показником ВДВ на душу населення. Таким чином, перевищення міжгрупової компоненти свідчатиме про рівень впливу відповідного сектора економіки на диференціацію регіонального розвитку у відповідний момент часу.

Розкладання індексу Тейла за рівнем промисловості регіонів наведено на *рис. 2.12*.

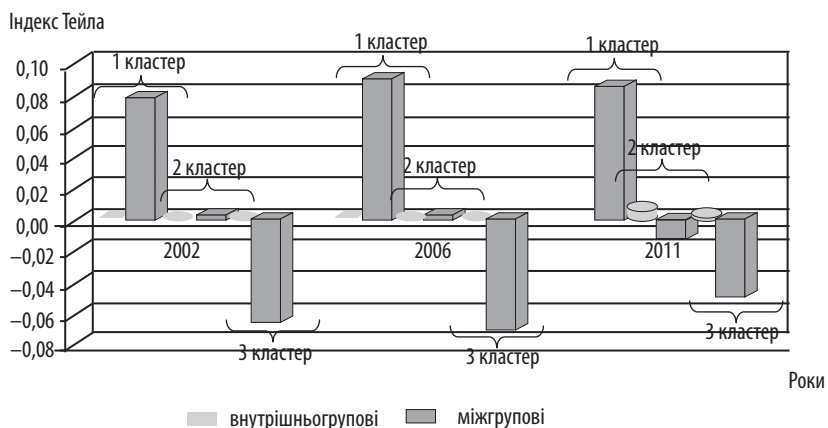

Рис. 2.12. Показники розкладання індексу Тейла за рівнем промисловості в регіонах

Гістограма, наведена на *рис. 2.12*, свідчить, що регіони, які більш розвинені за рівнем промисловості, демонструють позитивне міжгрупове відхилення, тобто в цих регіонах спостерігається також високий рівень ВДВ на душу населення. З роками позитивне відхилення першого кластера та негативне відхилення 3 кластера зростають, що свідчить про посилення впливу промисловості на загальну диференціацію регіонального розвитку.

На рис. 2.13 відображена динаміка загальної внутрішньогрупової і міжгрупової компоненти, а також загальний індекс Тейла. Міжгрупова компонента значно перевищує внутрішньогрупову на протязі всього періоду, що свідчить про значний вплив рівня промисловості в регіоні на рівень нерівномірності за ВДВ на 1 зайнятого.

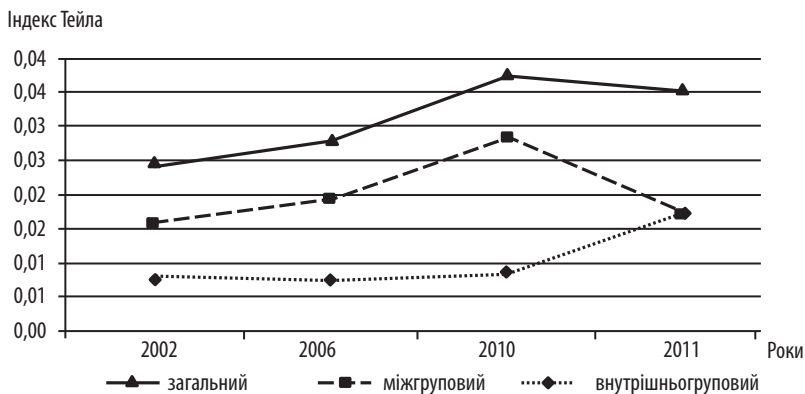

Рис. 2.13. Міжгрупова та внутрішньогрупова компоненти індексу Тейла за рівнем промисловості в регіонах України

Проаналізуємо результати розкладення індексу Тейла на групи щодо рівня розвитку сільського господарства (рис. 2.14). На рис. 2.14 наведена інша картина щодо розкладання показника промисловості. В 2002 році регіони 1 та 3 кластерів демонструють позитивне та негативне відхилення від абсолютно пропорційного рівня частки (ВДВ регіону тотожна частці населення) відповідно. Це свідчить про нормальний розвиток сільського господарства та його вплив на різницю в рівнях ВДВ на 1 зайнятого.

Проте в 2006 та 2010 році значно знижується вплив першого кластера – групи регіонів із найбільш високим рівнем сільського господарства, та підвищується вплив середнього кластеру. Це свідчить, що регіони з високим рівнем ВДВ на одного зайнятого значно знизили свій рівень сільського господарства з роками, або зниження ефективності (продуктивності) в сільському господарстві. При цьому нерівномірність розвитку за рівнем ВДВ на душу населення досить висока всередині самих кластерів, крім того, з часом спостерігається погіршення становища регіонів першої та другої групи.

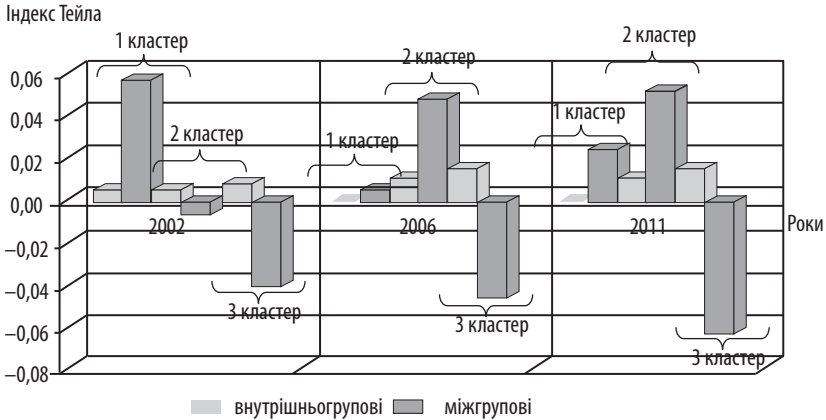

Рис. 2.14. Показники розкладання індексу Тейла за рівнем сільського господарства в регіонах

Такий стан свідчить про те, що регіони з відносно високими обсягами сільськогосподарської продукції не в змозі забезпечити достатній рівень ВДВ на душу населення. Таким чином, сільське господарство як сектор економіки регіону є мало продуктивним, що відображає необхідність серйозних державних і регіональних ініціатив з його розвитку.

Як доведено вище (рис. 2.11), на загальну нерівномірність регіонального розвитку в Україні домінуючий вплив здійснюють високорозвинені регіони. Звідси випливає висновок, що регіони, в яких спостерігається відносно високий рівень обсягів реалізованої продукції сільського господарства, відносяться до кластера слаборозвинених регіонів.

На рис. 2.15 наведені графіки міжгрупової і внутрішньогрупової компоненти індексу Тейла за рівнем розвитку сільського господарства. Необхідно відзначити, що загальний індекс Тейла пояснюється внутрішньогруповою компонентою, це свідчить про неоднорідність регіонів за рівнем ВДВ на душу населення всередині груп за рівнем сільського господарства, тобто розвиток сільського господарства не обумовлює диференціацію за ВДВ на душу населення.

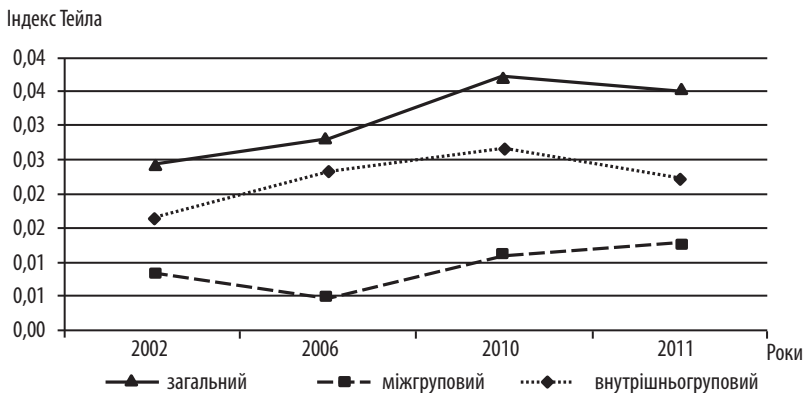

Рис. 2.15. Міжгрупова та внутрішньогрупова компоненти індексу Тейла за рівнем сільського господарства в регіонах України

Наступною сферою економіки регіону є рівень будівництва. Розкладання індексу Тейла за цим показником наведено на *рис. 2.16*.

Як видно з рисунку, внутрішньогрупова компонента доволі висока за групами регіонів, а міжгрупова неоднорідно змінюється з роками. Неможливо виділити групу регіонів, в якій би співпадали високий розвиток як будівництва, так і високі показники результативності діяльності регіону (тобто ВДВ на душу населення). Тому рівень будівництва не суттєво впливає на диференціацію ВДВ на душу населення за регіонами України.

Динаміка внутрішньогрупової і міжгрупової компоненти нерівномірності рівня розвитку регіонів за рівнем будівництва наведена на *рис. 2.17*. Як видно з рисунку, розрив між компонентами дуже значний а загальний індекс Тейла повністю обумовлений внутрішньогруповою компонентою.

Сектор послуг являє собою широкий спектр економічних форм діяльності. Крім рекреаційних послуг, які можуть бути ефективно розвинуті в південних і західних регіонах України, це також потужний, прибутковий сектор фінансових послуг.

Розвиток торговельної сфери можливий як на прикордонних територіях, які найбільш територіально зручні для цього виду діяльності, так і регіонах-виробниках, для створення умов реалізації готової продукції і поста-

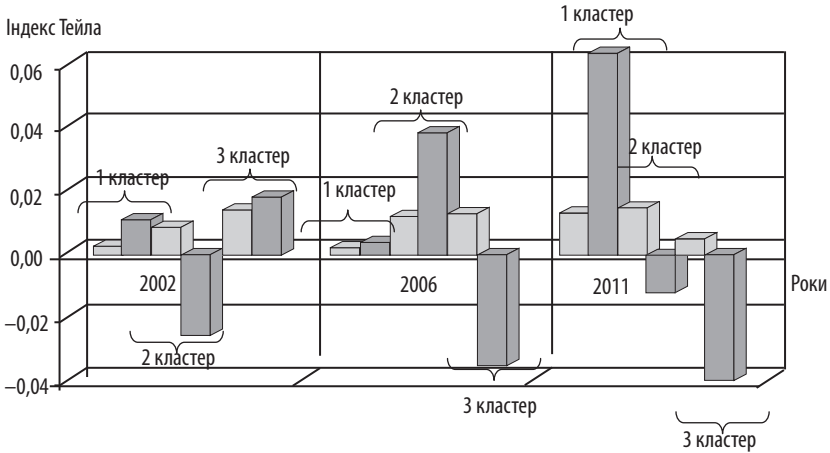

Рис. 2.16. Показники розкладання індексу Тейла за рівнем будівництва в регіонах

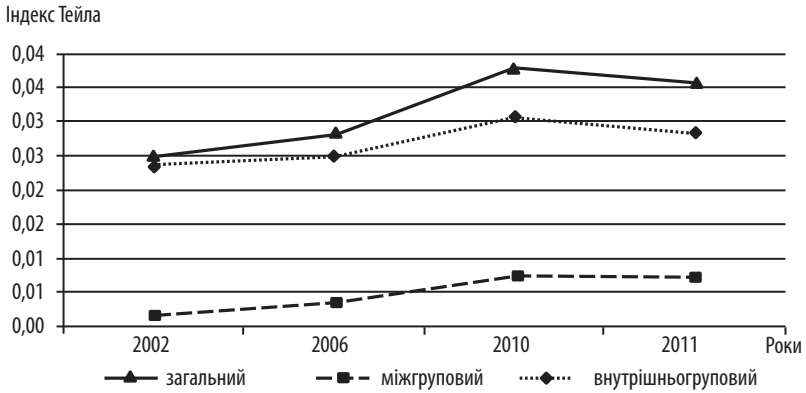

Рис. 2.17. Міжгрупова та внутрішньогрупова компоненти індексу Тейла за рівнем будівництва в регіонах України

чання сировини. Зміна значень компонент індексу Тейла для кластерів регіонів з різним рівнем торгівлі щодо їх продуктивності праці наведено на рис. 2.18.

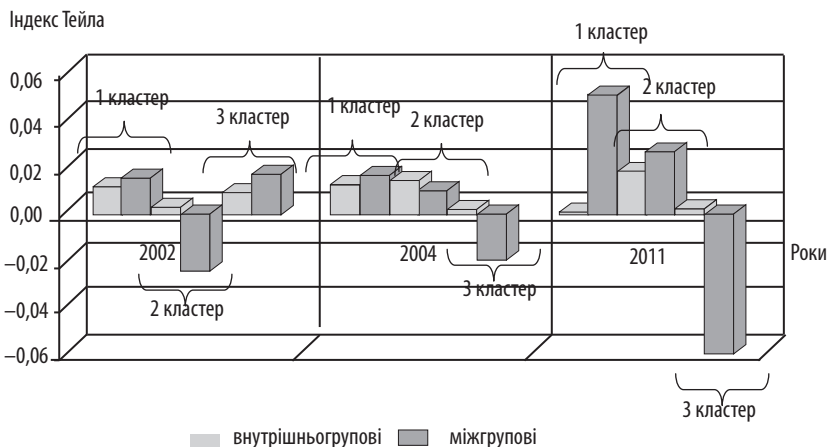

Рис. 2.18. Показники розкладання індексу Тейла за рівнем торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів, діяльність готелів та ресторанів в регіонах України

Розглянемо діаграму на рис. 2.18. Якщо в 2000 та в 2004 роках сектор торгівлі практично не впливав на нерівномірність регіонального розвитку, то в 2011 році спостерігається значне відхилення міжгрупової компоненти першого та третього кластерів.

Таким чином, нерівномірність регіонального розвитку України багато в чому визначається рівнем розвитку сектора послуг, що підтверджує графік, наведений на рис. 2.19. Динаміка міжгрупової компоненти призвела до обумовленості загального індексу Тейла саме нерівномірністю між групами і в останні періоди істотно пояснює його. Так, можна стверджувати, що сфера послуг є досить прибутковою, але не досить розвиненою серед регіонів України. Регіони, які відповідають високому показнику обсягу послуг, демонструють високі показники ВДВ, тобто доходи, отримані в цій сфері, формують значну частину ВДВ регіону.

Таким чином, у процесі аналізу встановлено, що регіони України характеризуються значною нерівністю за показником ВДВ на душу населення. Ця загальноекономічна нерівномірність насамперед пояснюється галузе-

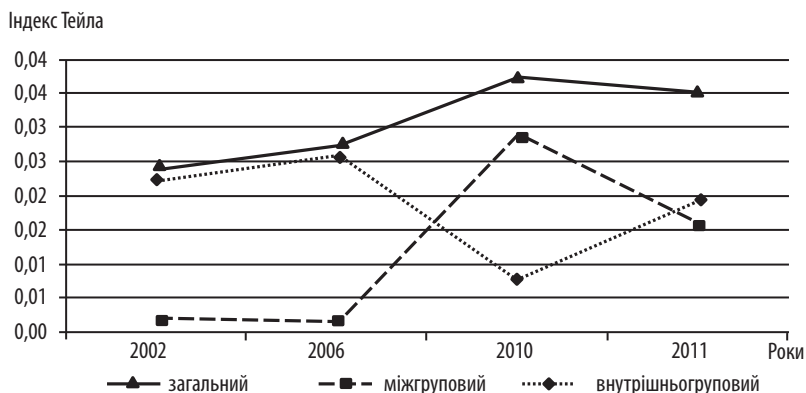

Рис. 2.19. Міжгрупова та внутрішньогрупова компоненти індексу Тейла за рівнем торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів, діяльність готелів та ресторанів в регіонах України

вою спрямованістю регіонів. З метою виділення джерел нерівномірності регіонального розвитку проведено угруповання регіонів країни за рівнями розвитку чотирьох секторів економіки – промисловості, сільського господарства, торгівлі та послуг. Оцінка впливу розвитку цих секторів економіки проведена за допомогою розкладання індексу Тейла на внутрішньогрупову і міжгрупову компоненти.

Враховуючи, що міжгрупова компонента нерівномірності інтерпретується як частка загальної нерівномірності, пояснена аналізованою ознакою, тобто рівнем регіону щодо певного сектора економіки, а внутрішньогрупова компонента – як частка загальної нерівномірності, яка не пояснюється цією ознакою, подібна декомпозиція дозволяє визначити структуру нерівномірності і виявити її основні джерела. Аналогічні розрахунки для показників транспорту та зв'язку, фінансовим та соціальним послугам наведено в дод. Е.

Для аналізу становить інтерес порівняння міжгрупової компоненти нерівномірності по кожній зі сфер економіки (рис. 2.20).

Виходячи з отриманих результатів, можна зробити такі висновки:

- в 2002 та 2006 році сектором, який найбільше впливав на міжрегіональну нерівномірність, був сектор промисловості;

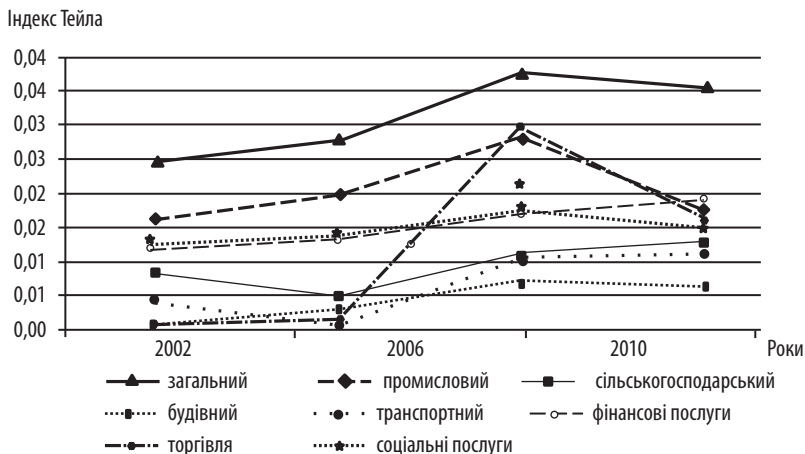

Рис. 2.20. Міжгрупові компоненти індексу Тейла по сферам економіки України

- в 2006 році, під час зниження темпів зростання низки секторів економіки, найбільшу деструкцію в рівномірність регіонального розвитку вносив сектор торгівлі.

Таким чином, диспропорційність регіонального розвитку в Україні перш за все, пояснюється значним відривом в розвитку більш розвинених регіонів. Такий відрив привносить значний дисбаланс та економічну несправедливість. Виявлено, що сектори економіки, які найбільш розвинені, у відповідно високорозвинених регіонах формують основну долю регіональної нерівномірності. Серед них в останні роки виділяється невиробничі сектори економіки, такі як торгівля та послуги. Відтак саме розвиток невиробничих секторів економіки дозволяє регіонам досягати високого рівня ВДВ на душу населення. Необхідно відзначити, що невиробничі сектора розвиваються практично в кожному регіоні в тому чи іншому вигляді, проте на певний момент велика частина регіонів має низький рівень розвитку невиробничої сфери.

Рівень розвитку кожного з секторів економіки в регіонах України за 2002 рік наведено в дод. Ж.

Промислових регіонів в Україні (відповідно перший та другий кластер) менше, ніж сільськогосподарських. З них виділяється Донецька область, яка в інших секторах економіки демонструє низький рівень розвитку. Однак, що є очевидним, промисловість багато в чому формує бюджет певної території, і тому рівень ВДВ на душу населення Донецького регіону знаходиться на середньому рівні.

Як видно з дод. Ж, велика частина регіонів є сільськогосподарськими. Як підтверджено вищепроведеним аналізом, ці регіони демонструють низький рівень ВДВ на душу населення, тобто можна зробити висновок, що сільськогосподарський сектор не дозволяє отримати високий рівень ВДВ на душу населення в цих регіонах.

Однак цей висновок не є свідченням того, що сільськогосподарський сектор є непотрібним у структурі економіки країни, а дає підставу звернути увагу державним і регіональним органам управління на рівень розвитку певного сектора, виявлення причин його невисокою продуктивності. Існує ряд регіонів, які володіють багатим сільськогосподарським потенціалом, і їх розвиток можна поліпшити шляхом розвитку певного сектора економіки.

Розглянемо зміни, які відбулися в рівнях розвитку регіонів з 2002 по 2011 рр. (дод. З).

За цей період зросла кількість сільськогосподарських регіонів (з 13 до 15). Донецька і Луганська області перемістилися з кластера низькорозвинених сільськогосподарських регіонів у середньорозвинені, що, однак, не вплинуло на рівень їх ВДВ на душу населення. Миколаївська та Одеська області перемістилися в групу високорозвинених щодо рівня сільського господарства, при цьому Миколаївська також підвищила свій рівень ВДВ на душу населення до середнього рівня. Це підтверджує збільшення впливу сільського господарства на варіацію ВДВ у 2004 році, показане у вищенаведеному аналізі. Збільшилася кількість і промислових регіонів. Крім тих, що входили в цей кластер в 2000 році, сюди перемістилися Луганська та Полтавська області. На жаль, Полтавська область знизила свій рівень щодо сфери послуг, але в цілому зміни, що відбулися, не викликали збільшення рівня ВДВ у них. Не поліпшив загального положення і перехід Харківської області та м. Севастополя до групи високорозвинених за рівнем обороту роздрібною торгівлі.

Таким чином, за період 2002–2011 рр. суттєвих змін в усуненні нерівномірності розвитку не відбулося. За рівнем загальнодержавного розвитку, тобто є ВДВ на душу населення, регіони в основному залишилися в колишніх кластерах, за винятком Миколаївської області. Також велика частина регіонів (67 %) характеризується низьким рівнем прибутковості розвитку домінуючих секторів економіки.

Протягом останніх п'яти років аналізу спостерігається зсув регіонів з груп сільськогосподарських в групу торгових (доп. 3). Так, з 15 регіонів першого кластера сільського господарства в 2004 році залишилося лише 6, при цьому значно збільшився середній кластер групи регіонів за рівнем торговельного обороту (з 10 до 23). Це означає подальше погіршення розвитку сектора сільського господарства за рахунок посилення невиробничих секторів економіки регіонів. На цьому тлі спостерігається зниження за обсягом промислової продукції у Волинському та Івано-Франківському регіонах; по торговельному обороту в Запорізькому, Харківському регіонах і м. Севастополі; за рівнем обсягу послуг в Харківському регіоні. В цілому такі зміни не принесли суттєвої трансформації в розподілі ВДВ на душу населення, проте можна спостерігати, що наприклад м. Севастополь, який увійшов в середній кластер за рівнем послуг і залишився в ньому до 2009 року, демонструє збільшення свого ВДВ до рівня середнього по країні, не дивлячись на зниження рівня торгівлі в цьому регіоні.

Вплив секторів економіки на ВДВ є суттєвим в аналізі причин статичної нерівномірності. Проте зміни, що відбуваються в секторах економіки, також впливають на зближення чи розходження регіонів.

З метою виявлення домінантних секторів економіки було проведено розкладання темпу зростання ВДВ на 1 робітника на компоненти відповідно до формули (2.31). На підставі розкладання побудовано моделі залежності темпів зростання в кожному з секторів економіки, ефектів зсуву і також ефектів взаємодії регіонів від початкового рівня ВДВ на 1 робітника. У загальний розрахунок включає 90 моделей регресії. Результати побудови моделей у вигляді коефіцієнтів β -конвергенції по секторах економіки України наведені в *табл. 2.10*.

В *табл. 2.10* напівжирним шрифтом виділені значущі параметри при пояснюючій змінній – ВДВ на 1 робітника в початковий момент часу. Таке

становище не дозволяє оцінити рівняння (3), так як рівність правої і лівої частини можлива лише при всіх значущих оцінках. Примітно, що таке положення характерно для пострадянських моделей конвергенції. Про це свідчить ряд досліджень, присвячених збіжності розвитку регіонів в Україні та в Росії [6–10]. Раніше проведені авторами дослідження показали, що умовна конвергенція не досить характерна для України, і це перш за все обумовлено високим ступенем диференціації між групою більшості відстаючих регіонів і основними, лідируючими територіями (такими як м. Київ більшою мірою, Донецьк – меншою) [13].

Таблиця 2.10

Декомпозиція міжрегіональної конвергенції / дивергенції по агрегованим секторам економіки регіонів

Період	2002– 2003	2003– 2004	2004– 2005	2005– 2006	2006– 2007	2007– 2008	2008– 2009	2009– 2010	2010– 2011
ВДВ на 1 зайнятого	–0,082	0,021	0,010	0,010	0,105	–0,033	–0,019	0,016	–0,052
Сільське господарство	–0,139	–0,055	–0,010	–0,034	–0,032	–0,070	–0,002	–0,020	–0,029
Промисловість	0,027	0,018	0,009	0,022	0,024	0,022	–0,005	0,024	0,004
Будівництво	–0,001	–0,008	0,005	–0,001	0,004	–0,004	0,000	0,004	0,001
Торгівля й громадське харчування	–0,008	0,006	0,028	0,022	0,032	0,008	–0,006	0,015	–0,001
Транспорт	0,036	0,011	0,007	0,005	0,009	0,000	0,009	0,005	–0,007
Фінансові послуги	0,026	0,067	–0,014	0,013	0,085	0,051	–0,001	0,007	–0,019
Соціальні послуги	–0,006	–0,017	–0,023	–0,016	–0,021	–0,036	–0,019	–0,018	–0,017
Структурні зрушення	–0,042	–0,004	0,006	–0,006	–0,004	–0,006	0,001	0,001	0,016
Взаємодія	0,023	0,003	0,002	0,005	0,006	0,001	0,003	0,000	0,00005

Також причинами невиконання основних передумов побудови економетричної моделі, яку представляє собою модель конвергенції, виявлені просторові ефекти і нестабільність розвитку галузей в часі.

Між тим, отримані значимі оцінки показують, що за досліджуваній період процес дивергенції був притаманний секторам економіки і характери-

зувався великими значеннями, ніж темпи конвергенції. Наприклад, за весь досліджуваний період на підставі панельних даних були отримані такі результати:

- основними двигунами конвергенції є сільське господарство, будівництво, і структурні зрушення в економіці. Тобто можна зробити висновок, що зростання продуктивності праці за даними галузям в менш розвинених регіонах вищий, ніж у більш розвинених. Структурні зрушення показують високий ріст частки зайнятих у галузях, що сприяють конвергенції, тобто таких, які розвиватимуться з великими темпами при низькому початковому рівні ВДВ на 1 робітника;
- дивергенція, в свою чергу, підтримується промисловістю, торгівлею, іншими галузями послуг (фінанси і оренда), а також взаємодією двох ефектів – зростання продуктивності і структурних зрушень в економіці. Коло промислово розвинених регіонів в Україні досить вузький, і таке розкладання показало, що саме промислово розвинені регіони демонструють високі темпи зростання. Торгівля також розвивається у великих центрах швидше, ніж у периферійних регіонах. Фінансова сфера досить часто зосереджена в столичному регіоні, що і призводить до її дивергентного впливу.

Взаємодія двох ефектів – темпів зростання і структурних зрушень само по собі приймає невеликі значення, проте її вплив на дивергенцію є високим. Це можна пояснити невідповідністю зростання продуктивності праці і частки робітників у галузях економіки України, а також високим зростанням продуктивності і частки робітників у більш розвинених регіонах, що веде до дивергенції. Загалом можна стверджувати, що знак при цій зміні завжди буде відповідати знаку в загальній конвергентній моделі, так як взаємодія цих двох ефектів однонаправлена з загальним темпом росту в регіонах. Так як під час використання панельного підходу оцінки дещо зміщено вгору, увага під час аналізу концентрується на знаку при параметрі β . Розглянемо його значення в наведених моделях з роками. На протязі всього дослідженого періоду найбільш важливим фактором конвергенції є сільське господарство. Регіони з більш низькою продуктивністю праці по всій економіці демонструють високі темпи зростання в сільському господарстві. Однак розмір конвергенції в сільському господарстві завжди нижче, ніж рівень дивергенції в інших

сферах. Поясненням цьому служить, перш за все, низька прибутковість і, як наслідок, низька ефективність сільського господарства. Внесок цієї галузі в ВДВ регіонів в основному невеликий, а темпи зростання недостатні, щоб привести до загальної конвергенції.

Навпаки, сфера торгівлі, фінансова діяльність у разі нинішнього занепаду виробничих галузей в Україні, приносить значні прирощення до ВДВ регіону, однак при цьому темпи зростання торговельної галузі значні тільки в регіонах зі споконвічно високим рівнем ВДВ на 1 робітника, тобто спочатку більш багатим.

В основному значимі параметри в моделі, з використанням у ролі залежної змінної змін у сфері соціальних послуг, є негативними. Зростання соціальних послуг у менш розвинених регіонах само по собі явище позитивне, однак на тлі низької продуктивності найбільш прибуткових галузей, про що свідчать позитивні знаки дивергенції в промисловості, торгівлі, фінансовій сфері (інші сфери послуг), виявляється дотаційний розвиток регіонів, що аналізуються. При цьому держава, витрачаючи більше коштів на соціальні субсидії, намагається підвищити рівень життя в цих галузях, але за відсутності власних коштів розвитку – це тупиковий метод регіонального вирівнювання.

У підсумку звернемося до показника, що відбиває структурні зрушення в економіці. Конвергенція по цьому ефекту свідчить про те, що зростання частки зайнятих найбільш істотно в регіонах з низьким початковим рівнем ВДВ на 1 робітника. При збігу конвергенції цього ефекту і конвергенції за продуктивністю праці призводить до негативного знаку ефекту взаємодії. Тобто в такому випадку дійсно зростання продуктивності галузей промисловості в найменш розвинених регіонах супроводжується структурними змінами, тобто перетіканням трудових ресурсів в ці динамічні галузі, що призвело б до синергетичного ефекту конвергентного розвитку. Однак по галузях економіки, як правило, спостерігається дивергенція, отже зростання частки робітників відбувається в регіонах з низькою динамікою зростання продуктивності праці, що, у свою чергу, знижує її абсолютне значення. Це свідчить про надлишок робочої сили в менш розвинених регіонах при нерозвиненості сфер виробництва і послуг, що призводить до більш низької результативності праці в середньому по регіону. Дивергенція ефекту взаємодії посилюється, з *одного боку*, невисокими темпами зростання продуктивності

і високими темпами зростання частки робітників у менш розвинених регіонах – з *іншого*.

На основі проведеного аналізу можна підсумувати таке:

- модель абсолютної конвергенції не характерна для регіонів України з причини нестабільності розвитку галузей в регіонах, а також високого ступеня роз'єднаності;
- найбільш конвергентний вплив на розвиток регіонів чинять сільське господарство і соціальні послуги, проте ці сфери є низько продуктивними, що не дозволяє привести регіони до загальної конвергенції;
- дивергентну характеристику мають галузі торгівлі і фінансових, посередницьких послуг, так як вони зосереджені, в більшій мірі, у великих, доходних регіонах України і не достатньо розвинені в периферійних регіонах;
- ефект взаємодії дивергентної спрямованості регіонів за темпами зростання продуктивності праці та конвергентної динаміки по зайнятості призводить до високої дивергенції, так висока зайнятість в слаборозвинених регіонах не підтримується високою прибутковістю галузей.

3. Розробка механізму державного регулювання диспропорцій регіонального розвитку

3.1. Практика державного регулювання диспропорцій регіонального розвитку в Україні та країнах світу

В сучасних умовах розвитку національної економіки, що характеризуються наростанням кризових тенденцій і явищ, посилюється процес диференціації регіонів за рівнем їх соціально-економічного розвитку.

Європейський вибір України в зазначених умовах зумовлює новий підхід до формування цілей, пріоритетів та механізмів реалізації регіональної політики розвитку територій. Тому доцільним уявляється проведення аналізу державних ініціатив щодо формування регіонального розвитку розвинених країн ЄС, визначення основних засад їх формування та інструментів реалізації регіональної політики, спрямованих на вирішення конкретних проблем розвитку регіонів.

Важливо, що під час оцінювання зарубіжного досвіду та можливості його адаптації, у цьому випадку до умов України, важливі не стільки конкретні деталі, наприклад, податкові схеми, критерії вирівнювання, підходи до ідентифікації проблемних ареалів, які в кожній країні визначаються індивідуально, скільки його загальна ідеологічна платформа. Тому зарубіжний досвід, на нашу думку, і становить величезний інтерес, дозволяючи уникнути концептуальних помилок. У цьому сенсі досвід ЄС вельми цікавий і повчальний. Головне в європейському досвіді – цілеспрямований пошук компромісу.

У літературі виділяють кілька етапів розвитку регіонального управління в західних країнах, які наведені в *табл. 3.1* [114, с. 48–54; 15, с. 53–116].

В Європі з другої половини ХХ століття з метою допомоги найбільш відсталим (депресивним) регіонам розпочався процес формування та реалізації регіональної політики саме Європейського Співтовариства. Розвиток регіональної політики ЄС можна характеризувати такими подіями [26, с. 13–46]:

Таблиця 3.1

Етапи розвитку регіональної політики в західних країнах

Початковий етап 30-і рр. ХХ ст.	Руйнівна криза 1929–1933 рр. довела важливість і необхідність вивчення проблем регіонального розвитку економіки. Програми з розвитку регіонів одержали найбільше поширення у Великобританії й США. Наприклад, у Великобританії в 1933 році для проведення антикризової політики держави було виділено «спеціальні райони», тому що спад виробництва спостерігався в області традиційних галузей промисловості й у деяких аграрних районах
Другий етап 40–50-і рр.	Цей період характеризується також спадом виробництва, в основному в традиційних галузях промисловості, що з'явилося наслідком післявоєнної економічної кризи. Наслідки цієї кризи найбільшою мірою виявилися в країнах Західної Європи (Нова Англія, Ельзас, Лотарингія, Північні райони Франції й ін.). Однак спад виробництва спостерігався в деяких штатах у США, що підштовхнуло уряд до активного освоєння слабо розвинених районів: Аляски, північних районів Скандинавії й Канади
Третій етап 60–70-і рр.	Саме в цей період була визнана ефективність формування системи регіональної політики, що одержала своє поширення в розвинених країнах Заходу.
Четвертий етап середина 70-х рр. – 1993 р.	Після кризи 1974 р. на перший план виходять цілі, що носять макроекономічний характер, ніж регіональний. Іншими словами, програми регіонального розвитку відходять на другий план. В 1993 р. були підписані Маастрихтські угоди, що дало основу для здійснення нової «наднаціональної» регіональної політики в рамках Європейського Союзу
П'ятий етап: 1993 р. – по теперішній час.	Після підписання Маастрихтських угод відбувається активний розвиток інтеграційних процесів (в основному на території ЄС), що характеризує перетворення «Європи національних держав» в «Європу регіонів»

- 1) у 1958 р. для виконання одного з положень Римського договору про гармонізацію й зниження розходжень у розвитку регіонів були створені два галузевих фонди: Європейський соціальний фонд і Європейський фонд аграрної допомоги й гарантій;
- 2) у 1975 р. був створений один із основних інструментів регіональної політики – Європейський фонд регіонального розвитку, що займається розподілом внесків членів ЄС у загальний бюджет між проектами, реалізованими в найбільш відсталих регіонах;
- 3) Маастрихтський договір 1992 р. задекларував політику вирівнювання стану регіонів у країнах ЄС як один з головних пріоритетів Європей-

ського Союзу поряд із загальним ринком і Валютним союзом. З 1994 по 1999 рр. більше 200 млрд ЕКЮ (одна третина бюджету ЄС) було спрямовано на реалізацію цієї політики. Крім того, у цей період було остаточно сформовано фінансові інструменти для політики регіонів, які містили в собі структурні фонди й спеціалізовані програми (ISPA, SAPARD, PHARE тощо);

- 4) з 1994 р. активну участь у формуванні політики на європейському рівні приймає спеціально створений орган ЄС – Комітет регіонів (Committee of Regions, COR), куди входять представники всіх регіонів Європи. Комітет є дорадчим органом, що бере участь у процесі прийняття рішень у різних областях: економічна і соціальна взаємодія, транс'європейські інфраструктурні мережі, охорона здоров'я, освіта, культура, соціальна політика і політика зайнятості, професійний тренінг, охорона навколишнього середовища, транспорт.

Таким чином, поступово реалізувалася трансформація концепції Європи націй у Європу регіонів. Одним із наслідків такої трансформації є підвищення конкурентоздатності регіонів світу за рахунок створення єдиного ринку із загальними «правилами гри», на якому регіони можуть розглядатися як самостійні гравці.

На сьогодні Європейський Союз має кілька інструментів для проведення регіональної політики, з яких: Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF) [71], Європейський соціальний фонд (ESF) [70] та Фонд єдності [27]. Основні характеристики наведених фондів показано у *табл. 3.2*.

Кожний із фондів відповідає трьом головним завданням регіональної політики Європейського союзу, який поданий у стратегічній програмі політики зближення на 2007–2013 рр. із загальним бюджетом 313 млн євро [27].

Першим завданням є конвергенція. Це найбільш важливе завдання, на яке приділяється 78 % загального бюджету, що розподіляється через структурні фонди для фінансування проектів на розвиток регіонів, у яких ВВП на душу населення становить менш 75 % від середнього по ЄС.

Друге завдання – регіональна конкурентоздатність і зайнятість. У рамках виконання цього завдання основну увагу приділено підтримці й проведенню економічних і соціальних реформ, впровадженню інновацій і розвитку со-

ціальної сфери для підвищення економічної привабливості регіонів, що не входять у коло підтримуваних у рамках першого завдання.

Таблиця 3.2

Основні фонди ЄС як засоби реалізації регіональної політики
вирівнювання розвитку територій

Назва фонду та основні цілі	Призначення коштів фонду	Параметри держав, що підпадають під діяльність фонду
1	2	3
Фонд Єдності створений, щоб зменшити економічну та соціальну недостачу відсталих Держав-членів, стабілізувати їх економіку	<ul style="list-style-type: none"> ▪ транс'європейські транспортні мережі, особливо проекти пріоритетного європейського інтересу; ▪ навколишнє середовище. <p>Фонд Єдності може також підтримати проекти, пов'язані з енергетикою або транспортом, які сприяють поліпшенню навколишнього середовища, такі як енергоефективність, використання відновлюваних джерел енергії, розвиток залізничного транспорту, підтримки міжрегіональних перевезень, зміцнення громадського транспорту тощо</p>	Держави-члени, валовий національний дохід яких (ВНД) на душу населення становить менше ніж 90 % від середнього по Співдружності
ERDF спрямований на посилення економічної та соціальної єдності в Європейському союзі, вирівнюючи нерівномірність між країнами-членами	<ul style="list-style-type: none"> ▪ пряма інвестиційна допомога компаніям для створення стійких робочих місць; ▪ інфраструктури, пов'язані, зокрема, з дослідженням та інноваціями, телекомунікація, охорона навколишнього середовища, енергетики та транспорт; ▪ фінансові інструменти для підтримки регіонального та місцевого розвитку та зміцнення співробітництва між містами і регіонами; ▪ технічні заходи з надання допомоги 	економічно, екологічно та соціально проблемні міста, природно неблагополучні райони з географічної точки зору (віддалені, гірські або малонаселені райони)
ESF спрямований на збільшення зайнятості та поліпшення умов праці в Європейському союзі	<ul style="list-style-type: none"> ▪ адаптація працівників і підприємств: розробка та розповсюдження інноваційних робочих організацій; ▪ забезпечення роботою безробітних, жінок і мігрантів; 	Всі країни-члени ЄС

Закінчення табл. 3.2

1	2	3
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ соціальної інтеграція знедолених людей і боротьба з дискримінацією на ринку праці; ▪ зміцнення людського капіталу шляхом реформування системи освіти та створення мережі навчальних закладів 	

Третє завдання – це європейське територіальне співробітництво. Це завдання спрямоване на посилення трансграничного й міжрегіонального співробітництва, розвиток загальної інфраструктури, економічних зв'язків і мереж компаній малого й середнього бізнесу й базується на існуючій програмі INTERREG.

Для досягнення поставлених завдань велику увагу приділено розвитку сучасних швидкісних транспортних магістралей, здатних прискорити рух товарів і людей. Проведено диверсифікованість джерел енергії, включаючи розвиток альтернативних (тих, що використовують енергію вітру, води й сонця), впроваджено енергозберігаючі технології і створено нові енергетичні мережі та комунікації. Широко впроваджено технології сучасного інформаційного суспільства, засновані на використанні Інтернет, заохочено розвиток електронної комерції та телекомунікаційних мереж. Підвищену увагу приділено ефективності виробництва, поліпшенню систем управління та маркетингу, впровадженню систем професійного навчання на виробництві.

Найважливішим інструментом довгострокової інвестиційної політики вважається створення і розвиток компаній середнього та малого бізнесу, надання їм спрощеного доступу до капіталу, розвиток бізнесу, пов'язаного з туризмом і культурною спадщиною регіонів. При цьому не залишаються без уваги питання охорони навколишнього середовища й сприяння зниженню екологічних ризиків, так само як і створення нових робочих місць у природоохоронних професіях.

Поряд з реалізацією загальної регіональної політики Європейського Співтовариства, регіональне управління здійснюється окремо кожною країною-членом ЄС на національному рівні. Якщо проаналізувати положен-

ня в 15 країнах Європейського Союзу (ЄС-15), то можна помітити, що регіональна політика практично у всіх країнах спрямована на створення умов, які дозволяють регіонам повністю реалізувати наявний у них потенціал і тим самим збільшити їхній внесок у розвиток національної економіки. Можна сказати, що це і є головним завданням регіональної політики країн-членів ЄС. Важливою відмінністю між цими країнами є існування яскраво вираженого зобов'язання – забезпечення рівності регіонів.

За тих умов, що країни Європи певним чином диференційовані за рівнем їх розвитку, з метою визначення особливостей та характеристик регіональної політики доцільно розділити їх на однорідні групи (табл. 3.3) [53, с. 16–22].

Аналіз даних, наведених в табл. 3.3, дозволив визначити, що незважаючи на різницю в особливостях розвитку країн, обраною ними структурою управління територіями фокусом регіональної політики є створення передумов рівномірного, збалансованого розвитку регіонів за рахунок мінімізації впливу деструктивних факторів.

Здійснення необхідних заходів та забезпечення виконання завдань регіональної політики базується на низці інструментів, які мають різне значення для різних країн. З погляду історичного розвитку виділяють п'ять класів політичних інструментів [13, с. 232–262; 107, с. 357–360]:

- засоби, що спрямовані на стримування розміщення нових підприємств у перенаселених регіонах;
- просторовий розподіл діяльності держави в області економічного розвитку;
- стимулювання діяльності компаній шляхом фінансової підтримки;
- формування інфраструктури;
- «м'які» заходи щодо стимулювання розвитку.

Сьогодні роль засобів, що направлені на стримування й «просторовий розподіл діяльності держави в області економічного розвитку», істотно скоротилася. Засоби стримування використалися у Франції (у відношенні до Парижа і його пригородів), у Великобританії (у відношенні до Лондона й Південно-східного регіону). Але в 1970 році Об'єднане Королівство відмовилося від цієї політики. У Парижі в наступні роки застосовувалася політика

Таблиця 3.3

Характеристики регіональної політики країн Європи

Група країн	Характеристика	Основні завдання регіональної політики	Структура управління
1	2	3	4
1. Чотири так звані «інтегровані» країни (Ірландія, Греція, Португалія й Іспанія)	Перераховані країни традиційно є найбільш слабозрозумілими країнами Європейського Союзу (у цих державах розташовані самі бідні регіони на території ЄС)	<ul style="list-style-type: none"> особливу увагу приділено проблемам національного економічного розвитку, рішенням же проблем регіонального розвитку приділено другорядну роль; в Іспанії найбільшу увагу приділено проблемі збалансованого розвитку регіонів 	<p>Централізована</p> <ul style="list-style-type: none"> Греція – Міністерство національної економіки; Ірландія – державні відомства, які підзвітні Міністрові підприємництва й зайнятості; Португалія – Генеральний директорат з регіонального розвитку Міністерства планування й регіонального розвитку
2. Цю групу утворюють Німеччина й Італія	Ці країни характеризуються великими внутрішніми розходженнями – між північною й південною Італією, а також між «старими» і «новими» землями Німеччини	<ul style="list-style-type: none"> забезпечення можливості для структурно слабких регіонів брати активну участь у соціально-економічному розвитку країни шляхом мінімізації впливу негативних факторів, які пов'язані з положенням цих регіонів; зміцнення економічного росту структурно слабких районів 	<p>Німеччина – децентралізовано, відповідальність за проведення регіональної політики покладена на землі.</p> <p>Італійська система носить централізований характер, однак у цей час центральний уряд проводить децентралізацію діяльності у сфері регіонального керування</p>
3. Ця група представлена територіями Фінляндії й Швеції	Цим державам можна дати таку характеристику: низька щільність населення, обумовлена суворим кліматом та віддаленістю	рішення проблем вилучених північних територій; рівномірний розвиток регіонів по країні Політика, що проводиться у Швеції, спрямована на формування самостійного	<p>Централізована</p> <p>Фінляндія – Міністерство внутрішніх справ відповідно за формування регіональної політики; відповідальність за проведення регіональної політики покладено на різні центральні міністерства.</p>

Закінчення табл. 3.3

1	2	3	4
	населених пунктів один від одного.	розвитку окремих регіонів у галузі економіки, при цьому увагу приділено розвитку економічно сильних компаній, що активно розвиваються, у слабко розвинених регіонах	У Швеції сформовано систему, за якої регіональні адміністрації здійснює загальнонаціональні директиви
4. Австрія, Франція, Данія, Бенілюкс та Великобританія	Головні регіональні проблеми, що виникають у цих країнах, зазвичай пов'язані зі структурними змінами економіки, а також із проблемами зайнятості населення	Не проводять активну регіональну політику, тому що проблема нерівномірного розвитку регіонів не є актуальною. Найбільшу увагу приділено залученню інвестицій у внутрішні райони. У цій області регіональна політика є в більшості процесом промислової реструктуризації регіонів. Політика регіонів в області «конкурентоздатності» є складовою частиною підходу в рамках політики «ввідродження» і має яскраво виражену мету поліпшення конкурентоздатності окремих регіонів	<ul style="list-style-type: none"> ▪ централізований підхід у Франції й у Люксембурзі; ▪ Нідерланди й 3-єрдне Королівство, яким властивий найбільш ступінь децентралізації; ▪ федеративна система Австрії й Бельгії. ▪ Австрія не розмежує компетенції за провадження регіональної політики

відносно стимулювання розвитку бізнесу в основному за межами столичного регіону й переміщення підприємств за межі столиці Франції. Тепер тільки Франція й Греція стимулюють розвиток промисловості, що розташована вдалині від перенаселених столиць.

За останні десятиліття роль економічної діяльності держави як інструмент регіональної політики істотно знизилася. Приватизація виробництва позбавила уряд можливості впливати шляхом прийняття рішень про інвестиції в зазначені виробництва. Тому у цей час більшість країн-членів ЄС як інструменти регіональної політики використовують три останні групи.

Так, фінансове стимулювання передбачає дотації на певні суми інвестицій, кредити, субсидії у зв'язку зі створенням робочих місць тощо. Такі методи покликані зацікавити фірми розташовувати виробництво або інвестувати кошти в проблемні регіони. Ці інструменти знаходять широке застосування практично у всіх країнах ЄС. До «м'яких» елементів інфраструктури відносяться підтримка інформаційних мереж, консалтингова діяльність, наукові дослідження тощо.

В «інтегрованих» країнах набір політичних інструментів істотно ширше. Такий широкий підхід відбиває більшу глибину регіональних проблем. Для стимулювання розвитку регіональної політики створені фонди: Структурні Фонди й Інтеграційний. Структурні фонди займаються питаннями, які виходять за рамки інвестування у виробництво, а саме надання підтримки в розвитку інфраструктури й створення сприятливого середовища для ефективного розвитку бізнесу. Інтеграційний Фонд займається великими проектами відносно розвитку інфраструктури, які перебувають у прямому зв'язку із транспортом і навколишнім середовищем.

Структурні Фонди найбільше впливають на регіональну політику Німеччини й Італії. В 1992 році був початий перегляд регіональної політики Італії, для того щоб забезпечити можливість спільного фінансування з боку Структурних Фондів. У Німеччині регіональна політика проводиться в рамках Спільної оперативної групи (GA), що базується на наданні допомоги регіонам у комплексі з мірами підтримки бізнесу. Пріоритетним напрямком витрат Спільної оперативної групи є підтримка виробничих інвестицій для створення сприятливого бізнес-середовища.

У скандинавських країнах у вузькому розумінні регіональна політика містить заходи щодо розвитку бізнесу й економіки. Широкий аспект політики регіонів припускає комплекс дій з боку уряду в області зв'язку, транспорту, освіти та охорони здоров'я, що мають важливе значення для підтримки життєдіяльності співтовариств у малонаселених регіонах.

Важливою відмінністю скандинавських країн є те, що регіональна політика навіть у вузькому аспекті має на увазі більш широкий зміст, ніж в інших країнах ЄС. Наприклад, якщо врахувати специфічні особливості проблемних регіонів, особливо їх суворі кліматичні умови, то тут існують такі форми довгострокової підтримки, які не знаходять застосування в країнах ЄС (концесія в області транспорту й соціального забезпечення).

Країни Північної Європи вживають заходів щодо розширення області дії регіональної політики. Наприклад, у Франції регіональна політика має широке трактування, поняття «управління територією» містить у собі великий спектр політичних заходів регіонального розвитку: регіонально диференційоване оподаткування, інфраструктуру, заходи щодо стимулювання розвитку регіонів тощо. Також існує державна система контрактів щодо планування розвитку регіонів, що надає допомогу найбільш бідним регіонам.

Нідерланди й Австрія відрізняються низькою значимістю регіональної політики, однак ці країни намагаються проводити регіональну політику, що виходить за рамки надання фінансової допомоги фірмам. У Нідерландах базисом регіональної політики у вузькому сенсі є капіталовкладення, а в більш широкому – комплекс заходів щодо створення сприятливого бізнес-середовища й розвитку інфраструктури. В Австрії приймаються широкі політичні заходи з розвитку регіональної політики, які відбивають принцип: політика економічного розвитку регіонів має включати підтримку стосовно розвитку бізнес-середовища й таких локальних факторів, як транспорт, освіта й рівень життя.

Данія – це єдина із країн ЄС, що з 1991 року не проводила програму щодо стимулювання розвитку окремих регіонів. Така відмова пояснюється цілим рядом причин: безробіття в Копенгагені досягло розмірів середнього рівня по країні, розмір бюджетного дефіциту створив обмеження на рівень державних витрат. Тому уряд як рішення проблем вибрав «ринковий» підхід. У Данії існує єдина державна система соціального забезпечення, функ-

ціонування фінансових механізмів спрямоване на уникнення нерівності в економічному розвитку окремих регіонів (що може викликати розходження в рівнях доходів і соціальних можливостей). Регіональна політика таких країн, як *Бельгія*, *Люксембург* і *Об'єднане Королівство* є політикою стимулювання. Заходи щодо створення сприятливого бізнес-середовища є скоріше частиною загальнонаціональної, а не регіональної політики.

Аналізуючи політику в області регіонального розвитку країн-членів ЄС та Європи, можна сказати, що стимулювання регіонального розвитку становить ядро регіональної політики, за винятком Данії. Це можна пояснити тим, що правила надання підтримки Директоратом з політики ринкових відносин у країнах ЄС передбачають надання допомоги великомасштабним проектам тільки в певних проблемних районах. У північних країнах одним з елементів політики можна назвати надання допомоги в розвитку сприятливого бізнес-середовища, але ця політика здійснюється більшою мірою на загальнонаціональному рівні, ніж на регіональному.

Український досвід регіонального управління має значно менший історичний період.

Відлік часу починається з дня ухвалення Указу Президента України № 341/2001 «Про Концепцію державної регіональної політики» – 25 травня 2001 року [9]. Загалом цей документ мав більш теоретично-методичний характер і не містив головного – способу та параметрів моніторингу його виконання, а механізми реалізації державної регіональної політики не мали інноваційного характеру. Проте Концепція дала поштовх формуванню нормативно-правового забезпечення державної регіональної політики.

Так, у вересні 2005 р. Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» [1]. Цей Закон визначає правові, економічні та організаційні засади реалізації державної регіональної політики щодо стимулювання розвитку регіонів. Також у Законі зазначено, що державне стимулювання розвитку регіонів здійснюється відповідно до основ державної регіональної політики, державних програм економічного і соціального розвитку України, законів про Державний бюджет України, загальнодержавних програм, інших законів та актів законодавства України, а також програм економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, місцевих бюджетів.

Зазначеним вище Законом передбачено проведення щорічного моніторингу показників розвитку регіонів, районів та міст обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення, який мають право здійснювати центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації на підставі даних державної статистичної звітності та інших даних центральних органів виконавчої влади в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. За результатами моніторингу Кабінет Міністрів України визначає заходи щодо стимулювання розвитку територій держави.

Статтею 11 цього Закону передбачено розробку відповідних програм, спрямованих на подолання депресивності територій. Вказані програми розробляються центральним органом виконавчої влади з питань економічної політики за участю інших центральних органів виконавчої влади, відповідних місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Програми подолання депресивності територій передбачають здійснення моніторингу виконання програм, показників розвитку, за якими визначаються результати їх виконання; загальну оцінку очікуваної соціально-економічної ефективності реалізації програм тощо.

Цим Законом також урегулюється процес взаємовідносин центральних та місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування у сфері державного стимулювання розвитку регіонів на основі підписання угод щодо регіонального розвитку, які укладаються між Кабінетом Міністрів України та Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласними, Київською, Севастопольською міськими радами і виконуються відповідно до цього Закону та інших актів законодавства.

Для виконання Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» Кабінетом Міністрів України у червні 2006 р. була прийнята постанова «Про затвердження Порядку здійснення моніторингу показників розвитку регіонів, районів, міст республіканського в Автономній Республіці Крим і обласного значення для визнання територій депресивними». Ця постанова визначає алгоритм та перелік показників здійснення моніторингу розвитку регіонів [6].

З метою проведення моніторингу та запровадження комплексної оцінки соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим, областей,

міст Києва та Севастополя в червні 2007 р. було прийнято постанову Кабінету Міністрів України «Про запровадження комплексної оцінки соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим, областей, м. Києва та Севастополя», що регламентує Порядок проведення інтегральної оцінки територій та визначає показники їх соціально-економічного розвитку [2].

На основі закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» було розроблено Державну стратегію регіонального розвитку, що була затверджена Постановою Уряду від 21 липня 2006 р. [4]

Ці нормативні акти мали слугувати розробленню регіональних стратегій розвитку та угод між Урядом України та українськими регіонами в особі обласних рад (Верховної Ради АРК).

Серед пріоритетних завдань реалізації Стратегії на першому етапі було вказано питання запровадження на державному та регіональному рівнях моніторингу міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації; проведення моніторингу показників розвитку регіонів, районів і міст обласного значення для визначення депресивних територій.

На другому етапі заплановано проведення моніторингу існуючих інструментів стимулювання розвитку регіонів, результатів реформ на предмет їх ефективності та доцільності коригування з метою визначення державних пріоритетів регіонального розвитку на наступну довгострокову перспективу. Цей період став підготовчим до розроблення наступної державної стратегії регіонального розвитку [4].

У цьому нормативно-правовому акті зазначається, що результати реалізації Стратегії визначаються шляхом проведення моніторингу виконання угод щодо регіонального розвитку, програм подолання депресивності окремих територій, інших заходів центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Фактично Закон «Про стимулювання розвитку регіонів» не містить інноваційних інструментів для вирішення *проблем асиметрії розвитку регіонів*, а «угоди щодо регіонального розвитку», особливо в умовах відсутності для таких угод цільового фінансування, не вирішують проблеми державної регіональної політики. Не випадково, що за роки чинності закону (з 2006 року) є лише шість угод.

Ще одна проблема регіонального розвитку, яка мала б вирішуватися цим законом – *подолання депресивності окремих територій у регіонах, також залишається невирішеною*. Сьогодні немає реального інструмента для її вирішення, оскільки програми подолання депресивності так і не стали реальністю, а визначених джерел фінансування для таких програм закон не передбачає.

Державна регіональна політика, яка до недавнього часу в Україні сприймалась виключно як допомога бідним регіонам, себе не виправдала. Асиметрії у регіональному розвитку не пом'якшуються, натомість постійний перерозподіл ресурсів від економічно більш спроможних регіонів до менш спроможних призводить до міжрегіональної напруженості та позбавляє регіони стимулів до економічного зростання. В межах держави не відбувається вирівнювання не лише з точки зору валового регіонального продукту, а й передусім у регіональному індексі людського розвитку, що вкрай загрозливо для згуртованості регіонів та єдності нації.

Перебування України вже тривалий час на узбіччі європейських інтеграційних процесів не лише не дозволяє залучати в Україну значних європейських коштів, а й призводить до неефективного використання українських бюджетних ресурсів, оскільки інструменти регіональної політики, що застосовуються в Україні, далекі від тих, що позитивно зарекомендували себе не тільки в європейських державах-членах ЄС, а й у державах-кандидатах.

Отже, зрозуміло, що Україні потрібна нова державна регіональна політика, що має базуватися на нових інноваційних і водночас перевірених у розвинених ринкових державах інструментах її проведення.

Тому сьогодні в нашій державі відбувається процес подальшого удосконалення нормативно-правового забезпечення моніторингу регіонального розвитку. Про це свідчать такі законопроекти.

Проект Концепції державної регіональної політики [9] має стати базовим концептуальним документом, у якому формулюється політика держави щодо реагування на зовнішні та внутрішні виклики, які постали перед Україною та її регіонами.

Концепція містить:

- формалізацію викликів, що стоять перед державою;
- актуалізацію термінології для цілей сучасної державної регіональної політики;

- визначення мети та принципів;
- міжнародні аспекти реалізації;
- напрями та пріоритети;
- засади територіальної організації публічної влади;
- запровадження нових інструментів реалізації державної регіональної політики у сферах фінансово-економічного забезпечення, підвищення конкурентоспроможності територій, інноваційного розвитку, інституційного забезпечення, інтеграції регіонів та партнерства;
- принципи моніторингу регіонального розвитку та розробки на основі результатів моніторингу заходів державного реагування.

Особливістю Концепції державної регіональної політики є новий алгоритм розроблення політики: аналіз викликів – ідентифікація проблем визначення пріоритетів – вироблення інструментів політики – розроблення стратегій, програм, проектів, заходів – втілення їх на рівні держави та регіонів – моніторинг виконання заходів, одержання результатів та досягнення впливу – розроблення на цій основі державного реагування – впровадження заходів державного реагування.

У новій Концепції по-новому ідентифіковано головну мету державної регіональної політики: забезпечення високого рівня якості життя людини незалежно від місця її проживання через забезпечення територіально цілісного та збалансованого розвитку України, інтеграції регіонів в єдиному політичному, правовому, інформаційному та культурному просторі, максимально повного використання їх потенціалу з урахуванням природних, економічних, історичних, культурних, соціальних та інших особливостей, підвищення конкурентоздатності регіонів та територіальних громад.

Для реалізації Концепції державної регіональної політики (КДРП) був створений Проект Закону України «Про засади державної регіональної політики» [8].

Цим законом планується запровадження системи спеціальних погоджувальних процедур через систему консультативно-дорадчих органів (рис. 3.1) [183, с. 61].

Національна координаційна рада регіонального розвитку створюється з метою узгодження загальнодержавних та регіональних інтересів у процесі розроблення та реалізації державної регіональної політики.

Рис. 3.1. Інституційні інструменти реалізації державної регіональної політики

До складу Національної ради входять представники:

- органів державної влади;
- місцевого самоврядування;
- громадських, ділових асоціацій, об'єднань тощо;
- наукових кіл тощо.

Основні повноваження, що мають виконуватися Національною радою, такі: затвердження (погодження) програмних документів державної регіональної політики; контроль їх реалізації; погодження рішень органів державної влади у сфері регіональної політики тощо.

Також цей закон передбачає створення так званого Державного фонду регіонального розвитку, який є складовою частиною спеціального фонду Державного бюджету України і має постійне багаторічне бюджетне призначення.

Фактично нова формула Державного фонду регіонального розвитку поєднала європейський підхід до фінансування заходів та проектів регіонального розвитку через процедури фонду та відповідає українській традиції, що бюджетні кошти можуть бути використані винятково через державні розпорядники коштів відповідно до традиційних процедур та з дотриманням усієї системи державного контролю.

Формування коштів Державного фонду регіонального розвитку має відбуватися за рахунок: п'яти відсотків від податку на прибуток підприємств за

винятком підприємств комунальної власності, що надходить до Державного бюджету України; міжнародної допомоги та інших договорів; благодійних внесків та добровільних пожертвувань; коштів позик; повернених коштів та отриманих доходів тощо.

Схема функціонування Державного фонду регіонального розвитку наведена на *рис. 3.2* [183, с. 56–57].

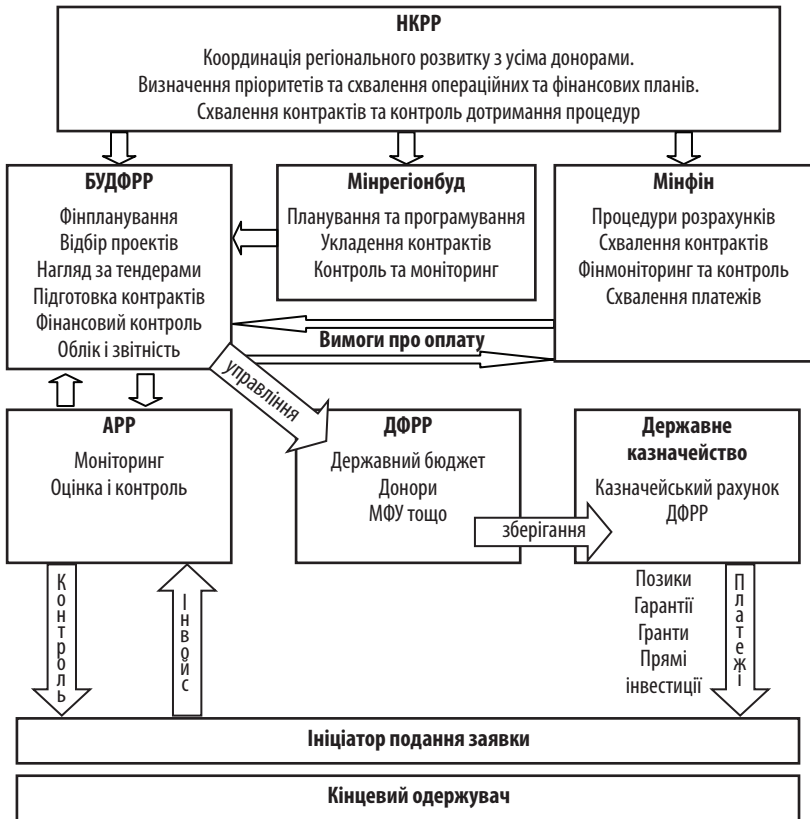

Рис. 3.2. Схема функціонування Державного фонду регіонального розвитку, де: АРР – Агенція регіонального розвитку, що є неурядовою організацією; БУДФРР – Бюро з управління Державним фондом регіонального розвитку, що є бюджетною установою; НКРРР – Національна координаційна рада регіонального розвитку, що є колегіальним органом, який очолюється прем'єр-міністром, та до складу якого входять також керівники Мінфіну та Мінрегіонбуду

Якщо ради регіонального розвитку (НКРРР) є свого роду політичними органами, де виробляється ідеологія та затверджується стратегія регіонального розвитку, то агенції регіонального розвитку мають стати реальними інституціями, які ведуть повсякденну роботу з пошуку інвесторів для регіону, готують проекти регіонального розвитку, займаються промоцією регіону в Україні та за її межами.

Агенція регіонального розвитку [8] є неприбутковою установою, що створюється на засадах партнерства між державним, приватним та неурядовим секторами та:

- розробляє за власною ініціативою або за дорученням Стратегії розвитку регіону та план її реалізації;
- здійснює попередній відбір програм і проектів регіонального розвитку;
- забезпечує реалізацію програм і проектів регіонального розвитку, зокрема тих, що підтримуються Державним фондом регіонального розвитку;
- організовує заходи з залучення інвестицій в економіку регіону;
- організовує навчання та надає консультаційну допомогу з питань регіонального розвитку тощо.

У кожному регіоні може бути створена і функціонувати лише одна Агенція регіонального розвитку у розумінні Закону «Про засади державної регіональної політики» [8].

Реалізація нової державної регіональної політики потребує нових інструментів у відповідних сферах: фінансово-економічного забезпечення; підвищення конкурентоспроможності територій та сприяння інноваційному розвитку; інституційного забезпечення; інтеграції регіонів та партнерства.

Фінансово-економічне забезпечення реалізації державної регіональної політики здійснюється через систему фінансових інструментів [114, с. 53–54]: бюджетне вирівнювання; міжбюджетні трансферти з державного бюджету місцевим бюджетам; об'єднання на договірній основі фінансових ресурсів суб'єктів регіонального розвитку, міжнародних інституцій; цільові державні інвестиції; фінансування державних та регіональних цільових програм, у тому числі програм подолання депресивності територій; угоди щодо регіонального розвитку; фінансування програм та проектів регіонального

розвитку через Державний фонд регіонального розвитку, який є концентрованим, орієнтованим на Державну стратегію регіонального розвитку механізмом.

На основі проведеного дослідження можна констатувати, що на сучасному етапі в Україні вже розроблена нормативно-правова база регулювання розвитку регіонів, проте поки що відсутнє належне правове поле, яке б урегульовувало проведення моніторингу розвитку територій та достатні інструменти для забезпечення рівномірного розвитку територій України. Це пояснюється тим, що сьогодні ще відсутні фундаментальні підходи до формування правових засад моніторингу регіонального розвитку, які б базувалися на чіткій науковій концепції державного регулювання розвитку регіонів.

Крім того, не зважаючи на низку законодавчих актів у сфері регіональної політики, досі не досягнута основна її мета: формування збалансованого розвитку регіонів, що підтверджує необхідність удосконалення механізму державного регулювання диспропорцій регіонального розвитку.

3.2. Розробка складових механізму державного регулювання диспропорцій розвитку регіонів

Державне регулювання диспропорцій регіонального розвитку будь-якої країни спрямовано на досягнення глобальної мети – збалансованого розвитку територіальних складових країни. Тому розробка та удосконалення державного регулювання диспропорцій регіонального розвитку є системним завданням державного менеджменту.

Розглянемо основні підходи до визначення терміну «механізм». У науковій літературі та в практиці державного управління є різні визначення категорії «механізм». Слово «механізм» у перекладі з грецької «*mechane*» означає «зброя», «машина».

Відповідно до енциклопедичного визначення механізм – це внутрішній пристрій (система ланок) машини, приладу, апарату, який приводить їх у дію. В переносному значенні – це система, пристрій, що визначають порядок якого-небудь виду діяльності. Також механізм визначається як послідовність станів, процесів, які визначають собою які-небудь дії, явища; система, пристрій, який визначає порядок якого-небудь виду діяльності [141, с. 401].

Під механізмом управління розуміється складова частина системи управління, що забезпечує вплив на фактори, від стану яких залежить результат діяльності управлінського об'єкта [90]. До того ж механізмом може бути сама держава, якщо розглядати її як форму суспільного самоуправління [89]. Так, науковці у сфері державного управління під механізмом держави в широкому розумінні визначають механізм практичної реалізації державної влади, а у вузькому – конкретний засіб впливу держави на суспільство для вирішення поставлених завдань або розв'язання суперечностей [214].

Крім того, науковці визначають складові механізму державного управління як комплекс практичних заходів, засобів, важелів, стимулів, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство, виробництво, будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених цілей [214].

Що стосується категорії «механізм державного регулювання», то, за твердженням О. Комякова, «його необхідно розглядати як сукупність організаційно-економічних методів та інструментів, за допомогою яких виконуються взаємопов'язані функції для забезпечення безперервної, ефективної дії відповідної системи (держави) на підвищення функціонування економіки» [138, с. 8].

Таким чином, у теорії регулювання під механізмом розуміється сукупність засобів, важелів і методів досягнення поставлених цілей.

Дослідження, проведені в п. 1.2, показали, що в теоретичних поглядах на результат економічного зростання регіонів поляризуються два напрямки: конвергентного розвитку, тобто процесу зближення рівнів розвитку регіонів, та конкурентного розвитку, при якому регіони – «точки зростання» акумулюють в собі великий потенціал та підтримку розвитку. Як результат у регіональному управлінні використовуються дві концепції:

- вирівнювання, в основі якої лежить кооперативна модель;
- стимулювання зростання, сутність якої заснована на конкурентній моделі.

Принципові розходження між концепціями, в основу яких покладена або політика вирівнювання розвитку регіонів, або політика їх поляризованого (сфокусованого) розвитку, наведені в *табл. 3.4*.

Таблиця 3.4

**Порівняльний аналіз концепцій регіональної політики,
заснованих на різних парадигмах розвитку**

Компоненти порівняння	Концепція вирівнювання рівнів розвитку регіонів	Концепція поляризованого (сфокусованого) розвитку регіонів
Основні параметри	Виділення регіонів на основі усередненого (збалансованого по країні) соціально-економічного потенціалу	Створення регіонів – «локомотивів росту» («опорних регіонів»), що генерують інноваційно-інвестиційний вплив на іншу територію
Адміністративно-територіальний поділ	Виділення географічно сполучених територій, збереження існуючої адміністративно-територіальної структури	Укрупнення юрисдикції для виділення системи «опорних регіонів» усередині країни, можливість визнання за ними іншого статусу, ніж у звичайних адміністративно-територіальних одиниць
Базовий механізм управління	Рівномірний («дифузійний») розподіл державних капкладень між територіями, що потребують у підтримці	Напрямок державних капкладень на розвиток зв'язаності «опорних регіонів» із глобальною економікою й іншими регіонами країни, зняття бар'єрів для поширення інновацій

Інструменти концепції вирівнювання виконують короткострокове завдання вирівнювання якості життя в різних регіонах. Проте базовий механізм слабо сприяє прискоренню розвитку відстаючих регіонів. Причиною цього є ідеологічне призначення ресурсів вирівнювання, що передбачають їх витрачання на вирішення поточних завдань. Тому їх виділення фактично не створює ніяких довгострокових конкурентних переваг економіці регіону. Тому неможливо розраховувати на відносно швидкий розвиток території і, як наслідок, зменшення розриву між регіонами за рівнем ВРП (ВДВ).

Інструменти концепції «поляризованого» розвитку, навпаки, не дають відчутних короткострокових ефектів для регіону. Більш того, від регіону потрібно співфінансування з державою проектів довгострокового характеру. Однак всі ці інструменти спрямовані на прискорення економічного зростання в регіоні і зростання доходної бази через певну кількість років. Тут акцентом є створення локальних переваг для ведення бізнесу (полегшення адміністративного тягара, зниження податкового навантаження, зняття інф-

раструктурних обмежень тощо), що приведені до зменшення розбіжностей у рівнях соціально-економічного розвитку регіонів.

Проте концентрування державного управління на одному з наведених типів регулювання диспропорцій має свої недоліки.

Політика вирівнювання регіонального розвитку має такі очевидні недоліки, як:

- поділ регіонів на донорів та реципієнтів має своїм наслідком посилення пошуків доказів своєї потреби, а не способів стабілізації та розвитку силами самих регіонів;
- надмірний перепад у трансфертах не підсилює розвиток держави загалом;
- допомога регіонам не завжди сприяє отриманню стабільності результатів їх розвитку;
- більша частина ресурсів йде на поточне споживання;
- допомога регіонам здійснюється за відсутності норм ефективності її використання;
- практично не спостерігався взаємозв'язок потоків бюджетних трансфертів із динамікою рівня життя населення.

З іншого боку, розвиток тільки пріоритетних точок зростання, тобто найбільш продуктивних регіонів країни, призводить не тільки до соціальної нестабільності та невиконанням державою своєї головної функції – забезпечення рівних умов для життя людини, а також до зниження розвитку сильних регіонів через надмірний тягар донорських платежів та зв'язків між регіонами. Так, просторовий аналіз (діаграма Морана), проведений в п. 2.4, показав, що між регіонами існує сильний просторовий зв'язок, проте більшість регіонів відповідає низькому рівню розвитку, що провокує зниження розвитку їх сусідів. Так, Одеська область є доволі розвиненим, високопродуктивним регіоном, проте її знаходження в оточенні слабих регіонів є однією з причин попадання цього регіону в кластер середньорозвинених (табл. 2.8).

Тому пропонується застосовувати підхід, який спрямований на поєднання двох напрямків управлінських рішень. Під час застосування стимулюючих інструментів найбільшу увагу приділяти більш слабким регіонам, але виділяти з них ті, які готові ці інструменти використовувати ефективно для

створення умов саморозвитку регіонів. Також підтримувати стратегічні регіони, в яких розташовані основні джерела фінансування бюджету для можливості підтримки розвитку менш розвинених регіонів.

Реалізація змішаного підходу може бути успішною у разі виконання певних підстав формування конкурентної регіональної політики, а саме:

- найважливішим напрямком реструктуризації економіки регіону є формування і здійснення територіальної та галузевої структури;
- основні напрямки регіональної галузевої реструктуризації – подолання диспропорцій у розвитку економіки регіону;
- визначення пріоритетних галузей;
- розвиток експортноорієнтованого виробництва;
- збереження галузей, що забезпечують стратегічні інтереси регіону;
- селективна підтримка господарюючих суб'єктів, що зумовлюють ситуацію на ринку праці в регіоні.

Для цього доцільно скорегувати принципи відбору регіонів для створення точок зростання:

- оцінювати відносні, а не абсолютні показники приросту (ВВП, робочих місць, інвестицій в регіоні);
- приділяти найбільшу вагу під час відбору не тільки існуючим досягненням регіону (навіть інфраструктури, бюджетна забезпеченість), а й наявному природному потенціалу (географічне положення, людські ресурси тощо);
- віддавати перевагу тим регіонам, в яких відносно низькі поточні абсолютні показники поєднуються з позитивними темпами їх зростання, які сформувалися останнім часом;
- надавати більшу увагу ступеню опрацювання проектів, так як це побічно характеризує зацікавленість регіонів у створенні точок зростання і здатність їх реалізувати проект.

Використання змішаного підходу в регулюванні диспропорційності регіональному розвитку є найбільш ефективним і результативним за умови об'єднання зусиль і можливостей усіх рівнів влади (рис. 3.3).

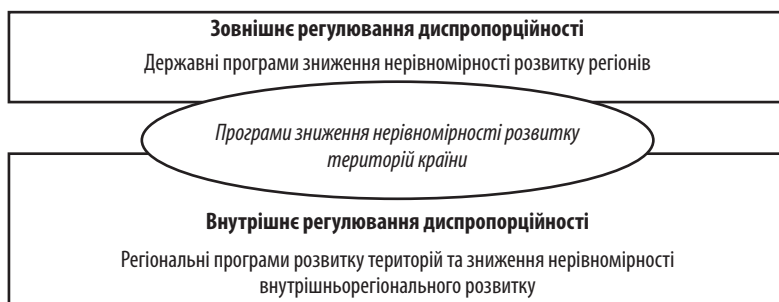

Рис. 3.3. Рівні державного регулювання диспропорційності розвитку регіонів

Заплановані траєкторії розвитку країни (як регульованої соціально-економічної системи) і регіонів, що до неї входять (як підсистеми регулювання), визначають необхідність логічного зв'язку між державним управлінням, виходячи з особливостей і чинників регіонального соціально-економічного середовища (рис. 3.4).

Відповідно до наведеної схеми (рис. 3.4) взаємодія рівнів влади під час формування механізму державного регулювання відбувається таким чином: в першу чергу розробляються цілі держрегулювання, виходячи зі стратегічних та оперативних завдань розвитку держави та окремих її територій. Цей процес включає в себе формування і прийняття нормативно-правових актів, що визначають відповідальність і повноваження учасників і ресурсне забезпечення.

На рівні регіонів формуються відповідні несуперечливі загальнодержавним цілі, що сприяють покращенню бізнес-клімату в регіонах, визначенню власних точок зростання, на підставі яких регіональна влада створює регіональні програми розвитку та здійснює регулювання внутрішньорегіональних диспропорцій.

На кожному з зазначених рівнів формуються відповідні заходи подолання регіональних диспропорцій, що створюють передумови підвищення розвитку території країни (рис. 3.5).

Аналіз літературних джерел дозволив дійти висновку, що механізм державного регулювання диспропорцій регіонального розвитку має містити такі складові: мету, завдання, суб'єктів, об'єкти, інструменти, принципи,

результати відповідних інституцій та стратегій розвитку регіональних утворень (рис. 3.6).

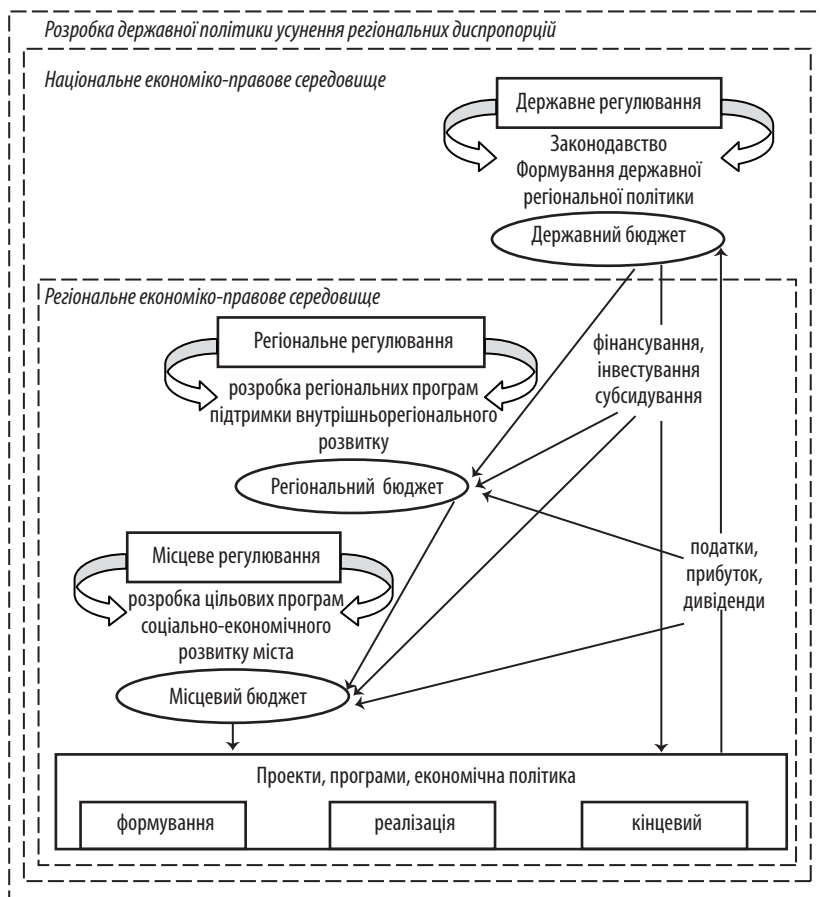

Рис. 3.4. Логічна схема зв'язку між рівнями державного регулювання диспропорційності регіонального розвитку

Розглянемо докладніше змістові аспекти визначених складових.

Головною метою державного регулювання диспропорцій регіонального розвитку є зниження нерівномірності розвитку територій країни та формування конвергентної тенденції розвитку регіонів.

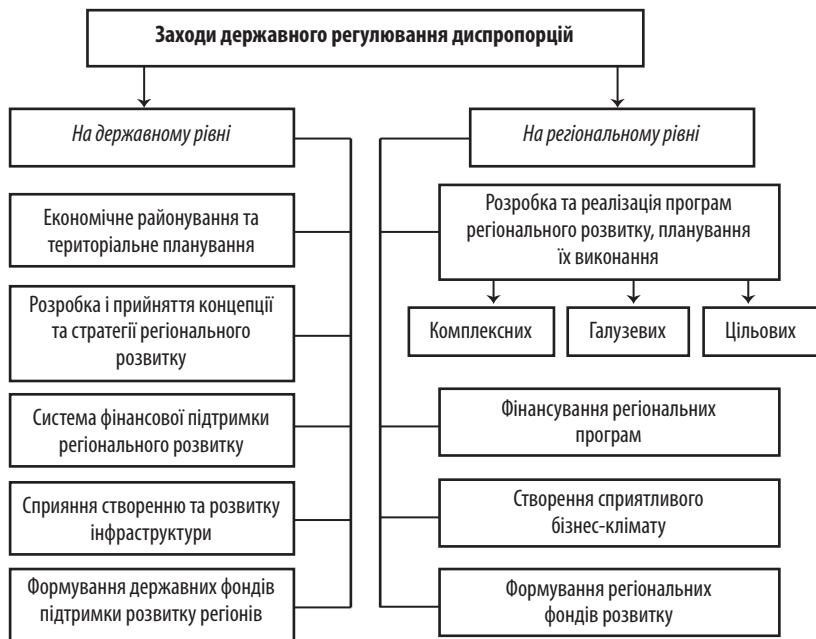

Рис. 3.5. Класифікація заходів державного регулювання диспропорцій регіонального розвитку

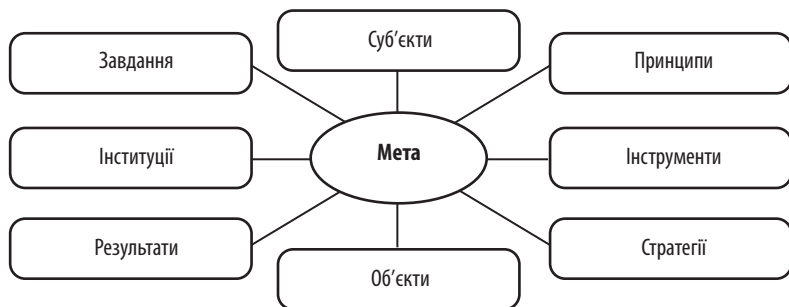

Рис. 3.6. Складові механізми державного регулювання диспропорцій регіонального розвитку

Відповідно до головної мети та за умови об'єднання зусиль всіх рівнів влади суб'єктами наведеного механізму є органи державної влади та місцевого самоврядування. Суб'єкти реалізують свої функції через відповідні інституції, що виконують завдання для досягнення відповідних результатів. Зусилля об'єктів регіонального управління направлено на відповідні суб'єкти, а саме точки регіонального розвитку. Відповідно до типу регіонів формуються три стратегії, що відповідають специфіці кожної з груп регіонів.

На *рис. 3.7* показано схему взаємодії між наведеними складовими механізму з розкриттям їх сутності. Як було зазначено вище, як інституційне забезпечення досягнення мети механізму, а саме зниження диспропорцій країни з досягненням конвергентного розвитку, тобто такого, що демонструє зближення регіонального соціально-економічного розвитку з часом пропонується започаткувати два основних фонди: фонд регіональної єдності та фонд стимулювання регіонального розвитку.

Метою фонду регіональної єдності є посилення міжрегіональних зв'язків та інтегрованості територій країни. Підґрунтям досягнення цієї мети виступають загальнодержавні програми розвитку інфраструктури та транспортної мережі країни, підвищення взаємоузгодженості та вигідності регіональної політики через систему законодавчих актів, що регламентують заохочення та відповідальність місцевих органів влади в системі зниження диспропорційності регіонального розвитку.

Цей фонд є інституцією державного рівня усунення диспропорцій розвитку територій країни.

Фонд стимулювання регіонального розвитку покликаний сформувати ефективну систему підтримки розвитку регіонів на підставі підвищення їх самозабезпеченості та самофінансування, тобто за рахунок власних ініціатив регіонів. Фонд стимулювання регіонального розвитку спирається на визначення пріоритетних галузей регіонального розвитку, виявлення точок росту для поступового збільшення регіонального розвитку. Основними інструментами фонду є формування цільових програм регіонального розвитку, інвестиційних проектів та цільових трансфертів. Таким чином, поступово держава буде скорочувати так звані «дотації вирівнювання», що є покриттям дефіцитів регіонального бюджету, та підвищувати відповідні субвенції та співфінансування програм регіонального розвитку. Цей фонд є фондом

Рис. 3. 7. Схема зв'язку складових механізму державного регулювання диспропорційності розвитку регіонів України

державно-регіонального партнерства, тобто створюється як на рівні держави, так і на рівні регіонів.

З урахуванням поставлених завдань запропонованих фондів відбувається вибір інструментів їх досягнення.

Аналіз літературних джерел інструментів державного регулювання диспропорційності розвитку регіонів дозволив дійти висновку, що їх класифікують на інструменти прямої та непрямой дії.

Інструменти прямої дії припускають безпосередній зв'язок керуючого суб'єкта (держави) з керованим об'єктом (економікою та її агентами). Найперше, це важелі адміністративного впливу, які застосовуються в рамках державного сектора. Для здійснення цих заходів держава створює цілу систему органів: служби зайнятості, комітети з цінами, комісії з соціальних питань, спеціальні інспекції тощо. До цього виду методів відноситься і законодавство, яке на відміну від адміністративних заходів поширюється на всю економіку, включаючи приватний сектор. В цілому адміністративно-правові важелі установлюють для господарюючих суб'єктів певні нормативно-правові рамки та направляють їх до певної мети.

Для засобів побічної дії характерно те, що вони ставлять керованих суб'єктів економіки перед головною проблемою ринкової економіки – проблемою вибору. При цьому держава завдяки певним засобам спонукає робити саме той вибір, який дозволяє досягати поставлену перед суб'єктами мету. Такі засоби називаються також економічними. До них відносяться податково-бюджетні та грошово-кредитні інструменти.

Схема інструментів державного регулювання територіального розвитку наведена на *рис. 3.8*.

Для вирішення завдань державного регулювання диспропорцій регіонального розвитку запропоновано використання таких інструментів: формування нормативних документів, що регулюють заохочення та відповідальність місцевих органів влади в системі зниження диспропорційності регіонального розвитку; державні програми розвитку інфраструктури регіонів; цільові трансфери (субвенції); інвестиційні програми.

Державне регулювання диспропорцій регіонального розвитку базується на низці принципів, а саме:

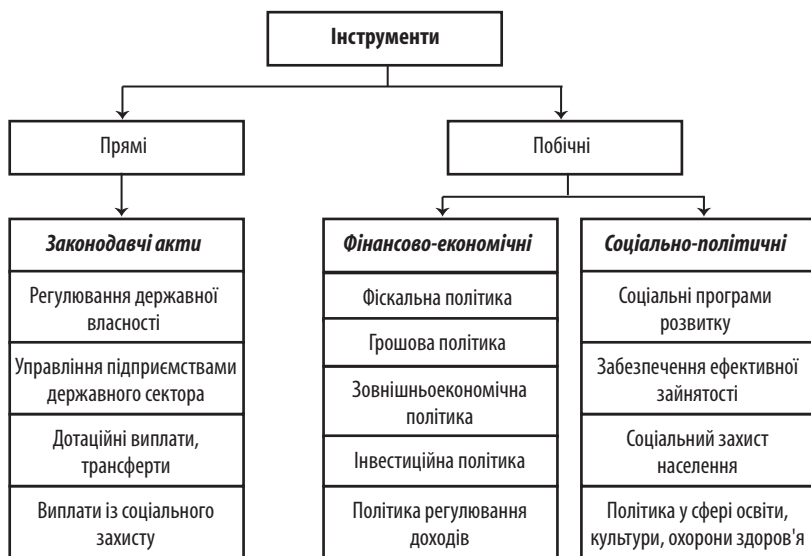

Рис. 3.8. Інструменти державного регулювання територіального розвитку

1. Економічній доцільності, що включає:

- сполучення політики регіонального вирівнювання з політикою стимулювання економічного росту територіальних утворень;
- зниження диференціації в розвитку регіональних соціально-економічних систем як довгостроковий процес;
- рішення стратегічних завдань зниження дефіцитності регіональних бюджетів і забезпечення економічного росту;
- заохочення власних зусиль регіонів шляхом інституціонального партнерства – спільного фінансування в певних пропорціях заходів і програм з державного та регіонального бюджетів.

2. Взаємовигідності територіальної політики для держави в цілому і регіонів, що дозволяє досягти консенсусу інтересів між урядом та регіональним адмініструванням.

3. Пріоритеті інтересів розвитку держави в цілому перед інтересами окремих регіонів, що припускає:

- орієнтацію механізму внутрішнього перерозподілу ресурсів на рішення загальнодержавних завдань;
- пріоритетний розвиток регіонів, що мають стратегічне значення для країни в цілому та є джерелом її розвитку.

4. Пріоритети перспективних інтересів розвитку регіону перед поточними, що полягає в розумному компромісі під час використання засобів, спрямованих на досягнення поточних цілей регіональної політики (регіонального вирівнювання умов життєдіяльності різних територіальних груп) і рішення перспективних завдань соціально-економічного розвитку держави в цілому.

5. Активній державній територіальній політиці, що припускає:

- раціональне формування доходів за рівнями бюджетної системи на користь консолідованих бюджетів регіонів й особливо місцевих бюджетів;
- ув'язування надання регіональної допомоги з поліпшенням у перспективі соціально-економічного положення регіону шляхом укладання договору-контракту;
- відмову від використання регіонального бюджету як «пасивного інструмента» розподілу засобів під задалегідь задані норми фінансових витрат;
- розгляд бюджету як інструмента впливу й регулювання територіальних аспектів розвитку регіону за допомогою використання ефективних методів керування бюджетним процесом.

Таким чином, ефективне формування та функціонування механізму державного регулювання обумовлене виконанням таких необхідних превентивних заходів:

- визначення повноважень і відповідальності всіх рівнів системи державного регулювання на засадах ієрархічності і делегування повноважень;
- оцінка наявної ресурсної бази здійснення процесу державного регулювання і джерел фінансового забезпечення;
- визначення та аналіз характерних властивостей та особливостей елементів системи державного регулювання для врахування їх у процесі реалізації цілей механізму управління.

Для формування механізму державного регулювання регіонального економічного розвитку необхідно визначення головного напрямку керуючих процесів в умовах обмеженості ресурсів через розробку програми ефективних дій, тобто стратегій для переходу регіональної економіки до якісно нового рівня розвитку.

Стратегії забезпечення економічного зростання регіонів відповідають рівню розвитку відповідних груп регіонів, що сформувалися на підставі побудови клубної конвергенції, результатом якої виступили наведені групи регіонів, подані в п. 2.2. Державне регулювання диспропорцій регіонального розвитку характеризується діями держави, що відповідає стратегіям розвитку відповідно до специфіки розвитку певних груп регіонів (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Стратегії забезпечення економічного зростання регіонів

Тип стратегії економічного зростання	Клуб регіонів	Мета стратегії	Головне завдання стратегії
Стратегія підтримки та стабілізації	Високорозвинені регіони з інтенсивним або сталим зростанням економіки	Створення умов для збереження інтенсивного / сталого зростання економіки	Підтримка процесу відтворення регіональної економічної системи за рахунок диверсифікації соціально-економічної бази та розвитку міжрегіонального співробітництва
Стратегія інтенсифікації	Середньорозвинені регіони, що потребують підтримки та стабілізації економічного зростання	Створення умов для довгострокового сталого зростання економіки	Активізація відтворення завдяки гармонізації дій точок росту з використанням розвитку усіх галузей економіки
Стратегія поживлення	Проблемні регіони з низькими перспективами зростання	Створення умов для економічного зростання	Інтенсифікація відтворення регіональної економічної системи завдяки активному розвитку точок росту та ефективному використанню ресурсного потенціалу території

Ефективність дії запропонованого механізму регулювання диспропорцій регіонального розвитку регіонів насамперед лежить в основі узгодження

ініціатив державних та регіональних органів влади, що дозволяє очікувати таких результатів:

1) головний результат відповідно до поставленої мети – зниження диспропорцій регіонального розвитку, за рахунок досягнення темпу конвергенції 2 % на рік, коефіцієнта варіації менше за 33 %;

2) локальні результати:

- заохочення власних зусиль регіонів шляхом інституціонального партнерства;
- взаємовигідність територіальної політики для держави в цілому і регіонів, що дозволяє досягти консенсусу інтересів;
- формування належного правового середовища для створення сприятливого інвестиційного клімату в регіонах та підвищення прозорості інвестиційних ризиків;
- розвиток транспортної мережі, транспортної інфраструктури як умови активізації формування єдиного територіального простору для здійснення господарської та комунікаційної політики;
- зменшення кількості дотаційних бюджетів за рахунок самозабезпечення регіонів;
- зниження дефіцитності регіональних бюджетів і забезпечення економічного росту як наслідок зниження долі дотації вирівнювання в загальному обсягу державних трансфертів;
- збільшення інвестиційних ресурсів у регіонах, у тому числі за рахунок місцевих бюджетів.

Таким чином, запропонований механізм дозволяє враховувати ініціативи всіх рівнів влади в процесі регулювання диспропорційності розвитку регіонів країни, що базується на специфікації стратегій до рівня розвитку відповідних груп регіонів та використанні як інституційного забезпечення фондів регіонального розвитку та регіональної єдності. Вся система складових механізму покликана для ефективного використання наявних ресурсів регіонів з метою досягнення самозабезпеченості регіонів та, як наслідок, зниження диспропорційності їх розвитку.

3.3. Теоретико-практичні рекомендації щодо регулювання регіональних диспропорцій на підставі визначення точок зростання

Тісний взаємозв'язок та гармонійне поєднання ініціатив між рівнями влади сприяє сталому регіональному розвитку та поступовому усуненню диспропорцій. Регіональна влада має формувати відповідні програми розвитку, що враховують властиві точки росту та пріоритетні сектори економіки.

Як зазначалося вище, державна селективна підтримка територій може здійснюватися у за допомогою відповідних інструментів, а саме:

- трансфертів, спрямованих до бюджетів регіонів з бюджету країни з метою вирівнювання бюджетної забезпеченості регіонів;
- додаткової фінансової підтримки депресивних регіонів. Основним критерієм для визначення депресивності регіону є перевищення витрат над доходами;
- державних цільових програм вирішення регіональних проблем (досягнення прискореного зростання пріоритетних галузей, зростання експортного потенціалу регіону і та ін.);
- бюджетних інвестицій і конкретних інвестиційних проектів (фонд стимулювання регіонального розвитку).

В сучасних умовах бюджетного дефіциту застосування двох перших інструментів підтримки регіонів не дозволяє досягти відповідного рівня саморозвитку та самозабезпечення регіонів, при цьому також гальмує розвиток навіть відносно благополучних регіонів. Більше того, при такому підході саме на високорозвинені та високоефективні регіони збільшується бюджетне навантаження. Тому стратегічною метою державної політики вирівнювання регіональних диспропорцій має стати поетапний перехід до концентрації на останніх двох групах інструментів. Такий підхід не тільки більш повно враховує регіональну специфіку, а й стимулюватиме місцеву владу регіонів на пошук нових додаткових джерел податкових надходжень, залучення зовнішніх інвестицій, мобілізації всіх регіональних передумов розвитку.

Подальше скорочення соціально-економічної диференціації регіонів та їх вихід на траєкторію зближення рівнів соціально-економічного розвитку

можливий під час розробки та реалізації на національному рівні регіональної політики, що будуватиметься на посиленні самозабезпечення кожного регіону.

Тобто імпульс збалансованому та рівномірному регіональному розвитку має дати саморозвиток економіки регіону. На наш погляд, процес саморозвитку з опорою на максимальне використання власних потенціальних можливостей забезпечує формування оптимального співвідношення якісних і кількісних характеристик економічного зростання та слугує основою для сталого регіонального розвитку. Це передбачає:

- структурну перебудову та диверсифікацію регіональних виробництв на якісно новій інноваційній основі;
- активізацію інвестиційного процесу в регіонах;
- подолання замкнутості регіонів, посилення міжрегіональних зв'язків і інтеграційних процесів.

Державна регіональна політика вирівнювання диспропорцій та економічна політика регіонів мають взаємно доповнювати одна одну. Підґрунтям цього є необхідність обов'язкового обліку і узгодження економічних інтересів всіх регіонів всіх рівнів влади, формування та реалізація ефективної і скоординованої регіональної політики зближення, максимально націленої на кінцевий результат, локалізацію та поступове усунення диспропорцій регіонального розвитку.

Реструктуризація економіки регіонів у поєднанні з цілеспрямованою політикою зближення рівнів регіонального розвитку є необхідною передумовою і дієвим чинником досягнення збалансованості економічного простору країни, відносної рівномірності регіонального розвитку, умовою для моделювання і побудови оптимальної структури економіки, залучення в процеси суспільного виробництва і соціального розвитку внутрішніх резервів, які сприяють більш повній реалізації соціально-економічного потенціалу регіонів.

Для визначання джерел саморозвитку регіонів та можливості поступової конвергенції територій України проаналізуємо результат їх групування щодо односпрямованості розвитку та основні характеристики цих наведених клубів (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Характеристики клубів регіонального розвитку

Клуб регіонів за рівнем ВДВ на душу населення	Ймовірність залишитися в клубі	Регіони	Характеристика клубів		
			Середній рівень ВДВ на душу населення (2000 рік)	Середні темпи зростання ВДВ на душу населення (2000–2011 роки)	Абсолютне значення 1 відсотку приросту ВДВ на душу населення (грн)
Високо-розвинені регіони	100 %	Дніпропетровський Донецький Полтавський Запорізький	3584	120,12 %	105,93
	75–92 %	Одеський Харківський Київська	2930	120,05 %	90,14
Середньо-розвинені регіони	75–92 %	Миколаївський Кіровоградський Львівський АР Крим Черкаський	2155	120,46 %	64,61
	100 %	Луганський Сумський Чернігівський	2484	118,93 %	68,31
Граничні регіони (між середнім і низьким клубом)	50–58 %	Івано-Франківський Волинський Рівненський	2120	118,73 %	57,01
Проблемні регіони	67–83 %	Вінницький Херсонський Хмельницький	2023	119,73 %	56,52
Проблемні регіони	100 %	Чернівецький Житомирський Закарпатський Тернопільський	1676	120,07 %	48,69

Розглянемо характеристики кожного з клубів. Перший клуб включає високорозвинені регіони. Відповідно до середнього рівня ВДВ на душу населення в початковий момент часу (2000 рік) ці регіони займають найвищу позицію, також вони характеризуються високими темпами зростання та абсолютним значенням одного відсотку приросту. У наступній групі середньорозвинених регіонів дещо нижчі показники ВДВ на душу населення, проте темпи зростання у групі регіонів, що на 75–92 % входять до клубу, вищі, ніж у першій групі. Але при цьому у цих регіонах значно нижче абсолютні значення одного відсотку приросту, що свідчить про недостатню ефективність зростання. Найнижчі значення ВДВ на душу населення спостерігаються у слаборозвинених регіонів, проте темпи зростання цієї групи приближуються до цього показника у середньорозвинених регіонів та перевищують темп зростання в граничних регіонах, проте абсолютне значення одного відсотку приросту має стабільне зниження відповідно до зниження розвитку клубів. З цього можна зробити висновок, що незважаючи на достатньо близькі темпи зростання, регіони розвиваються досить з різною ефективністю, тобто з кожним темпом приросту зростання ВДВ зростає нерівномірно.

З точки зору теорії конвергенції, зближення між різнорівневими групами регіонів можливо за рахунок більш високих темпів зростання в менш розвинених регіонах. Так, регіони, що знаходяться в групі середнього розвитку з ймовірністю залишитися в клубі у 75–92 % випадків, характеризуються високими темпами зростання на фоні відносно низького рівня початкової ВДВ на душу населення. Такі регіони теоретично можуть досягти високого клубу. Також регіони з низьким рівнем розвитку за наведеними темпами зростання можуть досягти середнього клубу. Проте, як видно з показника ефективності приросту, в абсолютному виразі приріст в менш розвинених регіонах приносить менше ВДВ на душу населення, що підтверджує необхідність стимулювання розвитку та продуктивності відповідних галузей економіки.

Для забезпечення зближення рівнів регіонального розвитку необхідно, щоб темпи зростання в регіонах нижчого клубу були би більш високими темпами, ніж в регіонах вищого клубу. Виходячи з отриманих результатів (табл. 3.7), з метою державного планування заходів щодо усунення регіональних диспропорцій розрахуємо сценарні темпи зростання, яких необхідно досягти кожному з клубів регіонів для формування конвергентних тенденцій в межах країни.

Таблиця 3.7

Показники необхідного темпу росту регіонів в клубах для досягнення конвергентної тенденції

Показники	Клуби регіонів		
	1 і 2	2 і 3	3 і 4
Різниця між середніми ВДВ на душу населення, грн	4272	1082	692
Необхідний розмір приросту, %	64,73	18,97	13,29
Необхідний темп росту в рік (планові 4 роки), %	133,76	138,2	141,37

Для цього пропонується такий алгоритм:

Крок 1. Розрахувати розмах між середніми значеннями ВДВ на душу населення кожного клубу регіонів.

Крок 2. Шляхом розділення розмаху ВДВ на душу населення на абсолютне значення одного відсотку приросту визначити значення розходжень між темпами зростання клубів регіонів.

Крок 3. Розрахувати середні прирости за рік, прийнявши необхідний термін зближення (в нашому випадку – термін правління влади до наступних виборів – 4 роки) з використанням формули середнього темпу зростання (ф. 3.1).

Крок 4. На підставі зафіксованого темпу зростання найкращого клубу регіонів додати до нього темпи приросту та виявити необхідні темпи росту за рік для інших клубів регіонів. Результат розрахунків наведено в табл. 3.7.

Крок 5. На підставі ф. 2.16 побудувати модель β -конвергенції з метою перевірки доцільності регулювання темпами зростання регіонів. Нижче наведено вид моделі:

$$\frac{\ln(VDB_{2015} - VDB_{2000})}{11} = 0,65 - 0,05 \ln(VDB_{2000}),$$

$$\beta = -\ln(1 - (-0,65 \times 15) / 15) = -0,4.$$

Основні показники якості моделі

R ²	F	t(23)	p-рівень
0,84	120	-10,9	0,00

Таким чином, збереження наведених темпів зростання дозволить регіонам перейти на шлях конвергентного розвитку зі швидкістю 4 % на рік. Під час застосування наведеного алгоритму можна змінювати період управлінського впливу залежно від стратегічних планів держави і можливостей розвитку регіонів.

Досягнення розрахованих темпів зростання має бути забезпечено за рахунок покращення діяльності відповідних секторів економіки певних регіонів.

Для виявлення секторів економіки, що з системної точки зору є пріоритетними для державної підтримки в рамках механізму зниження диспропорційності розвитку регіонів, запропонована схема розробки управлінського впливу подолання диспропорцій регіонального розвитку (рис. 3.9). Для розрахунку наведених на схемі (рис. 3.9) показників застосуємо такі формули:

1) Середній темп росту та приросту

$$\overline{T_p} = n-1 \sqrt{\frac{y_n}{y_0}} \quad \text{та} \quad \overline{T_{np}} = \overline{T_p} - 100; \quad (3.1)$$

2) Абсолютне значення 1 % приросту (ефективність росту)

$$A1\% = \frac{(y_n - y_0)/n}{T_{np}}. \quad (3.2)$$

Як критерій перевірки стабільності структури пропонуємо використати модифікацію формули середнього квадратичного відхилення [93]

$$\sigma_{abc} = \sqrt{\frac{\sum (d_2 - d_1)^2}{n}}, \quad (3.3)$$

де $(d_2 - d_1)$ – абсолютна зміна часток (питомих ваг) у поточному періоді в порівнянні з базисним;

n – число структурних елементів.

Формула є окремим випадком формули простого середнього квадратичного відхилення в умовах вимірювання абсолютних структурних зрушень. Цей показник в літературі отримав назву «квадратичний коефіцієнт структурних зрушень». Максимальне значення цього коефіцієнта дорівнює $\sqrt{2/n}$. Так, чим ближче значення коефіцієнта до 0, тим стабільнішою є дослі-

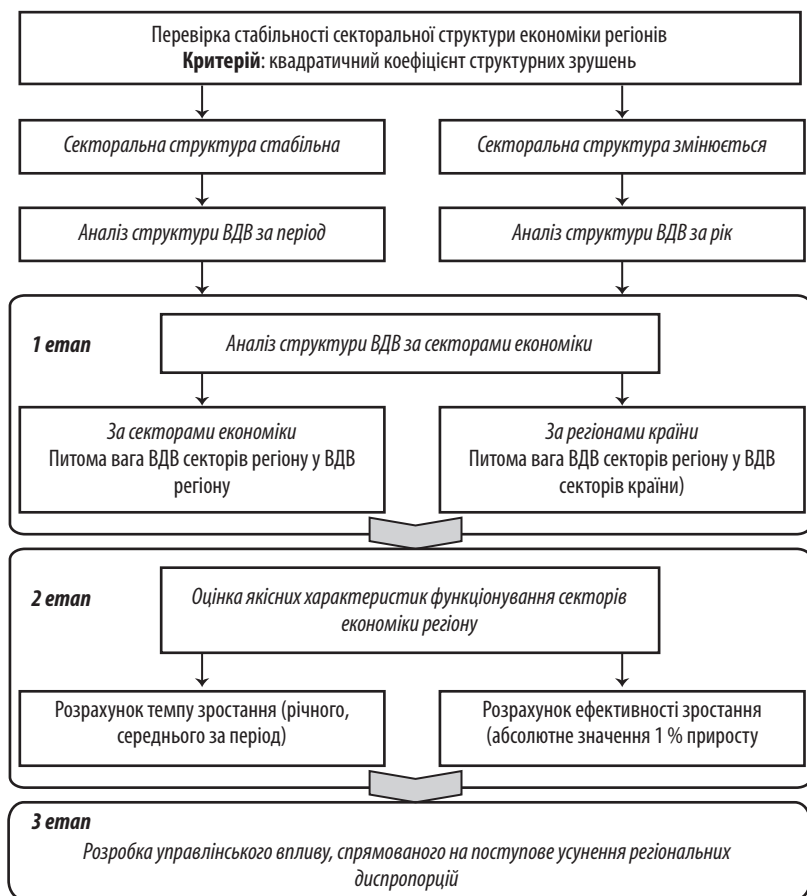

Рис. 3.9. Схема розробки управлінського впливу для подолання диспропорцій регіонального розвитку

джувана структура. З іншого боку, прагнення коефіцієнта до $\sqrt{2/n}$ свідчить про значні зміни в структурі.

Аналіз структурних зрушень за видами економічної діяльності в економіці України за період 2002–2010 рр. наведено в дод. К.

Відповідно до розрахованих коефіцієнта структурних зрушень, секторальна структура економіки регіонів не зазнала значних змін. Це підтвер-

джується тим, що значення коефіцієнтів значно нижче розрахованого максимального значення (42,6). Тобто структурна за видами економічної діяльності за регіонами практично не змінилася за аналізований період.

З іншого боку, структура кожного з секторів також значно нижче максимального значення (28,28) та свідчить що питома вага регіонів за секторами не значно змінилася за відповідний період.

Таким чином, для аналізу секторів економіки кожного регіону необхідно використовувати середні показники, наведені на схемі (рис. 3.9).

Як зазначалося вище, метою державної регіональної політики України на сучасному етапі розвитку є створення умов, що дадуть змогу регіонам повністю реалізувати власний наявний потенціал, зробити максимальний внесок у національну економіку, здобути конкурентні переваги на зовнішньому ринку. Вибір пріоритетних та стратегічних секторів для розвитку регіону пропонується здійснювати з таких позицій:

1. Стратегічний сектор економіки регіону – це сектор, який перш за все займає найбільшу питому вагу як в структурі економіки регіону, так і країни. З цих позицій сектор має бути доволі значимим для розвитку регіону на сучасному етапі та здійснювати істотний внесок до розвитку національної економіки. Мета підтримки стратегічного сектора – підвищення рівнів його продуктивності.
2. Пріоритетний сектор економіки регіону визначається за умови високої швидкості та ефективності зростання. Це сектор, який через свої високі темпи зростання дозволить досягти регіону збалансованого темпу зростання ВДВ, що призведе до конвергенції рівнів регіонального розвитку в країні.

Визначимо стратегічні та пріоритетні сектори економіки для трьох регіонів – типопредставників, розрахованих вище клубів регіонального розвитку (табл. 3.6), а саме для Харківської, Луганської та Тернопільської області.

Розрахунок запропонованих показників для Харківської області наведено в табл. 3.8.

В регіоні виділяються такі сфери економічної діяльності.

Промисловість – займає доволі високу долю в економіці регіону, при цьому в цій сфері спостерігаються відносно висока продуктивність праці (вища за середню). Незважаючи на відносно низький темп зростання про-

мисловості, ефективність зростання цієї сфери доволі висока, що свідчить про стратегічне значення промисловості для Харківської області.

Таблиця 3.8

Оцінка структури та якісних характеристик функціонування секторів економіки Харківського регіону

Види економічної діяльності	Показники				
	Середні темпи зростання, %	Ефективність зростання, млн грн на 1%	Середня доля у ВДВ регіону	Середня доля у ВДВ країни	Середня продуктивність праці, тис. грн на 1 працюючого
Усього	122,73	269,18	100,00	7,52	26,52
сільське господарство, мисливство, лісове господарство; рибальство, рибництво	108,74	27,30	9,20	5,53	16,24
промисловість	118,49	65,27	24,52	5,51	31,79
будівництво	124,71	9,79	4,02	8,21	26,50
торгівля; ремонт автомобілів та предметів особистого вжитку; діяльність готелів та ресторанів	135,05	31,84	12,42	7,61	14,19
діяльність транспорту та зв'язку	117,36	30,99	11,65	7,67	44,39
фінансова діяльність	145,17	23,47	12,00	17,79	269,99
операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	124,59	29,12	10,63	12,77	39,48
державне управління	125,64	11,40	4,32	6,68	25,16
освіта	121,31	17,94	6,49	8,55	19,95
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	124,89	8,72	2,96	5,88	13,06
надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	121,28	5,15	1,79	8,14	12,15

Будівництво є сферою, що займає доволі високу долю ВДВ будівництва всієї країни, проте воно не характеризується іншими значними показниками.

Такі *невиробничі сфери*, як торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; діяльність готелів та ресторанів характеризуються доволі високою долею як в економіці регіону, так і в загальному ВДВ сектора. З іншого боку, він також має доволі високі темпи зростання та ефективність зростання. Цей сектор можна характеризувати як стратегічно-пріоритетний, проте він потребує підвищення продуктивності.

Розвиток фінансової діяльності в Харківській області є лідером за регіонами України та займає найбільшу долю в ВДВ цієї сфери в країні. Також в силу специфіки фінансової діяльності вона є доволі продуктивною та характеризується підвищеними темпами зростання. Ця сфера в поєднанні зі сферами операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям та діяльність транспорту та зв'язку є пріоритетними сферами розвитку регіону.

Показники розвитку видів економічної діяльності для Луганської області наведено в *табл. 3.9*.

Таблиця 3.9

Оцінка структури та якісних характеристик функціонування секторів економіки Луганської області

Види економічної діяльності	Показники				
	Середні темпи зростання, %	Ефективність зростання, млн грн на 1%	Середня доля у ВДВ регіону	Середня доля у ВДВ країни	Середня продуктивність праці, тис. грн на 1 працюючого
1	2	3	4	5	6
Усього	120,26	185,09	100,00	5,09	22,10
сільське господарство, мисливство, лісове господарство; рибальство, рибництво	113,55	12,31	6,97	2,96	10,98
промисловість	123,95	92,66	50,52	7,73	41,32
будівництво	116,21	4,21	2,91	3,85	11,97

Закінчення табл. 3.9

1	2	3	4	5	6
торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; діяльність готелів та ресторанів	128,22	17,81	8,48	3,60	8,08
діяльність транспорту та зв'язку	116,50	14,55	7,57	3,38	23,85
фінансова діяльність	135,47	5,19	3,54	3,65	82,99
операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	112,60	9,59	5,51	4,52	35,06
державне управління	128,42	7,84	4,33	4,52	21,10
освіта	123,49	9,90	5,08	4,53	17,40
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	123,86	7,18	3,58	4,82	13,42
надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	121,42	2,71	1,50	4,64	11,83

Пріоритетними можуть виступати такі сфери економіки регіону, як: торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; діяльність готелів та ресторанів, що мають відносно високі темпи зростання та ефективність зростання, діяльність транспорту та зв'язку є також доволі продуктивним сектором Луганської області.

Подібні розрахунки для Тернопільської області наведено в табл. 3.10.

Тернопільська область протягом тривалого періоду є найменш розвинутою територією держави, що характеризується найменшими рівнями ВДВ на душу населення.

Цей регіон потребує значної державної підтримки таких стратегічних для нього секторів, як: сільське господарство, що займає найбільшу долю у ВДВ регіону, має відносно високу ефективність зростання, проте є недостатньо

Таблиця 3.10

Оцінка структури та якісних характеристик функціонування секторів економіки Тернопільської області

Види економічної діяльності	Показники				
	Середні темпи зростання, %	Ефективність зростання, млн грн на 1%	Середня доля у ВДВ регіону	Середня доля у ВДВ країни	Середня продуктивність праці, тис. грн на 1 працюючого
Усього	121,04	56,39	100,00	1,51	16,09
сільське господарство, мисливство, лісове господарство; рибальство, рибництво	113,41	13,97	23,21	2,94	11,91
промисловість	119,37	8,52	16,65	0,75	22,39
будівництво	123,01	2,10	3,99	1,62	16,42
торгівля; ремонт автомобілів, побутових	125,33	7,96	14,54	1,82	14,39
виробів та предметів особистого вжитку; діяльність готелів та ресторанів					
діяльність транспорту та зв'язку	121,72	6,53	12,12	1,63	36,20
фінансова діяльність	131,37	1,44	2,75	0,87	47,20
операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	130,33	2,32	3,93	0,93	22,30
державне управління	129,17	3,56	6,51	2,00	21,29
освіта	122,80	5,47	9,51	2,52	14,07
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	124,80	2,98	4,92	1,96	10,83
надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	126,99	0,91	1,86	1,68	7,18

недостатньо продуктивним; промисловість, навпроти, займає меншу частку у ВДВ регіону, проте характеризується більш високими рівнями продуктивності.

В Тернопільській області розвиток цих двох сфер може бути взаємопов'язаний за рахунок розвитку підприємств обробки сільськогосподарської продукції. Зважаючи на територіальне положення Тернопільської області, сфера транспорту та зв'язку потребує подальшого розвитку. Ця сфера характеризується відносно високою ефективністю зростання та продуктивністю праці, таким чином є пріоритетним сектором розвитку регіону, який дозволить підвищити рівень інфраструктури регіону та посилити міжрегіональні зв'язки.

В табл. 3.11 відповідно до стратегічних та пріоритетних видів діяльності регіону запропоновані відповідні завдання в рамках стратегій регіонального розвитку. Таким чином, кожен з регіонів потребує підтримки низки галузей.

Харківський регіон є регіоном, що відповідає стратегії підтримки та стабілізації. З боку держави необхідна максимальна підтримка самостійного розвитку цього регіону. Також Харківський регіон є пріоритетним транспортним регіоном, тому доцільно з боку держави розвивати інфраструктуру. З боку регіональної влади – підтримувати стратегічні сектори промисловості та створювати відповідні умови для забезпечення темпів зростання фінансової сфери та сфери операцій з нерухомістю.

В Луганському регіоні проводиться стратегія інтенсифікації. Цей регіон потребує підвищення самостійності, проте на сучасному етапі необхідний розвиток державно-регіонального партнерства та співфінансування регіональних програм розвитку. Держава має формувати відповідну законодавчу базу, що призведе до підвищення відповідальності регіональної влади за виконання умов договору державно-регіонального партнерства, перш за все в підвищенні продуктивності такого стратегічного сектора для економіки регіону, як промисловість.

З боку регіональної влади Луганської області необхідна підтримка диверсифікації економіки регіону з розвитком невиробничих сфер економіки.

Стратегія пожевлення є характерною для Тернопільської області. На сучасному етапі регіон потребує значних державних цільових витрат з метою підвищення його доходності та виходу на стабільну самозабезпеченість.

3. Розробка механізму державного регулювання диспропорцій регіонального розвитку

Таблиця 3.11

Стратегічні завдання для типопредставників кожного з клубів регіонального розвитку

Тип стратегії економічного зростання	Мета стратегії	Завдання стратегії для відповідного регіону	Державні ініціативи	Регіональні ініціативи
Стратегія підтримки та стабілізації (Харківський)	Створення умов для збереження інтенсивного / сталого зростання економіки	Збереження сталого розвитку за рахунок підтримки стратегічного сектора – промисловості, розвитку інфраструктури та міжрегіонального співробітництва через підтримку діяльності транспорту та зв'язку, диверсифікація економіки через значний розвиток не-виробничої сфери	Створення законодавчих умов для самостійного розвитку регіону. Розвиток інфраструктури регіону через державні витрати за допомогою Фонду регіональної єдності	Виявлення пріоритетних сфер економічної діяльності з плином часу, формування власних коштів розвитку (фонд стимулювання регіонального розвитку) через стабільний дохід зі стратегічних сфер економіки
Стратегія інтенсифікації (Луганський)	Створення умов для довгострокового сталого зростання економіки (темп зростання 133,76 %)	Підвищення ефективності промислового виробництва з метою підвищення результативності діяльності цього сектора, інтенсифікація невиробничих секторів, таких як торгівля, діяльність готелів та ресторанів та фінансова діяльність	Законодавча підтримка розвитку промисловості. Заохочення державно-регіонального партнерства через формування змішаного фонду стимулювання регіонального розвитку	Зниження сконцентрованості економіки на промисловості за рахунок диверсифікації та розвитку невиробничих секторів
Стратегія похвалення (Черніпільський)	Створення умов для економічного зростання регіону (тепли зростання 141,37 %)	Розвиток стратегічного сектора – сільського господарства з метою підвищення ефективності діяльності сектора, розширення взаємодії промисловості з сільським господарством, збереження високих темпів зростання у фінансовій діяльності, інтенсифікація розвитку транспорту та зв'язку	Значна законодавчо-фінансова підтримка сільськогосподарського сектора через цільові трансферти та інвестиційні програми. З метою розвитку транспортної мережі направляти відповідні державні витрати з фонду регіональної єдності	Створення сприятливого бізнес-клімату для можливостей партнерства сільського господарства та промисловості, програми ефективного застосування транспортного потенціалу та географічного положення

З боку держави необхідна значна законодавчо-фінансова підтримка сільськогосподарського сектора через цільові трансферти та інвестиційні програми. З метою розвитку транспортної мережі держава може направляти відповідні державні витрати з фонду регіональної єдності.

Регіональна влада Тернопільської області через визначення пріоритетних сфер розвитку має сприяти реалізації цільових програм, а також створювати можливості партнерства між сільським господарством та промисловістю з метою підвищення ефективності першої сфери та розвитку діяльності другої.

ВИСНОВКИ

Проведені у цій роботі дослідження дозволили здобути такі результати та дійти низки висновків:

1. Диспропорційність розвитку є суттєвим ризиком розвитку країн та регіонів світу що відображається в значних розривах у рівні основних макроекономічних показників на душу населення та визначається світовими експертами. За більшістю показників соціально-економічного розвитку регіонів України спостерігається диспропорційність. Розриви між максимальним та мінімальними значеннями сягають 70 разів, також за такими важливими показниками, як обсяг експорту, інвестиції в основний капітал, обсяг реалізованих послуг та торгівлі, обсяг реалізованої продукції промисловості, більшість регіонів знаходиться нижче за середній рівень (від 15 до 25 регіонів із 27). Таким чином, можна зробити висновок, що диспропорційність є характерною рисою розвитку як світового простору, так і регіонів України, що підкреслює актуальність дослідження цього питання.
2. Проведені теоретичні дослідження дозволили виявити основні характерні риси регіону; виявити синонімічну залежність між поняттями «диспропорція», «нерівномірність», «диференціація» та «асиметрія», на підставі розглянутих теорій регіонального розвитку вибрати теорію конвергенції як найбільш характерну для аналізу нерівномірності розвитку регіонів, сформуванати поняття «диспропорція соціально-економічного регіонального розвитку», що синтезує причини та результат диспропорційного розвитку, та враховує як природний, так і управлінський аспект поглиблення регіональних диспропорцій;
3. На підставі аналізу методичних підходів зарубіжних та вітчизняних дослідників сформовано інформаційний базис аналізу нерівномірності розвитку регіонів України, що включає показники результативності регіонального розвитку та розширений перелік індикаторів диспропорційності розвитку регіонів.

4. Перелік індикаторів сформовано в методику аналізу рівня диспропорційності регіонального розвитку, що включає показники статично-динамічної оцінки конвергентно-дивергентних тенденцій розвитку регіонів, просторовий аналіз взаємозв'язків між територіями та перевірку наявності клубної конвергенції серед регіонів України. З метою виявлення основних рушійних сил конвергентно-дивергентних тенденцій побудовано методику виділення джерел виникнення диференціації регіонального розвитку, що включає діагностику впливу на нерівномірність з боку секторів економіки регіонів та виявлення домінуючих секторів розвитку регіонів. Проведено практичну реалізацію сформованої методики аналізу рівня диспропорційності регіонального розвитку та виявлено високий ступінь диференціації за рівнем ВДВ на душу населення в поєднанні з високою концентрацією регіонів в секторі низького рівня розвитку, що свідчить про характерну рису диспропорційності в Україні між багаточисельною групою менш розвинених регіонів та незначною групою високорозвинених. Під час аналізу просторової залежності виявлено залежність розвитку регіонів від розвитку їх сусідів. Побудова клубів регіонів на підставі методу Ква дозволила сформулювати чотири однорідних групи регіонів, що мають спільну траєкторію розвитку та є об'єктом регіональної політики держави. Проведено аналіз впливових секторів економіки на рівень розвитку регіонів на підставі методики виділення джерел виникнення диференціації регіонального розвитку. За розкладанням індексу Тейла (статична оцінка впливу секторів економіки на загальний рівень диференціації) виявлено, що на диспропорційність ВДВ на душу населення найбільше впливають сектор промисловості, торгівля та фінансові послуги. На підставі розкладання параметру β -конвергенції за секторами економіки виявлено, що такі види економічної діяльності, як сільське господарство, соціальні послуги мають конвергентний вплив на розвиток регіонів, тобто темпи зростання цих секторів більш високі у регіонів з низьким початковим рівнем розвитку. З іншого боку, такі продуктивні сфери, як промисловість, торгівля, транспорт та зв'язок, фінансові послуги мають дивергентний вплив на регіональний розвиток, тобто високі темпи розвитку цих секторів характерні для високорозвинених регіонів. Задля вза-

емоузгодженого регіонального розвитку низькорозвинені регіони потребують підвищення темпів росту та продуктивності наведених секторів в цих регіонах з метою підвищення темпів зростання ВДВ на душу населення.

5. Досліджено історичні зміни в регіональному управлінні зарубіжних країн світу, зокрема Європейського Союзу, також виявлено недоліки управління регіональним розвитком регіонів на підставі аналізу законодавчих актів у сфері регіонального розвитку в Україні.
6. Сформовано механізм подолання диспропорційного розвитку регіонів, що поєднує кооперативну та конкурентну модель державного регулювання регіональних диспропорцій та базується на трьох цілях регіональної політики: конвергенція, конкурентний розвиток та інтеграція. Побудований механізм розглядає державну регіональну політику як процес об'єднання зусиль і можливостей усіх рівнів влади.
7. Сформовано схему розробки управлінського впливу на подолання диспропорцій регіонального розвитку, яка враховує етап розвитку секторальної структури економіки країни та регіонів та дозволяє позиціонувати сектор економіки регіону в поєднанні рівня його впливу на економіку регіону та держави, продуктивності, швидкості зростання та ефективності приросту. На підставі схеми виявлено, що секторальна структура економіки є стабільною та сталою, що дозволяє формувати довгострокові стратегічні впливи держави на розвиток секторів економіки. На підставі аналізу якісних характеристик функціонування секторів економіки типопредставників кожного з клубів регіонів запропоновані стратегічні завдання з урахування державних та регіональних ініціатив.

Література

1. Про стимулювання розвитку регіонів : закон Верховної Ради України від 08.09.2005 р. № 2850–IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 51. – С. 2662.

2. Про запровадження комплексної оцінки соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим, областей, м. Києва та Севастополя : постанова Кабінету Міністрів України від 20.06.07 р. № 833 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 46. – С. 10.

3. Про запровадження оцінки міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів» : постанова Кабінету Міністрів України від 20.05.2009 р. № 476 // Офіційний вісник України. – 2009. – №37. – С. 32.

4. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року : постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2006, № 1001 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 30. – С. 36.

5. Про затвердження Концепції створення Єдиної державної автоматизованої паспортної системи : постанова Кабінету Міністрів України від 20.01.97 р. № 40 // Офіційний вісник України. – 1997. – № 4. – С. 35.

6. Про затвердження Порядку здійснення моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів, районів та міст обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення для визнання територій депресивними : постанова Кабінету Міністрів України від 2.03.2010 р. № 235 // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 54.

7. Щодо стану та перспективи депресивних регіонів, міст та селищ України : постанова Верховної Ради України від 15.05.2003 р. № 782-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 31.

8. Проект Закону України «Про засади державної регіональної політики» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dbn.at.ua/publ/3-1-0-7>

9. Проект Концепції державної регіональної політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.adm.gov.te.ua/files/toda_p51_Projekt%20konsepsiiregion%20politiki.doc

10. Про Концепцію державної регіональної політики : указ Президента України від 25.05.2001 р. № 341/2001 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 22. – с. 20.

11. Anselin L. Spatial econometrics: Methods and models / L. Anselin. – Netherlands: Kluwer Academic Publishers, 1988. – 364 p.

12. Anselin L. The Moran scatterplot as an ESDA tool to assess local instability in spatial association / L. Anselin // Spatial Analytical Perspectives on GIS in Environmental and Socio-Economic Sciences. – 1996. – P. 111–125.

13. Armstrong H. Regional economics and policy / H. Armstrong, J. Taylor. – Oxford : Wiley-Blackwell, 2000. – 437 p.

14. Astorga P. Endogenous growth and exogenous shocks in Latin America during the twentieth century / P. Astorga, A. Berges, V. Fitzgerald // University of Oxford. Discussion Paper in Economic and Social History. – 2005. – № 57. – P. 1–44.

15. Bache I. The politics of European Union regional policy: multi-level governance or flexible gatekeeping? / I. Bache. – Sheffield : Continuum International Publishing Group, 1998. – 172 p.

16. Barro R. Convergence / R. Barro, X. Sala-i-Martin // Journal Political Economy. – 1992. – № 100. – P. 223–251.

17. Barro R. J. Economic Growth in a Cross Section of Countries / R. J. Barro // The Quarterly Journal of Economics. – 1991. – № 106 (2). – P. 407–443.

18. Barro R. J. Inequality and Growth Revisited / R. J. Barro // Working Papers on Regional Economic Integration. – 2008. – № 11. – P. 1–16.

19. Barro R. J. Economic Growth: 2nd ed. / R. J. Barro, X. Sala-i-Marti. – Cambridge : MIT Press, 2004. – 554 p.

20. Basile R. Regional Inequalities and Cohesion Policies in the European Union / R. Basile, S. De Nardis, A. Girardi // ISAE Working Paper. – 2001. – № 23.

21. Bourguignon F. Decomposable income inequality measures / F. Bourguignon // Econometrica. – 1979. – Vol. 47. – № 4. – p. 901–920. 2

22. Bourguignon F. Inequality Among World Citizens: 1820–1992 / F. Bourguignon, C. Morrisson // American Economic Review. – 2002. – № 92. – P. 727–744.

23. Carli G. Half Life or Half Convergence? Endogenous Identification of Regional Clubs Across Europe 1980-2002 / G. Carli. – Roma : Luglio, 2006. – 31 p.

24. Christiaensen L. Poverty Measurement and Analysis / L. Christiaensen, C. Scott, Q. Wodon // A Sourcebook for Poverty Reduction Strategies. – 2002. – № 1. – P. 27–74.

25. Ciccone A. Determinants of Economic Growth: Will Data Tell? / A. Ciccone, M. Jarocinski // Working Paper Series. – 2008. – № 852. – 44 p.

26. Cini M. European Union politics / M. Cini. – Oxford University Press, 2007. – 496 p.

27. Cohesion policy: Strategic Report 2010 on the implementation of the programmes 2007–2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/communic/reporting2010/com_2010_110_en.pdf.

28. Conceicao P. The Theil Index in Sequences of Nested and Hierarchic Grouping Structures: Implications for the Measurement of Inequality through Time, with Data Aggregated at Different Levels of Industrial Classification / P. Conceicao, J. K. Galbraith, P. Bradford // Eastern Economic Journal. – 2001. – Vol. 27. – № 4. – P. 491–514.

29. Conceicao P. A Note on the Time-wise Decompositions of Entropy-based Measures of Inequality with a Special Focus on Theil Measures / P. Conceicao // UTIP Working Paper. – 2005. – 35 p.

30. Cowell F. Inequality: Measurement / F. Cowell // LSE STICERD Research Paper. – 2006. – № 86. – P. 1–18.

31. Cowell F. Measuring Inequality, 2nd edn. / F. Cowell. – Hemel Hempstead : Harvester Wheatsheaf, 2009 – 255 p.

32. Cuadrado-Roura J. R. Regional Convergence in the European Union. From Hypothesis to the Actual Trends / J. R. Cuadrado-Roura // Annals of Regional Science. – 2001. – № 35. – P. 333–356.

33. Dabus C. No convergencia Politica Economica en Argentina / C. Dabus, D. Zinni // Anales de la XL Reunión de la AAEP. – 2005. – № 8. – P. 254–279.

34. Dalgaard K-J., Vastrup J. On the measurement of σ -Convergence // Economics Letters. – 2001. – № 70. – P. 283–287.

35. Deininger K. A New Dataset Measuring Income Inequality / K. Deininger, L. Squire // The World Bank Economic Review. – 1996. – № 3. – P. 565–591.

36. Duncan R. Regional Convergence in Chile: New Tests, Old Results / R. Duncan, R. Fuentes // Cuadernos de Economía. – 2006. – № 43. – P. 81–112.

37. Eckey H-F. Convergence of Regions from 23 EU Member States / H-F. Eckey, T. Doring, M. Turck // Discussion Papers in Economics from University of Kassel, Institute of Economics. – 2006. – № 86. – 31 p.

38. Elbers C. On the Unequal Inequality of Poor Communities / C. Elbers, P. F. Lanjouw, J. A. Mistiaen, B. Szler, K. Simler // The World Bank economic review. – 2004. – Vol. 18. – № 3. – p. 401–421.

39. EU Cohesion Policy 1988–2008: Investing in Europe's Future (2008) // Inforegio Panorama. – 2008. – № 26.

40. Europe in figures: Eurostat yearbook 2011. – Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2011. – 699 p.

41. Eurostat Regional Yearbook 2009 Press Release 140/2009. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2009. – 153 p.

42. Eurostat regional yearbook 2010 / Statistical books. – Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2010. – 264 p.

43. Eurostat regional yearbook 2012 / Statistical books. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2012. – 220 p.

44. Fischer M. Pan-European Regional Income Growth and Club-Convergence. Insights from a Spatial Econometric Perspective / M. Fischer, C. Stirbock // The Annals of Regional Science. – 2005. – № 40 (4). – P. 693–721.

45. Global income inequality in the 21st century [Електронний ресурс]. – Режим доступу: siteresources.worldbank.org/INTPOVRES/Resources/VMilanovice_santander.pdf

46. Global Risks 2013 Eighth Edition Insight Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.marsh.com.ru/documents/Global_Risks_2013.pdf

47. Greenwood D. T. Local Economic Development in the 21st Century: Quality of Life and Sustainability / D. T. Greenwood Holt, R. P. Armonk. – NY : M. E. Sharpe, 2010. – 215 p.

48. Greenwood D. T., Local Economic Development in the 21st Century: Quality of Life and Sustainability / D. T. Greenwood, R. Holt. – M.E. Sharpe, 2010. – 215 p.
49. Griffith D. A. A Linear Regression Solution to the Spatial Autocorrelation Problem / D. A. Griffith // *Journal of Geographical Systems*. – 2000. – № 2. – P. 141–156.
50. Guidelines on National Regional aid for 2007-2013 // *Official Journal* – 2006. – № 54.
51. Jelnicar E. Convergence in Europe: Empirical Analysis on Two Groups of Countries of the European Union / E. Jelnicar, U. Murmayer // *Conference on Human and Economic Resources*. – 2006. – P. 240–263.
52. Kanbur R. Spatial Inequality and Development / R. Kanbur, A. J. Venables. – New York : Oxford University Press, 2005. – 462 p.
53. Keating M. The new regionalism in Western Europe / M. Keating. – Edward Elgar Publishing, 2000. – 242 p.
54. Kokko H. Measures of Inequality Are Not Equal / H. Kokko, A Mackenzie, J. D. Reynolds // *The American Naturalist*. – 1999. – № 72 (5). – P. 358–382.
55. Litchfield J. A. Inequality: Methods and Tools [Електронний ресурс]. – World Bank's Web Site. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/poverty/inequal/index.htm>.
56. Madariaga N. Regional Convergence, Trade Liberalization and Agglomeration of Activities: An Analysis of NAFTA and MERCOSUR Cases / N. Madariaga, S. Montout, P. Ollivaud. // *Cahiers de la Maison des Sciences Economiques*. – 2004. – № 69. – P. 1–27.
57. Maddison A. Productivity in an expanding economy / A. Maddison // *Economic Journal*. – 1952. – № 62. – P. 584–594.
58. Making Transition Work for Everyone: Poverty and Inequality in Europe and Central Asia - World Bank ISBN, 2000. – 536 p.
59. Mankiw G. A Contribution to the Empirics of Economic Growth / G. Mankiw, D. Romer, D. Weil // *Quarterly Journal of Economics*. – 1992. – Vol. 107. – P. 407–438.

60. Mathur S. K. Absolute and Conditional Convergence: Its Speed for Selected Countries for 1961-2001 / S. K. Mathur // The journal of the Korean economy. – Vol. 6. – 2005. – № 2. – P. 245–273.

61. Matkowski Z. Real economic convergence in EU accession countries / Z. Matkowski, M. Prychiak // International Journal Applied Econometrics and Quantitative Studies. – 2004. – Vol. 1. – P. 5–38.

62. Milanovic B. Worlds Apart: Measuring International and Global Inequality / B. Milanovic. – Princeton: Princeton University Press, 2007. – 240 p.

63. Myrdal G. Economic Theory and Under-developed Regions / G. Myrdal. – London: Methuen, 1957.

64. Norgaard R. B. Development betrayed: the end of progress and a coevolutionary revisioning of the future / R. B. Norgaard. – Routledge, 1994 – 280 p.

65. Nybom M. Convergence of GDP per capita in EU25. Does it happen and how can it be explained? / M. Nybom, C. Nilsson // University essay from Uppsala universitet. – 2007. – 39 p.

66. Paas T. Regional Income Inequality and Convergence Processes in the EU-25 / T. Paas, F. Schlitte // HWWA Discussion Paper. – 2006. – № 355. – P. 1–32.

67. Pesaran M. H. A pair-wise approach to testing for output and growth convergence / M. H. Pesaran // Journal of Econometrics. – 2007. – № 138. – P. 312–355.

68. Quah D. T. Galton's Fallacy and Tests of the Convergence Hypothesis / D. T. Quah // Scandinavian Journal of Economics. – 1993. – № 95. – P. 427–443.

69. Regulation (EC) No 1059/2003 of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 on the establishment of a common classification of territorial units for statistics (NUTS) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:154:001:0041:EN:PDF>

70. Regulation (EC) No 1081/2006 of the European parliament and of the Council of 5 July 2006 on the European Social Fund and repealing Regulation

(ЕС) No 1784/1999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:154:0001:0041:EN:PDF>

71. Regulation (EC) No 1080/2006 of the European parliament and of the Council of 5 July 2006 on the European Regional Development Fund and repealing Regulation (EC) No 1783/1999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2007/feder/ce_1080\(2006\)_en.pdf](http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2007/feder/ce_1080(2006)_en.pdf)

72. Sala-i-Martin X. Determinants of Long-Term Growth: A Bayesian Averaging of Classical Estimates (BACE) Approach / X. Sala-i-Martin, D. Gernot, R. I. Miller // *The American Economic Review*. – 2004. – № 94 (4). – P. 813–835.

73. Sala-i-Martin X. Regional cohesion: Evidence and theories of regional growth and convergence / X. Sala-i-Martin // *European Economic Review*. – 1996. – № 40. – P. 1325–1352.

74. Sala-i-Martin X. The World Distribution of Income: Falling Poverty and Convergence, Period / X. Sala-i-Martin // *Quarterly Journal of Economics*. – 2006. – № 2. – P. 351–397.

75. Santopietro G. Analyzing Income Convergence at the County Level: The Case of Development in Central Appalachia / G. Santopietro // *Journal of economic issues*. – 2002. – №. 4. – P. 893–906.

76. Shorrocks A. F. The Class of Additively Decomposable Inequality Measures / A. F. Shorrocks // *Econometrica*. – 1980. – Vol. 48. – № 3 – p. 613–625.

77. Solow R. Contribution to Theory Economic Growth / R. Solow // *Quarterly Journal Economics*. – 1956. – № 70. – P. 65–94.

78. Terrasi M. National and Spatial Factors in the EU Regional Convergence / M. Terrasi // *ERSA conference papers*. – 2000. – № 91. – P. 185–209.

79. The Cohesion Fund – a boost for European solidarity // *Inforegio Panorama*. – 2004. – № 14.

80. Theil H. *Economics and Information Theory* / H. Theil. – Amsterdam : North Holland Publishing Company, 1967. – 488 p.

81. Togo K. A Brief Survey on Regional Convergence in East Asian Economies / K. Togo // *Musashi University Working Paper*. – 2001. – № 5. – P. 5–24.

82. Tondl G. Convergence after divergence? Regional growth in Europe / G. Tondl. – Springer, 2001. – 347 p.

83. Tsakloglo P. Measurement and decomposition of inequality by population subgroups: A survey and an example / P. Tsakloglo // Spoudai Quarterly Economic Journal. – 1989. – № 39. – P. 23–47.

84. Wong W-K. OECD Convergence: A Sectoral Decomposition Exercise / W-K. Wong // Economics Letters. – 2006. – № 93 (2). – P. 210–214.

85. World Economic Outlook Globalization and Inequality: October 2007. – International Monetary Fund, 2007. – 256 p.

86. Young A. Heterogeneity in Convergence Rates and Income Determination across U.S. States: Evidence from County-Level Data / A. Young, J. H. Matthew, D. Levy // Bar-Ilan University and Emory University Working Paper. – 2003. – 54 p.

87. Айвазян С. А., Прикладная статистика и основы эконометрики / С. А. Айвазян, В. С. Мхитраян. – М. : ЮНИТИ, 1998. – 1025 с.

88. Анохин А. А. Региональные проблемы социального развития / А. А. Анохин. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1986. – 136 с.

89. Атаманчук Г. В. Государственное управление (организационно-функциональные вопросы) : учеб. пособие / Г. В. Атаманчук. – М. : ОАО НПО «Экономика», 2000. – 302 с.

90. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления : Курс лекций / Г. В. Атаманчук. – М. : Юрид. лит., 1997. – 400 с.

91. Баканов М. И. Экономический анализ / М. И. Баканов, А. Д. Шеремет. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 656 с.

92. Бобкова А. Ю. Оценка неравномерности развития регионов Украины на основе показателя Тейла / А. Ю. Бобкова // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів [Електронний ресурс]. – Х. : вид. ХНЕУ, 2010.

93. Бобкова А. Ю. Показатели пространственной зависимости при исследовании клубной конвергенции / А. Ю. Бобкова // Збірка матеріалів, присвячена Дню науки в Україні: тези доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених, аспірантів та студентів «Сучасна інформацій-

на Україна: інформатика, економіка, філософія». – Донецьк: ДВНЗ «ДОННТУ», 2012. – С. 34–37.

94. Бобкова А. Ю. Тенденції нерівномірності розвитку регіонів мира в умовах глобалізації / А. Ю. Бобкова // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів «Стратегія економічного розвитку країн в умовах глобалізації». – Том 1. – Д. : Біла К. О., 2011. – С. 25–28.

95. Бобкова О. Ю. Загальна схема подолання нерівномірності регіонального розвитку / О. Ю. Бобкова // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів «Актуальні проблеми науки та освіти молоді: теорія, практика, сучасні рішення». – Х. : ХНЕУ, 2012. – С. 469–471.

96. Бобкова О. Ю. Оцінка розвитку регіонів України на підставі моделі умовної конвергенції / А. Ю. Бобкова // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів «Актуальні проблеми науки та освіти молоді: теорія, практика, сучасні рішення». – Том 2. – Х. : ХНЕУ, 2011. – С. 192–194.

97. Божидарнік Н. В. Регіональна асиметрія в Європейському Союзі та механізми її регулювання : дис. ... канд. екон. наук : 08.05.01 / Божидарнік Наталія Володимирівна. – Луцьк, 2005. – 189 с.

98. Божидарнік Н. В. Регіональна конвергенція асиметрій розширеного ЄС / Н. В. Божидарнік / Економічні науки. Збірник наукових праць. Луцький державний технічний університет. – Випуск 2 (5). – Луцьк, 2005 – 197 с.

99. Большая экономическая энциклопедия / [науч. редкол. Варламова Т. П. и др.]. – М. : Эксмо, 2007 – 816 с.

100. Большой энциклопедический словарь / [гл. ред. А. М. Прохоров]. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – СПб, 2000. – 1456 с.

101. Вахович І. М. Сутність асиметрії регіонального розвитку / І. М. Вахович // Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент». Збірник наукових праць. Луцький державний технічний університет. – Випуск 5 (18). – Ч. 1. – Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Герасимчук З. В. – Луцьк, 2008. – 376 с.

102. Вахович І. М., Діагностика асиметрії регіонального розвитку. Економічні науки. Серія «Регіональна економіка». Збірник наукових праць /

І. М. Вахович, І. М. Лакатош // Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент». Збірник наукових праць. Луцький державний технічний університет. – Випуск 5 (18). – Ч. 1. – Луцьк, 2008. – 376 с.

103. Галдин М. В. Методические подходы к выявлению асимметрии социально-экономического развития муниципальных образований региона (на примере Омской области) / М. В. Галдин. – Омск, 2004 г. – 194 с.

104. Гейман О. А. Нелинейность экономики и неравномерность развития регионов : монография / О. А. Гейман. – Х. : ФЛП Либуркина Л. М. ; ИД «ИНЖЭК», 2009. – 428 с.

105. Глущенко К. П. Методы анализа межрегионального неравенства по доходам / К. П. Глущенко // Регион: экономика и социология. – 2010. – № 1. – С. 54–87.

106. Горська О. Типологія регіонів України за структурою економічного виробництва для цілей регулювання / О. Горська // Регіональна економіка. – 2004. – № 1. – С. 90–98.

107. Гранберг А. Г. Основы региональной экономики : учебник для вузов – 2-е изд. / А. Г. Гранберг. – М. : ГУВШЭ, 2001. – 495 с.

108. Гришина Е. Неравномерность развития муниципальных образований / Е. Гришина, А. Александрова. – М., 2006. – 49 с.

109. Губені Ю. Е. Розвиток сільських територій: європейська теорія і практика / Ю. Е. Губені // Розвиток сільських територій: європейська теорія і практика. Аспекти сільського розвитку. Вісник інституту сільського розвитку. – 2007. – № 1–4. – С. 80–93.

110. Гугняк В. Я. Институциональная парадигма в политической экономии: На примере Франции / В. Я. Гугняк. – М. : Наука, 1999. – 174 с.

111. Гутман Г. В. Управление региональной экономикой / Г. В. Гутман, А. А. Мироедов, С. В. Федин. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 386 с.

112. Данилишин Б. М. Проблемы и приоритеты регионального развития Украины / Б. М. Данилишин // Экономика Украины. – 2005. – № 12. – С. 89–90.

113. Денисов Ю. Д. Регіональний дискурс: сутність, еволюція, сучасні уявлення, перспективи розвитку / Ю. Д. Денисов, Л. А. Савельєв, Л. Т. Шевчук // Регіональна економіка. – 2003. – № 1. – С. 179–185.

114. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія / за ред. З. С. Варналія. – К. : НІСД, 2007. – 820 с.

115. Державне управління : словник-довідник / за заг. ред. В. М. Князева, В. Д. Бакуменка. – К.: Вид-во УАДУ, 2002. – 228 с.

116. Дзюба І. В. Соціально-економічне становище населення: ранжування регіонів України / І. В. Дзюба // Статистика України. – 2004. – № 4. – С. 72–76.

117. Димченко О. В. Регіональна економіка : навч. посіб. для студентів усіх форм навчання спеціальностей економіка підприємства та бухгалтерський облік / О. В. Димченко, Н. М. Матвеева, С. М. Гайденко. – Х. : ХНАМГ, 2008. – 205 с.

118. Долішній М. Про рівномірність економічного розвитку регіонів України / М. Долішній // Регіональна економіка. – 2002. – № 2. – С. 7–17.

119. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ–ХХІ століть: нові пріоритети : монографія / М. І. Долішній. – К. : Наук. думка, 2006. – 512 с.

120. Дорогунцов С. І. Розміщення продуктивних сил України / С. І. Дорогунцов, Ю. І. Пітюренко, Я. Б. Олійник. – К. : КНЕУ, 2000. – 363 с.

121. Економічна енциклопедія: у трьох томах. – Т. 1. / відп. ред. С. В. Мочерний. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.

122. Ефремов К. И. Методика проведения комплексной рейтинговой оценки социально-экономического развития муниципальных образований Вологодской области / К. И. Ефремов, Е. И. Георгадзе, Л. В. Костылева // Вопросы статистики. – 2002. – № 2. – С. 61–63.

123. Заставний Ф. Д. Географія України / Ф. Д. Заставний. – Л., 2000. – 474 с.

124. Захожай К. Аналіз міжрегіональних пропорцій доходної частини місцевих бюджетів за регіонами України / К. Захожай // Персонал. – 2007. – № 5. – С. 21–23.

125. Иодчин А. Теоретические аспекты конвергенции / А. Иодчин [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.mmaetst.narod.ru/archieve.htm

126. Иодчин А. Декомпозиция межрегиональной конвергенции в России / А. Иодчин // Аудит и финансовый анализ. – 2007. – № 4. – С. 475–482.

127. Казинец Л. С. Темпы роста и структурные сдвиги в экономике (Показатели планирования и анализа) / Л. С. Казинец. – М. : Экономика, 1981. – 184 с.

128. Ке Л. Допустимые диспропорции и системная оптимизация региональной экономики Китая / Л. Ке // Проблемы теории и практики управления. – 2002. – № 1. – С. 63–67.

129. Керецман В. Ю. Державне регулювання регіонального розвитку: теоретичні аспекти / В. Ю. Керецман. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 188 с.

130. Кизим М. О. Інтегральна оцінка рівня та якості життя населення регіонів України / М. О. Кизим // Проблеми науки. – 2004. – № 4. – С. 35–41.

131. Кизим Н. А. Неравномерность регионального развития в Украине: теоретико-методические основы и инструментарий оценки : монографія / Н. А. Кизим, Е. В. Раевнева, А. Ю. Бобкова. – Х. : ФАП Либуркина Л. М. ; ИД «ИНЖЭК», 2011. – 200 с.

132. Клебанова Т. С. Дифференциация регионов Украины по уровню социально-экономического развития / Т. С. Клебанова, Т. Н. Трунова // Економіка розвитку. – 2009. – № 1 (49). – С. 5–9 1.17.

133. Клебанова Т. С. Неравномерность социально-экономического развития регионов Украины: модели оценки и регулирования / Т. С. Клебанова, Л. С. Гурьянова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2009. – № 869. – С. 161–170 1.16.

134. Князев С. Сучасний стан та особливості регіоналізації бюджетної системи / С. Князев // Регіональна економіка. – 2006. – № 4. – С. 66–71.

135. Коваленко Е. Г. Региональная экономика и управление : учеб. пособие / Е. Г. Коваленко. – СПб. : Питер, 2005. – 288 с.

136. Ковальова Ю. М. Механізм регулювання соціально-економічного розвитку регіону на основі формування кластерів / Ю. М. Ковальова // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 4. – 2008. – С. 179–187.

137. Коломак Е. А. Неоднородность развития регионов России: динамика и межрегиональные эффекты / Е. А. Коломак // Модернизация экономики и глобализация : [сб. по итогам 9 Междунар. науч. конф. «Модернизация экономики и глобализация», 1–3 апр. 2008 г., г. Москва] : в 3 кн.

/ отв. ред. Е. Г. Ясин ; Гос. ун-т – Высш. шк. экон. – М. : ИД ГУ ВШЭ, 2009. – Кн. 3. – С. 275–284.

138. Комяков О. М. Державне регулювання перехідної економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.05.01 / Комяков Олександр Михайлович. – К., 2000. – 19 с.

139. Котлер Ф. Маркетинг-Менеджмент / Ф. Котлер. – СПб. : Питер, 1999. – 869 с.

140. Красильников О. Ю. Региональная асимметрия структурных сдвигов в экономике / О. Ю. Красильников // Общество и экономика. – 2001. – № 2. – С. 150–155.

141. Краткий экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. – М. : Ин-т нов. экономики, 2001. – 1088 с.

142. Кремень О. І. Статистичне дослідження зайнятості населення (регіональний аспект) : дис. ... канд. екон. наук : 08.03.01 / Кремень Ольга Іванівна. – К., 2006. – 243 с.

143. Кремень О. І. Асиметрія стану сфери зайнятості населення на регіональних ринках праці: методичні підходи та необхідність вивчення / О. І. Кремень // Економіст. – 2005. – № 7. – С. 66–67.

144. Кругман П. Пространство: последний рубеж / П. Кругман // Пространственная экономика. – 2005. – №3. – С. 121–126.

145. Лавровский Б. Л. Классификация регионов РФ для целей региональной политики / Б. Л. Лавровский [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ieie.nsc.ru/~taxis/report_lavrovskiNew.htm

146. Лавровский Б. Л. Региональная асимметрия и развитие / Б. Л. Лавровский [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ieie.nsc.ru/~taxis/lavrovs.htm>

147. Лавровский Б. Л. Индикаторы вариации в региональных исследованиях : учеб.-метод. пособие / Б. Л. Лавровский, Е. А. Шильцин / Новосибир. гос. тех. ун-т. – Новосибирск, 2009. – 63 с.

148. Лексин И. Системные основания преобразований территориального устройства государства и оценки аргументов «от экономики» / И. Лексин // Российский экономический журнал. – 2003. – № 4. – С. 61–79.

149. Либман А. М. Роль экономической интеграции и дезинтеграции на постсоветском пространстве: количественный анализ / А. М. Либман // Проблемы прогнозирования. – 2006. – № 5. – С. 58–73.

150. Маниліч М. І. Трансформація регіонального економічного механізму : монографія / М. І. Маниліч. – Чернівці : Книги-XXI, 2004. – 164 с.

151. Маринич О. М. Фізична географія України : підручник / О. М. Маринич, П. Г. Шищенко. – К. : Знання, 2006. – 511 с.

152. Мартин Ф. География неравенства в Европе / Ф. Мартин // SPERO. – 2008. – № 9 – С. 125–141.

153. Масаков В. М. Региональная социально-экономическая асимметрия: подходы, оценки и методы измерения / В. М. Масаков // Вопросы статистики. – 1998. – № 11. – С. 3–12.

154. Масловська Л. Теоретико-методологічний підхід до оцінки пропорційності і збалансованості регіонального розвитку України / Л. Масловська // Регіональна економіка. – 2005. – № 1. – С. 90–95.

155. Масляк П. О. Економічна і соціальна географія України / П. О. Масляк. – К. : Зодіак-ЕКО, 2006. – 287 с.

156. Масаков В. В. Асимметрия и направления совершенствования управления в социальной сфере / В. В. Масаков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ieie.nsc.ru/~taxis/masacov.htm>

157. Матвієнко П. Узагальнююча оцінка розвитку регіонів / П. Матвієнко // Економіка України. – 2007. – № 5. – С. 26–35.

158. Мінченко М. В. Формування комплексної інтегральної оцінки фінансово-економічного розвитку регіону / М. В. Мінченко // Актуальні проблеми економіки, 2005. – № 6. – С. 76–85.

159. Московкин В. М. Методология оценки интегрального показателя инновационной активности регионов Украины с использованием подходов ЕС / В. М. Московкин // Проблемы науки. – 2004. – № 6. – С. 6–14.

160. Некрасов Н. Н. Региональная экономика: Теория, проблемы, методы / Н. Н. Некрасов. – М., 1978. – 342 с.

161. Новиков А. М. Методология / А. М. Новиков, Д. А. Новиков. – М. : СИН-ТЕГ. – 668 с.

162. Новикова Т. С. Совершенствование межбюджетных отношений в регионе / С. А. Суспицын, Т. С. Новикова. – Новосибирск, ИЭиОПП СО РАН, 1998. – 60 с.

163. Нуреев Р. Теории развития: новые модели экономического роста (вклад человеческого капитала) / Р. Нуреев // Вопросы экономики. – 2000. – № 9. – С. 126–145.

164. Польшнев А. О. Межрегиональная экономическая дифференциация: методология анализа и государственного регулирования / А. О. Польшнев. – М. : Едиториал УРСС, 2003 – 208 с.

165. Постникова Е. А. Особенности сбалансированности российских регионов / Е. А. Постникова, Е. А. Шильцин // Регион: экономика и социология. – 2007. – № 2. – 2007. - С. 35–51.

166. Путилов В. А. Системная динамика регионального развития : монография / В. А. Путилов, А. В. Горохов. – Мурманск : НИЦ «Пазори», 2002. – 306 с.

167. Раевнева Е. В. Исследование конвергенционно-дивергенционных тенденций неравномерности развития регионов Украины / Е. В. Раевнева, А. Ю. Бобкова // Прикладная статистика: современные подходы и инструментарий анализа массовых явлений и процессов : монография / под общ. ред. Е. В. Раевневой, Н. А. Кизима. – Х. : ФЛП Либуркина Л. М. ; ИД «ИНЖЭК», 2010. – С. 145–165.

168. Раевнева Е. В. Анализ наличия и устойчивости клубной конвергенции в Украине / Е. В. Раевнева, А. Ю. Бобкова // Бизнес Информ. – 2012. – № 6. – С. 83–86.

169. Раевнева Е. В. Декомпозиция межрегиональной дифференциации по отраслям экономики / Е. В. Раевнева, А. Ю. Бобкова // Материалы Первой международной научно-практической конференции студентов, аспирантов и молодых ученых «Развитие теории и практики управления социальными и экономическими системами». – Петропавловск-Камчатский : КамчатГТУ, 2012. – С. 68–74.

170. Раевнева Е. В. Диагностика неравномерности в доходной части региональных бюджетов Украины / Е. В. Раевнева, А. Ю. Бобкова // Бизнес Информ. – 2011. – №7 (1). – С. 56–59.

171. Раевнева Е. В. Использование индекса неравномерности Тейла в анализе диспропорций регионального развития / Е. В. Раевнева, А. Ю. Бобкова // Бизнес Информ. – 2010. – № 5 (2). – С. 44–47.

172. Раевнева Е. В. Модели пространственной зависимости в анализе региональных конвергенционных процессов / Е. В. Раевнева, А. Ю. Бобкова // Бизнес Информ. – 2011. – № 5 (2). – С. 45–48 1.14.

173. Раевнева Е. В. Статистический анализ неравномерности развития регионов Украины / Е. В. Раевнева, О. А. Гейман, А. Ю. Бобкова // Бизнес Информ. – 2009. – № 4 (2). – С. 125–129.

174. Раевнева Е. В. Визначення джерел нерівномірності розвитку регіонів України на підставі розкладання індексу Тейла / О. В. Раевнева, О. Ю. Бобкова // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 2 (128). – С. 200–211.

175. Раевнева Е. В. Статистичне дослідження процесів конвергенції між регіонами України / О. В. Раевнева, О. Ю. Бобкова // Управління розвитком. – 2009. – № 17 – С. 96–100.

176. Раевнева Е. В. Сучасні методи державного управління нерівномірністю розвитку регіонів в країнах Європи / О. В. Раевнева, О. Ю. Бобкова // Вісник східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля. – 2011. – № 3 (157). – С. 196–200.

177. Раевнева О. В. Регіональна політика як складова конкурентоспроможності держави: аналіз закордонного досвіду та інструментів її формування / О. В. Раевнева, О. Ю. Бобкова // Конкурентоспроможність: проблеми науки та практики : монографія / під ред. В. С. Пономаренка, М. О. Кизи́ма, О. М. Тищенко. – Х. : ФОРМ Павлинко О. Г. ; ВД «ІНЖЕК». – 2010. – С. 147–169.

178. Раевнева О. В. Визначення джерел нерівномірності розвитку регіонів України на підставі розкладання індексу Тейла / О. В. Раевнева, О. Ю. Бобкова // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 2 (128). – С. 200–211.

179. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 479 с.

180. Ревенко А. Асимметрии регионального развития / А. Ревенко // Зеркало недели. – 2006. – № 18 (597). – С. 36–38.

181. Региональная экономика / под ред. Т. Г. Морозовой. – М. : 1998. – 472 с.
182. Региональная экономика и управление / под ред. Е. Г. Коваленко. – СПб. : Питер, 2005. – 283 с.
183. Регіональна політика: правове регулювання. Світовий та український досвід / за заг. ред. Р. Ткачука. – К. : Леста, 2010. – 224 с.
184. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : монографія / за ред. З. С. Варналія. – К. : Знання України, 2005. – 498 с.
185. Регіони України: Статистичний збірник, 2011. – Ч. II. – К. : Держкомстат України, 2012. – 757 с.
186. Семиноженко В. П. Новий регіоналізм / В. П. Семиноженко, Б. М. Данилишин. – К. : Наук. думка, 2005. – 160 с.
187. Словарь бизнес-терминов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.klerk.ru/slovar/bus/>.
188. Сонько С. П. Ринок і регіоналістика / С. П. Сонько, В. В. Кулішов, В. І. Мустафін. – К. : Ніка-Центр, 2002. – 378 с.
189. Статистический словарь / под ред. Ю. А. Юркова. – М. : Финстатинформ, 1996. – 479 с.
190. Сторонянська І. Міжрегіональна інтеграція в Україні : монографія / І. Сторонянська, С. Шульц. – Л. : Арал, 2007. – 292 с.
191. Сторонянська І. З. Регіони України: пошук моделі конвергентного розвитку : монографія / І. З. Сторонянська. – Л. : Арал, 2008. – 142 с.
192. Сторонянська І. Оцінка асиметрії соціально-економічного розвитку регіонів України та обґрунтування пріоритетів державної регіональної політики / І. Сторонянська // Регіональна економіка. – 2006. – № 4. – С. 101–111.
193. Сторонянська І. Процеси конвергенції / дивергенції соціально-економічного розвитку регіонів України: підходи до оцінки / І. Сторонянська // Регіональна економіка. – 2008. – № 2. – С. 73–83.
194. Студенніков І. Регіоналістика і регіонознавство: проблеми методології та категоріального апарату / І. Студенніков // Регіональна історія України. Збірник наукових статей. – 2007. – № 1. – С. 67–78.

195. Теслинов А. Г. Развитие систем управления: методология и концептуальные структуры / А. Г. Теслинов. – М. : «Глобус», 1998. – 229 с.

196. Тургель И. Д. Локальная асимметрия регионального развития: содержание, оценка, социально-экономические последствия / И. Д. Тургель. – М. : МОНФ, 2000. – С. 233–243.

197. Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2006 : монографія / за ред. О. С. Власюка. – К. : НІСД, 2006. – 576 с.

198. Универсальная энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.megakm.ni>.

199. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку : монографія: у 2 т. – Т. II / за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника. – К. : КНЕУ, 2006. – 592 с.

200. Факторы экономического роста в регионах РФ / под. ред. С. О. Дробышевского. – М. : ИЭПП, 2005. – 278 с.

201. Фетисов Г. Г. Региональная экономика и управление : учебник / Г. Г. Фетисов, В. П. Орешин. – М. : ИНФРА–М, 2006. – 416 с.

202. Философская энциклопедия. В 5-ти томах / под ред. Ф. В. Константинова. – М. : Советская энциклопедия, 1960–1970. – 1286 с.

203. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – М., 1981. – 720 с.

204. Философский энциклопедический словарь / гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев и др. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – 836 с.

205. Хомайко Є. І. Гармонізація національних монетарних політик у процесі євроінтеграції : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02 / Хомайко Євген Ігорович. – К., 2007. – 238 с.

206. Хорошаєв Є. С. Формування інтегративної фіскальної моделі в Європейському Союзі : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02 / Хорошаєв Євген Сергійович. – К., 2007. – 242 с.

207. Черепніна О.І. Дивергентно-конвергентні процеси у розвитку перехідних економік / О. І. Черепніна // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 2 (32). – С. 27–35.

208. Чугаєв О. А. Критерії конвергенції та валютна стабільність / О. А. Чугаєв // Культура народів Причорномор'я. – 2006. – № 78. – С. 105–110.

209. Чужиков В. І. Конвергенція та дивергенція регіонів України (індикативна модель) / В. І. Чужиков // Економіка України. – 2005. – № 9. – С. 48–53.

210. Чужиков В. І. Регіональний розвиток у європейському спільному економічному просторі (динамізація та структурні зміни) : дис. ... д-ра екон. наук : 08.05.01 / Чужиков Віктор Іванович. – К., 2003. – 450 с.

211. Чужиков В. І. Регіональні інтеграційні стратегії постсоціалістичних країн Європи : монографія / В. І. Чужиков. – К. : Кадри, 2003. – 297 с.

212. Чужиков В. Проблеми регіональної конвергенції та дивергенції в Європі / В. І. Чужиков // Соціально-економічні дослідження в перехідний період: зб. наук. пр. Інституту регіональних досліджень НАН України, Вип. XXIX. – Львів-Луцьк : ІРД, 2001. – Т. 1. – С. 188–193.

213. Шаблій О. І. Соціально-економічна географія України / О. І. Шаблій. – Л., 2001. – 608 с.

214. Шамхалов Ф. Теория государственного управления / Ф. Шамхалов. – М. : ЗАО «Изд-во «Экономика», 2002. – 638 с.

215. Швецов А. Н. Системные преобразования местных бюджетов / А. Н. Швецов // Вопросы экономики. – 2001. – № 8. – С. 142–157.

216. Энциклопедия Рубрикон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rabricon.com>

217. Яремчук Р. Є. Розвиток конвергенційно-дивергенційних процесів в умовах трансформації структури Львівської області / Р. Є. Яремчук // Економічні науки. Серія «Регіональна економіка». Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. – Випуск 5 (17). – Ч. 4. – Луцьк, 2008. – 405 с.

Додатки
Додаток А

Таблиця А.1

Зайнятість населення у віці 15-70 років, відсотків до населення віком 15-70 років

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Україна	55,8	55,8	56,0	56,2	56,7	57,7	57,9	58,7	59,3	57,7	58,5	59,5	67,1
АР Крим	56,2	56,8	60,1	59,4	58,3	58,7	59,0	59,6	60,2	60,0	60,5	62,1	70,6
Вінницький	65,9	62,4	63,2	65,1	57,4	57,6	57,7	58,3	58,7	56,9	57,5	58,7	65
Волинський	64,8	64,7	65,4	60,4	56,7	57,3	57,6	58,2	58,8	57,4	58,2	59,5	64,3
Дніпропетровський	56,3	59,0	58,5	58,8	57,8	58,4	58,9	59,3	59,9	59,3	60,3	61,4	70,9
Донецький	57,6	56,5	56,2	56,7	57,4	58,7	59,2	59,8	60,7	57,3	58,3	59,7	69,4
Житомирський	54,3	50,8	50,8	50,6	56,8	57,3	57,9	58,3	58,9	58,3	59,5	59,6	64,5
Закарпатський	55,6	49,7	53,2	60,3	58,7	60,0	59,0	59,4	59,9	56,9	57,7	57,1	63,8
Запорізький	54,8	55,7	57,8	54,5	56,8	58,2	58,6	58,3	59,5	58,6	59,5	60,8	69,4
Івано-Франківський	57,8	52,5	50,6	46,7	50,7	51,6	51,5	52,8	53,4	51,9	52,3	52,7	59,7
Київський	54,8	55,3	54,7	55,1	56,8	58,6	58,8	59,3	60,1	57,7	58,6	59,0	67,7
Кіровоградський	52,4	52,2	57,3	55,7	54,6	56,3	57,1	58,1	58,5	56,2	56,9	57,9	66,8
Луганський	51,1	50,2	51,0	50,8	53,3	55,4	55,8	57,1	58,0	56,7	57,1	57,9	66

Закінчення табл. А.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Львівський	56,5	57,1	54,6	56,0	55,4	55,8	56,1	56,6	57,5	57,2	58,0	58,1	64,9
Миколаївський	51,8	55,3	55,7	53,7	56,7	57,3	57,7	58,4	58,9	58,2	59,1	59,9	68
Одеський	54,7	56,2	56,5	56,8	56,2	55,6	56,2	57,4	57,9	56,9	57,5	58,3	66,7
Полтавський	56,2	56,5	53,2	56,0	56,7	58,3	58,6	59,2	59,6	56,7	57,3	58,2	67,6
Рівненський	52,0	53,1	48,1	50,7	52,4	55,3	55,7	56,6	57,4	55,5	56,7	59,0	62,6
Сумський	53,3	51,1	54,3	58,9	56,7	58,1	57,9	58,3	59,4	55,5	56,0	59,4	65,6
Тернопільський	50,1	46,7	46,6	46,0	47,8	52,6	51,1	52,7	53,1	52,9	54,2	55,9	60,3
Харківський	57,3	58,2	59,9	58,9	58,0	58,4	58,8	59,2	59,8	58,5	59,3	60,7	69,9
Херсонський	54,1	53,3	52,8	52,2	54,8	57,3	58,3	58,7	59,5	57,9	58,9	59,1	66,4
Хмельницький	54,4	54,8	55,4	53,3	56,6	57,3	57,9	58,3	59,4	58,5	59,1	59,2	65,3
Черкаський	52,3	55,0	56,2	53,2	55,4	57,0	57,4	58,2	58,6	57,3	58,4	59,4	68,6
Чернівецький	44,5	46,0	42,9	48,8	53,2	54,3	54,7	56,3	57,2	56,5	57,4	57,9	58,8
Чернігівський	57,5	57,3	56,4	59,6	58,1	59,8	58,4	59,2	59,8	58,3	59,2	59,7	65,6
м. Київ	60,5	62,7	62,3	64,4	64,2	63,3	63,6	64,4	64,9	63,1	63,6	64,8	71
м. Севастополь	54,7	56,8	57,7	53,4	59,7	60,6	61,4	62,7	62,8	61,1	62,0	63,0	70,1

Таблиця А.2
 Безробіття населення (за методологією МОП) у віці 15–70 років, відсотків до економічно активного населення віком 15–70 років

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Україна	11,6	11,1	10,1	9,1	8,6	7,3,0	6,8	6,4	6,4	5,6	8,1	7,9	7,5
АР Крим	8,1	6,6	5,6	6,7	6,9	5,5	5,1	4,6	4,7	4,4	6,2	6,1	5,8
Вінницький	8,7	9,8	8,2	5,6	8,0	6,8	6,6	6,1	6,4	6,8	10,0	9,7	8,8
Волинський	10,0	9,5	9,5	12,1	10,8	8,9	8,8	8,1	8,3	6,0	8,5	8,3	8,1
Дніпропетровський	11,6	8,7	8,3	7,4	6,3	5,5	5,1	5,0	5,1	5,0	7,1	6,8	6,6
Донецький	9,7	10,3	9,4	8,0	7,3	6,2	5,7	5,6	5,7	6,1	8,4	8,2	8
Житомирський	12,3	13,7	13,3	12,8	11,2	9,8	9,1	8,6	8,7	7,0	9,8	10,0	9,7
Закарпатський	11,6	13,1	11,9	7,0	8,2	7,0	7,1	6,3	6,4	6,3	8,7	9,6	8,7
Запорізький	12,7	10,8	9,1	10,4	8,0	6,9	6,4	6,0	6,0	5,2	7,5	7,2	7
Івано-Франківський	10,5	12,8	12,5	12,1	10,2	8,8	8,3	8,0	7,9	5,1	8,2	8,7	7,9
Київський	12,8	11,9	10,9	9,9	8,3	6,6	6,2	5,9	5,8	5,1	7,3	6,7	6,3
Кіровоградський	14,9	15,4	11,4	10,0	11,0	8,8	8,3	8,1	8,0	6,2	8,9	8,6	8,4
Луганський	11,2	13,3	11,9	9,2	9,2	7,8	7,2	6,6	6,6	4,7	7,2	6,6	6,4
Львівський	13,3	12,7	12,8	10,5	10,0	8,8	8,3	7,7	7,6	5,3	7,8	7,7	7,5
Миколаївський	14,6	11,7	10,9	12,8	10,7	9,3	8,9	8,5	8,3	6,0	8,4	8,1	7,9
Одеський	11,8	9,6	8,0	5,4	6,9	5,4	5,1	4,4	4,5	4,1	6,1	6,0	5,8
Полтавський	10,1	7,9	6,7	8,3	7,4	7,3	7,0	6,6	6,5	6,5	9,7	9,2	8,6

Закінчення табл. А.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Рівненський	12,2	9,7	13,3	12,5	12,5	9,7	9,3	9,0	8,8	8,0	11,4	10,4	9,8
Сумський	14,9	16,7	13,7	11,9	10,5	7,6	7,8	7,5	7,4	6,9	10,6	9,1	8,6
Тернопільський	13,8	17,1	15,3	13,0	11,9	9,1	9,2	8,6	8,8	6,7	10,5	10,4	9,8
Харківський	13,1	11,8	10,5	9,6	7,9	6,6	6,1	5,4	5,3	4,9	7,2	7,0	6,8
Херсонський	13,9	13,3	13,0	11,7	10,7	8,9	8,8	8,3	8,3	6,1	8,6	9,0	8,7
Хмельницький	13,8	12,8	13,4	13,3	11,1	8,7	8,6	8,1	8,0	6,2	8,6	8,8	8,6
Черкаський	11,7	11,5	9,2	11,2	11,5	9,8	8,9	8,3	8,2	6,9	9,9	9,2	9
Чернівецький	17,1	18,4	16,0	10,0	12,2	9,8	9,3	8,6	8,4	5,8	8,5	8,2	8
Чернігівський	11,3	12,1	11,9	10,2	9,5	7,9	8,3	7,7	7,6	7,3	10,5	10,4	9,8
м. Київ	8,6	6,1	6,1	4,8	4,8	4,3	3,5	3,1	3,1	4,4	5,8	5,6	5,5
м. Севастополь	14,7	10,2	9,5	9,3	5,3	3,4	4,0	3,3	3,7	4,4	6,0	6,2	5,9

Таблиця А.3

Введення в експлуатацію житла, тис. м.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Україна	5558	5939	6073	6433	7566	7816	8628	10244	10496	6399,6	9339,3	9410,4	10749,5
АР Крим	179	205	226	196	274	283	370	522	416	387,3	535,1	504	733,3
Вінницький	141	232	273	302	340	350	379	396	362	171,5	292,2	321,3	322,3
Волинський	126	151	134	118	139	155	172	130	195	138,7	175,4	199,5	303,7
Дніпропетровський	431	450	456	373	348	375	402	422	438	170,4	226,1	234,9	267,2
Донецький	344	325	278	330	351	329	382	371	437	173	293,1	289,1	346,1
Житомирський	118	90	90	130	132	192	201	221	247	88,8	201,3	162,4	173,7
Закарпатський	213	168	135	165	137	232	293	351	393	169,2	293,3	326,1	366,3
Запорізький	131	129	121	125	203	159	139	220	217	101,2	144	61,7	194,1
Івано-Франківський	217	192	228	253	365	332	392	455	517	380,6	600	580,3	532,6
Київський	337	382	412	433	547	635	705	857	1164	680,1	1184,2	1050	1167,2
Кіровоградський	78	83	96	94	104	108	105	121	129	66,5	97,8	76	129,9
Луганський	181	195	202	215	260	253	228	259	249	35,1	146,6	116,2	176,8
Львівський	372	313	336	398	545	499	483	670	780	391,6	642	722,7	731,5
Миколаївський	101	101	109	114	144	123	139	153	161	86,2	132,5	119	120,4
Одеський	268	343	402	378	432	450	663	793	847	537,2	639,8	793	770,3
Полтавський	169	172	182	169	225	210	224	278	261	155,5	246,3	174,7	176,8

Закінчення табл. А.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Рівненський	107	97	121	159	194	145	234	254	173	98,3	206,6	228,6	239,1
Сумський	110	97	127	152	140	143	143	135	199	138,6	181,4	185,4	195,8
Тернопільський	149	175	121	156	194	245	204	304	304	146,2	288,3	288,7	408,5
Харківський	249	324	332	348	369	367	422	533	223	427,5	416,2	334,9	379,5
Херсонський	128	123	112	123	152	163	162	133	230	75,2	182,4	134,9	176,3
Хмельницький	168	175	201	243	228	287	265	310	308	266,1	361,5	298	358,9
Черкаський	109	145	119	146	138	161	178	204	163	144,8	186,7	111,4	131,2
Чернівецький	116	110	106	125	211	201	226	305	365	164,8	293,8	217,4	406,6
Чернігівський	95	104	92	105	124	153	125	136	204	104,8	160	157,7	191,4
м. Київ	859	1004	1000	1001	1050	1201	1301	1401	1431	947,9	1012,3	1501,5	1503,4
м. Севастополь	62	54	62	82	70	65	91	100	83	152,5	200,4	221	246,6

Таблиця А.4

Обсяг реалізованої промислової продукції, робіт, послуг (у фактичних цінах), млн грн

	2000		2001		2002		2003		2004		2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011		2012			
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26		
Україна	251750,5	287499	307623,9	356228,5	400757,1	468562,6	551729	717076,7	916618,3	715878,9	891169,50	1120325,41	1115826															
АР Крим	3852,092	4191,076	3918,656	4659,282	5973,2	7398,4	8166,4	10703,9	13527,9	11187,57	14993,40	18726,8	22224,1															
Вінницький	3784,408	4125,005	4290,005	4787,645	5347,8	7154,2	8700,8	11352,6	13623	11388,83	15301,90	17709,8	19906															
Волинський	2150,569	2608,641	2919,069	3567,102	4369,7	5378	5706,8	9092,5	9203,4	4758,158	7332,90	9799,7	10152,2															
Дніпропетровський	41210,84	44754,97	46768,94	51305,53	56590	69034,2	83692,6	109585,2	142612,4	112663,8	157392,30	210593,7	204968															
Донецький	61708,76	65473	68419,28	81692,62	91904,2	98396,1	105627,1	137054,9	182776,7	142931,4	187509,30	246332	222772,7															
Житомирський	2396,011	2738,64	2856,402	3484,81	4129,5	5129,7	6118,2	7850,5	9990,2	7922,229	10830,80	13283,8	14939,8															
Закарпатський	1126,789	1370,176	1529,116	2206,515	2811,1	3200,3	4575,3	6222,4	7481,8	3793,273	6525,00	8255,9	8643,5															
Запорізький	21306,15	21817,49	22079,3	26605,56	31580,8	34270,6	40069,9	54438,4	67012,1	46439,39	64698,70	78031,8	77881,6															
Івано-Франківський	2738,596	3409,552	4210,796	5377,187	5963,3	7335,5	10477,9	11628,5	12409,3	9604,798	13233,10	22238,2	22818															
Київський	7857,89	8675,111	9074,166	10598,63	12336,8	14521	18898,1	23614,5	28458,1	23620,22	29039,50	35462,3	38532,1															
Кіровоградський	1530,482	1750,872	1819,156	2261,211	3025,5	3484,9	4123,1	5602,9	7380,5	5778,932	8062,80	9577,2	12407,9															
Луганський	16921	22048,06	22974,08	25685,02	28459	34687,3	41462,3	53648,6	72780,9	58297,5	71819,90	93515,3	81013,7															
Львівський	4502,289	6447,278	7317,66	8349,451	9117,6	11759,3	14368,7	18051,1	21997	17619,6	23993,70	30087	31981,5															
Миколаївський	5508,823	6065,214	6241,106	6965,074	8016,8	9130,2	9585,2	11898,9	14956,3	12787,64	17860,80	20602,9	22470,1															
Одеський	5904,973	7688,275	8272,584	9761,649	9468,8	14624,5	14231,6	19085,9	30871,2	24141,28	28480,10	24359,9	24722,6															

Закінчення табл. А.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Полтавський	10026,12	13314,69	18334,33	20039,42	22063,4	23100,3	30597,5	37944,3	42132,1	35517,36	53942,90	63857,6	64548,1
Рівненський	2798,761	3078,637	3100,187	3745,026	4291,8	5148,8	6303,5	3158,7	10604,5	7338,314	11390,90	13936,4	14546,6
Сумський	4423,285	4746,185	4907,555	5746,747	6183,5	7715,3	9021,1	10175,5	13534,9	11220,43	14108,10	18428,9	20781,6
Тернопільський	1322,382	1576,28	1618,839	2178,958	2216	2488,6	3101,3	3938,5	5123,8	4344,982	5134,60	7159,7	6870
Харківський	11207,11	13078,7	13732,64	15215,76	17665,5	22685,3	27053,7	34039,2	43170	34406,49	47751,40	56874,8	60397,6
Херсонський	1965,864	2447,501	2560,086	2977,38	2908,9	3578,1	3744,6	5607,8	6756,4	6188,862	7777,00	9044,8	10098,3
Хмельницький	2797,656	3099,803	3186,598	3626,348	4101,4	5127,5	6340,2	8972,8	11167,2	8531,741	11067,50	13886	15537,4
Черкаський	3488,532	3903,668	4196,443	5384,036	6003,2	7493,4	9191,9	13303,1	20055,1	14138,85	23011,70	28283,8	29313,9
Чернівецький	811,7017	909,9176	938,125	1190,481	1263,1	1466,7	1761,8	2580,8	3461,9	2582,577	3114,30	3689,9	3922,8
Чернігівський	3431,283	3877,349	4078,972	4503,185	4949	6107,5	7079,8	8398,4	10295	8606,62	11620,40	13165,4	14182,2
м. Київ	28099,94	33214,13	35937,69	41148,65	48802,3	56735,8	69985,8	92017,7	112692,4	80011,6	39874,10	47125,1	52974,5
м. Севастополь	739,4053	845,1403	896,6938	965,7393	1214,9	1411,1	1743,8	2109,1	2544,2	1877,62	2720,50	3453,9	3803,5

Таблиця А.5

Валова продукція сільського господарства, млн грн

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Україна	7789,4	61397,5	62106,1	55266,8	92530,7	92585,6	94894,6	88768,5	103977,9	102092,6	100536,2	118130,035	112814,2
АР Крим	2848,4	2023,2	1914,8	1855,8	2907,3	3065,7	3154,8	3577,1	4236,4	4428,9	4239,1	4684,2055	3756,733
Вінницький	4667,6	3525,3	3559,4	3111,3	5027,9	5152,1	5447,6	5048	6368,5	6159,4	6162,5	7234,775	6959,854
Волинський	2500,1	1814,6	1830,4	1813,2	2870,1	2871,7	2826,2	2903,3	2951,5	2960,1	3013,6	3281,8104	3511,537
Дніпропетровський	4197	3732,1	3733,4	3226,3	5285,6	5651,8	5937,2	5117,7	6690,7	6361,2	6426,1	7357,8845	5864,234
Донецький	4160,3	3562,4	3570	2729,9	5152,9	5268,1	4987,2	4525,1	5155,3	4946	5035,1	5926,3127	5618,144
Житомирський	2987,7	1948,3	2019,8	2010,8	3245	3170,9	3216,1	2983,4	3205,5	3296,4	3293,4	3672,141	4039,355
Закарпатський	1334,4	1341,6	1379,7	1426,3	2123,7	2103,1	2096,3	2076,5	2142,8	2215	2153	2282,18	2373,467
Запорізький	2396,6	2509	2340	1752	3403,2	3597,7	3805	3005,1	4010,6	3527,2	3601,2	3957,7188	3209,71
Івано-Франківський	2274,7	1582,9	1647,1	1609,3	2419	2403,7	2462,4	2529,7	2357,5	2556,8	2572,2	2898,8694	3081,498
Київський	4381,5	3445	3728,4	3585,8	5464,7	5842,8	6375,5	6418,1	6763,5	6626,8	6587,9	7806,6615	8470,228
Кіровоградський	2657,8	2644,9	2681,7	2215,2	3755,6	3731,2	3781,4	2728,4	4146,6	3694,4	3767,2	4479,2008	3807,321
Луганський	1983,9	1501,2	1602,5	1525,2	2453,2	2957,6	2810,5	2605	3091	2704	2458,5	2942,8245	2981,081
Львівський	3957,7	2549	2862,4	2775,9	4126,4	4057,7	4264,7	4292,7	4300,5	4371,2	4181,4	4745,889	4945,216
Миколаївський	2018,5	2132,6	2058,5	1499,3	3175,8	2811,1	3076,2	1903,3	3400,2	3408	3439	3844,802	3183,496
Одеський	3920,7	3323,1	3277,1	2712,9	5395,2	4472,4	4667,5	2902,2	4662,3	4237,7	4641,3	4998,6801	4013,94

Закінчення табл. А.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Полтавський	3265,3	2943,8	3115,7	2652,2	4582,2	4792,3	4964,4	5069,4	5729,7	5700,3	5095,3	6690,1289	6007,736
Рівненський	2411,7	1712	1848,4	1724,4	2812,6	2632,5	2757,1	2835,5	2899,5	2901,6	2958,2	3310,2258	3419,463
Сумський	2954,2	2131,9	2113,9	1992,5	3085,4	2966,2	2869	2959,8	3182,1	3161,7	2843,2	3696,16	3869,88
Тернопільський	2666,5	1781,9	1890,9	1768,1	2703,6	2671,8	2892,8	2996,9	3054,1	3105	2941,6	3679,9416	4011,136
Харківський	4310	3767,8	3724,5	3098,3	5144,5	5538,6	5041,6	5203,5	5612,2	4979,5	4413,2	6249,0912	5742,915
Херсонський	2830,1	2284,9	2071,8	1613,4	3279,7	3286,9	3479,3	2800	3991,8	4027,4	4148,6	5152,5612	4307,541
Хмельницький	3671,7	2643,9	2644,9	2320	3993,1	3493,5	3613,2	3908,9	4032,7	4190,4	4172	4868,724	5613,639
Черкаський	3734,8	2870	2865,1	2691,9	4447,4	4730,5	4994,7	4764,8	6210,8	6753,2	7044,8	7883,1312	7630,871
Чернівецький	1662,1	1264,4	1240,2	1131,1	1840	1863,4	1882	1984,2	2001,3	2064,4	2129,1	2393,1084	2417,039
Чернігівський	3096,1	2361,7	2385,5	2425,7	3836,6	3452,3	3491,9	3629,9	3780,8	3716	3218,7	4094,1864	4429,91
м. Київ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
м. Севастополь	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Таблиця А.6

Обсяги обороту роздрібної торгівлі, млн грн

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Україна	60064,57	59003	68812	87613	116285	174367	237812	325063	455964	444300	541548	685721	804330,8
АР Крим	2399,311	2244	2675	3505	4873	7095	9631	13105	18569	18277	22129	28677	36036,2
Вінницький	1698,606	1531	1691	2224	2925	4871	6501	8967	13012	12001	14712	18954	22697,5
Волинський	1170,467	1068	1208	1591	2156	3498	4663	6187	8860	8448	10121	13133	15905,7
Дніпропетровський	4952,357	5299	5907	7368	9875	13606	13426	25319	35705	33715	41779	51316	61351,4
Донецький	5346,711	5616	6044	7331	9592	16287	23122	32056	44717	43709	55012	69327	82562,9
Житомирський	1334,599	1194	1389	1902	2461	3620	4899	6885	9731	9356	11494	15419	16970,1
Закарпатський	1484,047	1341	1537	2368	3256	4454	5185	6876	9861	9240	11250	14753	16272,2
Запорізький	3766,967	3457	3828	4727	6272	3645	10919	14376	20021	18810	23441	28879	34419,2
Івано-Франківський	1321,15	1224	1361	1715	2205	3939	5590	7887	11474	11240	13097	17515	20217,7
Київський	2435,945	2649	2770	3057	3917	5293	7899	11092	16391	16895	20559	27125	31536,8
Кіровоградський	1342,96	1471	1378	1670	2232	2856	3944	5422	7800	7542	9175	11426	13645,2
Луганський	2448,867	3014	2925	3508	4430	7229	9615	13069	18867	18234	23035	28501	34702
Львівський	3208,161	3208	3797	4640	6211	3796	10968	15037	20870	21100	25228	31286	36232,1
Миколаївський	1503,601	1388	1637	2037	2714	3890	5510	7732	10677	10612	12724	16487	20025,1
Одеський	2659,408	2453	3357	4334	6106	9564	13319	17786	25282	26830	32588	42101	50130,7
Полтавський	2283,811	1937	2232	2744	3428	5151	6983	9301	13280	12178	14508	18707	21273,8

Закінчення табл. А.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Рівненський	1217,705	1262	1573	1829	2366	3238	4223	5747	8200	8337	9787	12773	14573,9
Сумський	1453,621	1480	1452	1805	2288	3654	4904	6360	8793	8427	9948	12783	14941,4
Тернопільський	817,0254	763	949	1249	1670	2698	3630	4873	7346	7680	9096	11546	13312,7
Харківський	4505,651	4267	5335	6992	9169	13402	17975	24240	33367	32360	38848	49485	56452,5
Херсонський	1290,787	1207	1466	1904	2508	3684	5018	6734	9312	9639	11393	14034	16716,7
Хмельницький	1663,18	1841	1930	2525	3180	4132	5669	7641	11213	10452	12515	15651	18291,3
Черкаський	1507,205	1279	1396	1925	2615	4022	5286	7370	10336	10388	12978	16344	19440,4
Чернівецький	925,5482	891	1069	1421	1815	2532	3356	4846	6871	6911	8025	9729	11255,3
Чернігівський	1346,824	1264	1257	1631	2163	3108	4331	5974	8378	8401	10064	12633	14603,8
м. Київ	7111,111	6513	7929	10699	14592	23288	33768	46690	62159	58645	72084	89339	101526,6
м. Севастополь	548,0519	548	720	912	1266	1815	2478	3491	4872	4873	5958	7798	9237,6

Таблиця А.7

Обсяг вироблених послуг, тис. грн

	2001		2002		2003		2004		2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011		2012		2013					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27			
Україна	40166,94	46970,96	56718,52	73429,68	95832,29	120910,24	157005,10	215801,32	224583,58	256405,99	308160,62	329175,2																		
АР Крим	1877,36	2340,99	2949,76	3541,46	4342,92	5322,40	6681,00	7446,61	7572,71	8336,28	9281,75	9702,1																		
Вінницький	650,66	800,42	817,61	936,07	1276,24	1629,00	1989,49	3722,73	3623,50	4000,13	4877,00	4770,9																		
Волинський	342,14	398,94	525,47	640,65	949,00	1219,70	1589,96	2018,11	1975,40	2108,30	2765,17	2740,3																		
Дніпропетровський	2346,87	2972,57	3313,19	4236,35	5059,10	6669,90	8305,32	10281,62	11159,44	13782,10	18062,89	18974,3																		
Донецький	3008,43	3121,60	3789,88	4953,90	7256,37	9142,30	11807,38	13430,44	13480,96	15776,92	19273,63	21315,5																		
Житомирський	365,16	397,21	445,52	557,80	755,52	949,40	1188,15	2366,77	2297,74	2400,36	2691,33	2895,5																		
Закарпатський	529,11	493,67	600,94	733,60	924,29	1319,70	1606,51	2060,50	2114,57	2277,21	2641,56	2780,6																		
Запорізький	978,77	1177,31	1425,97	1751,91	2265,30	2682,00	3449,69	3947,44	4034,70	4989,00	5891,28	6324,2																		
Івано-Франківський	1111,80	688,53	570,50	673,13	917,55	1164,70	1614,35	2188,42	2243,56	2339,82	2733,40	2731,1																		
Київський	831,21	1442,03	1881,93	2727,73	1992,10	2661,70	3993,39	7725,00	7408,11	7879,17	9833,06	9353,6																		
Кіровоградський	503,14	662,82	764,37	948,88	1253,66	1662,70	2022,54	2606,37	2656,14	2877,23	3462,99	3742,7																		
Луганський	930,66	1074,33	1130,15	1377,55	2039,84	2657,00	3429,20	3402,97	3281,14	3592,66	4407,23	5227,5																		
Львівський	2285,71	2789,12	3545,99	4556,96	5280,35	6322,70	7432,48	9959,60	10085,27	11357,81	14034,29	14572,7																		
Миколаївський	845,02	1051,74	1122,63	1389,50	1638,41	2187,40	2483,71	4150,91	5198,71	5711,42	6368,92	7118																		
Одеський	4151,84	5320,73	6164,48	7272,44	9085,13	10822,70	13296,53	18520,28	21437,41	22220,46	25430,96	26449																		

Закінчення табл. А.7

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Полтавський	1335,21	738,17	804,78	995,95	1407,61	1815,30	2461,01	2826,64	2986,58	2988,20	3951,11	4175,4
Рівненський	501,10	601,47	725,73	857,42	1091,67	1392,00	1697,07	2228,82	2293,85	2578,87	3042,88	2969,4
Сумський	387,06	458,84	550,36	698,47	957,28	1191,50	1562,53	1793,33	1824,13	1795,86	2203,78	2484,5
Тернопільський	242,48	323,98	355,91	433,79	609,25	774,20	967,44	1330,30	1338,36	1420,31	1670,63	2028,6
Харківський	2239,78	2168,52	2866,44	3561,68	4724,20	6016,00	7607,45	8918,17	9138,75	9919,61	11974,12	13402,9
Херсонський	613,49	768,09	873,26	1047,58	1380,47	1624,30	2043,16	2418,83	2504,62	2569,21	3103,68	3324,8
Хмельницький	384,77	457,78	528,98	640,09	739,03	896,70	1133,59	1666,32	1601,54	1755,43	2200,04	2372,4
Черкаський	553,99	661,38	690,07	822,55	1038,26	1301,30	1666,60	2979,50	3038,20	3285,48	3532,34	4835,4
Чернівецький	311,76	391,68	409,30	440,48	641,74	778,50	1009,69	1204,40	1230,42	1270,38	1525,66	1582,3
Чернігівський	374,48	418,19	487,86	589,54	862,86	1108,70	1311,52	2182,18	2192,16	2363,06	2674,72	2924,1
м. Київ	7834,02	9565,62	12629,98	19392,07	27562,60	35897,80	48079,31	74442,97	78312,01	91289,62	107113,53	117626,1
м. Севастополь	308,32	376,51	442,26	519,23	742,71	877,30	1113,23	1278,44	1670,14	2051,14	2003,95	2305,4

Таблиця А.8

Обсяги інвестицій в основний капітал, млн грн

1	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Україна	23629	32573	37178	51011	75714	93096	125254	188486	233081	151777	150666,5	209130
АР Крим	784	1208	1483	1913	2740	3375	4684	7007	8655	5536	6780,9	16256,5
Вінницький	365	555	635	857	1155	1693	2494	4136	4752	2670	3754,2	5599,2
Волинський	278	530	623	727	1064	1186	1839	2867	3489	2415	1740,1	2191,3
Дніпропетровський	2252	2798	2919	4246	5906	7792	10737	14874	18063	13254	12569,5	18118,3
Донецький	2901	3711	3825	4846	7239	9598	11728	16898	22136	12985	11072,4	21594,2
Житомирський	256	327	539	609	854	1135	1546	2442	3646	2299	3019,1	3781,2
Закарпатський	332	519	592	1021	1113	1115	2019	2642	3303	1915	2170	2937,3
Запорізький	1190	1306	1529	2150	2745	3299	3896	6407	7459	4650	7336,4	6042
Івано-Франківський	605	851	954	1130	1589	1683	2620	4006	5950	3447	4262,4	3583,6
Київський	947	1323	1657	2918	3547	4519	7032	12658	16921	9955	11262,5	15436,2
Кіровоградський	271	417	507	699	1357	1285	1777	2482	3048	2766	2440,2	4493,7
Луганський	1030	1270	1392	1901	2941	4363	5538	9754	9000	4378	4705,4	6107,2
Львівський	1061	1357	1807	2559	3634	4682	5875	8287	10799	6708	8060,8	11415,6
Миколаївський	460	749	1037	1312	1963	2534	3118	3699	4333	4022	3775,4	4113,7
Одеський	1348	2471	2609	3309	5137	5154	7339	10500	12484	9959	8008,9	8119,1
Полтавський	1438	1413	1831	2158	2887	3709	4760	6672	8840	7691	7317	10216,5

Закінчення табл. А.8

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Рівненський	365	534	702	1078	1937	1184	2144	2924	3672	2696	2316,3	2751
Сумський	597	981	966	931	1102	1441	1508	2435	3015	2185	2222,8	2807,1
Тернопільський	199	274	319	456	632	890	1214	1979	2843	1428	2109,4	2329,4
Харківський	1373	1955	2468	3554	5055	5775	7957	12051	11819	8315	7301,4	10648,2
Херсонський	282	401	394	549	886	1077	1503	2322	3929	2087	1683,8	2836,8
Хмельницький	455	568	727	901	1745	1461	2075	3135	4849	3471	2912,1	3994,7
Черкаський	330	431	582	967	2408	2046	3304	4236	5128	3040	2797,4	3007,9
Чернівецький	141	240	326	520	656	755	1451	2332	3733	2602	1817,2	2195,1
Чернігівський	431	552	587	825	1140	1333	1520	2422	3053	1588	1756,2	2454,6
м. Київ	3809	5639	5906	8481	13859	19468	24858	38230	46574	28228	25821,5	34467,5
м. Севастополь	129	143	262	394	423	544	718	1089	1588	1487	1653,2	1632,1

Таблиця А.9

Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, млн грн

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Україна	13034,3	17119,2	134253	17800,6	44578,4	64370,8	76253,4	135897,9	8954,2	-42414,7	54443,5	112930,3
АР Крим	172,7	168,2	-107,3	51,9	320	594,4	640,9	514,6	-1584	-197,8	-506,3	1298,2
Вінницький	119	-3,6	-246,1	80,8	184,6	163,8	784,2	377,6	-312	-199,2	1016,3	1412,4
Волинський	-16,6	694,3	2975,4	-92,9	203,4	369,9	270,8	494,5	-1148,1	-750,9	240,9	712,7
Дніпропетровський	343,4	2738,9	1325,8	1790,1	5733,6	11363,6	10717,7	16435	10612,2	-5816,7	21208,9	29737,9
Донецький	1479,7	1085,3	28,2	2473,7	11666,6	11576,1	10947,4	40484,2	10570,4	-3448,2	7705,1	11526,7
Житомирський	160,2	51,6	-98,3	609,2	803,6	154,2	280,9	462,5	-612,8	-395,1	47,3	253,6
Закарпатський	-40	-1,2	2,8	67	140,1	155,4	126,5	256,8	-261,5	-349,2	-84,7	381,9
Запорізький	1282,7	-1320,2	570,7	2363,9	3560,2	3209,2	3413,8	5025,3	745,5	1463	4850,4	4664,3
Івано-Франківський	-207,4	38,8	-171,4	-203,4	-130,4	298,7	141,6	93,7	-1358	-657,2	-637,9	-1179,1
Київський	12,4	608,4	155,8	553,6	1410,2	2236,6	1511,5	1670,7	-4028,1	289,2	1325,5	6738,1
Кіровоградський	-113,1	-50,2	-70,2	-53,6	39,2	173,5	311,5	586,2	179	647	1428,2	1711,9
Луганський	430,1	-204,7	-665,7	-274,1	439,2	909,5	410,7	1252,3	-1061,7	-4049,9	-2811,3	-2117,1
Львівський	158,2	157,7	282,3	778,4	340,7	1019,2	1156,5	1453,3	-2500,4	-2862,7	-219,5	2244,4
Миколаївський	299,7	324,4	140,1	30,1	463,3	819,2	936	1546,4	595,6	1014,9	1795,2	1864
Одеський	894,8	851,3	599,8	951,6	1399,3	2335,7	2170,3	2051	-3238,4	-659,6	-167,9	449,8
Полтавський	951,4	422,7	476,1	473,3	1873,4	1618,3	1401,7	4519,7	1192,8	1105,6	4969,1	9378,5

Закінчення табл. А.9

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Рівненський	-21,1	-35,3	-103,1	-3,1	360,7	358,2	583,3	878,6	-55,6	-852,6	-446,8	370,5
Сумський	242,4	121	-183,4	-150,9	126,6	230	283,6	486,6	-481,8	343,7	573,7	1394,3
Тернопільський	-44,1	-8,7	-108,7	43,1	43,3	131,4	167,4	283,7	-604,6	350,9	206,1	881,9
Харківський	429,6	876,5	-8	231,9	1430,1	2365,1	4015,7	4983,6	688,1	-3573,1	-1456,1	804,5
Херсонський	-111,7	54,6	-127,7	-172,5	92,5	70	24,1	253,2	-73,6	478,8	100,2	299,2
Хмельницький	87,9	-67,2	-183,9	-38,2	187,6	31,8	591,4	839,5	362,5	62,2	751,5	1034,4
Черкаський	249,9	-6,3	-198,8	77,9	350,2	506,2	687,4	1386,6	716,9	144,3	1191,8	1788,5
Чернівецький	45,4	40350	-42,8	-8,7	7,3	44	109,5	275,7	47,8	-368	-224,2	132,9
Чернігівський	131,4	175,9	80,4	200	178,7	306,9	153	503,3	-95,5	-381,4	1338	-86,9
м. Київ	6947,8	10468,3	9047,6	7963,5	13285,6	22759,8	34382	43673,2	1363,2	-23968,3	12133	37034,7
м. Севастополь	40399	-42,9	55,7	58	53,8	69,6	29	110,1	-211,8	215,6	117	198,1

Таблиця А.10

Загальні обсяги експорту товарів, млн дол.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Україна	14572,5	16264,7	17957,1	23066,8	32666,1	34228,4	38368	49296,1	66954,4	39695,7	51430,5	68394,2	68809,8
АР Крим	173,5	218,3	220,5	317,1	274,9	355,1	400,1	463	586,5	425,6	563,3	676,0	888,8
Вінницький	199,1	208,6	249,7	333,5	421,7	424,5	403,7	485,7	482,8	479	566,3	661,7	652,4
Волинський	147,7	171,1	147,8	204,8	272,8	280,9	336,3	422,4	465	319	434,8	646,4	605,8
Дніпропетровський	2890,5	2844,6	2366,2	3533,9	5409,9	5946,2	7118,2	9819,2	13163,5	5199,3	8021,9	10363,2	10129,7
Донецький	2960	2954,7	3539,9	4960,3	8343,6	8193,2	8776,6	10654,9	14409,5	9332,6	13126,3	17197,6	14127,2
Житомирський	136,7	140,5	176,6	219,1	262,2	266,8	314,3	405,1	521,2	363,8	393,8	515,5	550,0
Закарпатський	215,6	253,7	270,6	414,6	605,5	552,7	676,9	1143	1220,6	935	1156,6	1397,6	1385,1
Запорізький	1380,7	1316,6	1326,8	1719,6	2369,2	2653,3	3125,3	4324,8	5370,1	2716,8	3210	4151,2	4004,8
Івано-Франківський	191,5	307,1	392,8	630,7	367,3	813,5	885,8	1005,4	721,7	336	507,6	942,0	821,5
Київський	241,2	304,5	300,4	345,2	473,9	496	577,9	775,6	943,1	1043,3	1301,9	1696,2	1983,0
Кіровоградський	51,9	76,4	72,3	100	200	185,2	189	272,5	391,6	251,3	336,8	443,4	630,6
Луганський	680,7	1236,4	1409,7	1351,5	1399,8	2166,9	3004,6	3963,7	6361	1886,4	3324,3	6505,0	4192,7
Львівський	303,1	302,1	353,9	495,6	639,7	621	804,8	1036,7	998,5	794	974,4	1201,9	1343,5
Миколаївський	523,7	485,6	540,7	544	654,4	831,3	1059,7	1104,5	1649,8	1532,4	1597,1	1654,4	2370,7
Одеський	527,8	601,7	979,6	1043	1053,8	1019,2	766,4	1093,5	2314,9	1445,2	1684,4	1541,1	1784,6

Закінчення табл. А.10

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Полтавський	440,7	601,8	778,2	1022,9	1381,1	1833,3	1874,7	2143,1	2574,6	1264,4	2219,7	3356,3	3404,4
Рівненський	85,1	78,3	105,1	158	202,6	235	291,4	334,7	452,1	322,3	396,6	543,1	503,5
Сумський	197,5	237	261,1	352,1	472,1	576,9	513,7	682	913,4	711,7	746,5	1017,4	1122,1
Тернопільський	42,8	49,3	65	79,8	92,9	76,1	81,6	124,8	144,3	128,3	131,4	241,4	236,8
Харківський	327,7	430,4	400,2	563,3	764,1	721	888,6	1143	1551,5	1307,11	1433,2	1845,8	2022,1
Херсонський	103,4	129,9	167,2	145,3	223,5	234,6	245,6	323,2	400,3	351,3	350,4	339,2	328,5
Хмельницький	87,5	92,9	110	157,8	181,2	134,8	221,1	336,7	418,1	246,3	291,5	393,7	460,4
Черкаський	224,6	208,3	202,1	291,1	412,2	339,5	482,7	690,6	867	535,3	672,7	1058,4	1007,6
Чернівецький	57,9	61,4	70,6	72,2	85,7	102,3	112,1	157,5	166,3	119,8	104	136,6	124,9
Чернігівський	131,8	143,4	169,5	243,2	245,5	250,4	313,1	362,5	418,6	297,2	324,7	418,7	542,4
м. Київ	1976,6	2604,5	2441,7	2846,3	4148	4462,4	4426,8	5337,3	3653,5	6325,2	7104,9	9061,7	12770,3
м. Севастополь	35,9	48,8	45,5	52,7	61,4	79,6	101,5	109,2	124	92,5	97,6	124,1	159,4

Таблиця А.11

Загальні обсяги імпорту товарів, млн дол.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Україна	13956	15775,1	16976,8	23020,1	28996,8	36136,32	45038,6	60618	85535,3	45433,1	60739,91	82608,2	84658,1
АР Крим	146,2	125,8	120,9	154	150,4	163,9	228,3	266,9	431,1	187,4	326,7	1466,0	1435,4
Вінницький	120	150,5	150,7	196,3	246	287,7	321,6	305,9	417,8	263	344,7	384,6	498,4
Волинський	367,3	179,6	141	181,3	264,6	438,1	626,3	1055,6	1307,7	427,7	571,5	1059,6	1015,1
Дніпропетровський	1014,7	973,2	1123,5	1777,3	2336	2739,1	3701,8	5309,9	3684,9	3587,1	5387,7	6717,2	6538,3
Донецький	895,6	830,2	874,8	1418,4	2182,9	2585,4	2868,8	4451,3	4924,6	1936	3067,6	4622,8	4168,5
Житомирський	91,2	126,3	140,9	187,2	141,8	184,2	206,2	294,8	456,8	398,5	428,3	460,1	384,3
Закарпатський	184,4	243,6	252,6	453,3	614,4	636,5	951,7	1552,5	1366,1	952,9	1348,6	1997,9	2009,1
Запорізький	696,8	502,5	481,3	334,3	1225,6	1637,2	2090,6	3414	3591	1146,6	1363	2271,0	2013,4
Івано-Франківський	132,8	198,8	255,3	365,5	477,1	573,6	757	789	726,4	256,2	652	1068,3	983,8
Київський	307,2	386	465,1	703	921,1	1503,5	1985,2	2597,1	3464	2173,4	3018,1	4260,3	4793,2
Кіровоградський	28,2	36,8	29	50,3	34,4	92,1	99,4	178,6	238	148,1	187,5	226,9	284,9
Луганський	233	211,8	136,4	271,6	367,2	537,8	685,6	1484,5	1780,7	738,3	1119	1743,2	1989,6
Львівський	353,2	611,6	511,7	700,6	726,7	934,6	1113,8	1454	2572,4	1622,5	2028,3	3202,3	3373,5
Миколаївський	282,3	265,7	257,8	267	327,4	469,7	458,9	533,3	916,5	787,5	866,1	1041,5	895,7
Одеський	424,8	592,3	774,5	996,5	935,6	1575,7	1955,3	2551,6	4762,8	2600,8	3520,3	3145,4	4304,6
Полтавський	210,6	170,3	173,9	236,4	476,6	535,2	634,3	899,5	1295,3	597,2	1066,2	1132,4	1322,7

Закінчення табл. А.11

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Рівненський	84,5	111,7	115,8	187,6	224,3	297,8	459,3	416,5	533,4	258,5	438,1	431,0	458,7
Сумський	118,3	118,2	111	151,2	133,2	251,6	277,4	374,5	547,3	388,8	469,9	814,1	678,8
Тернопільський	26,5	36,4	49	68,9	67	95,8	118,4	168,6	339,8	179,2	209,8	324,1	336,8
Харківський	430	475,5	552,5	820,4	877,2	1419,5	1936,4	2265,4	2475	1451	1834,1	2277,3	2741,0
Херсонський	44	45,5	43,6	85,3	77,8	100,2	151,4	188,8	305,8	124,8	161,2	238,5	206,6
Хмельницький	57,7	70,5	85,3	136,9	162	272,8	287,8	330,6	544,6	275,6	459,4	554,7	564,9
Черкаський	132,2	109,1	134,5	199,1	236,2	310,2	394,5	494,9	1022,9	339,2	378,4	508,9	576,9
Чернівецький	34,6	38,4	49	73,3	36,2	164,4	171,4	134	194,9	104,4	113,1	163,0	174,9
Чернігівський	173,3	155,9	159,2	199,3	209,3	246,8	257,4	281,6	377,1	323,9	380,7	562,5	544,8
м. Київ	2786,4	3483,6	3561,1	5017,6	6491,2	12855,7	17628,5	23726,3	36097,5	20524	25941,9	22775,4	26116,0
м. Севастополь	60,7	47,1	30	39,9	34,1	46,5	55,2	51,8	75,6	55	63,6	101,7	145,3

Таблиця А.12

Експортно-імпортне сальдо, млн дол.

1	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Україна	616,5	489,6	980,3	46,7	3669,3	-1907,92	-6670,6	-11321,9	-18580,9	-5737,4	-9309,41	-14214,0	-15848,2
АР Крим	27,3	92,5	99,6	163,1	124,5	191,2	171,8	196,1	155,4	238,2	236,6	-790,1	-546,6
Вінницький	79,1	58,1	99	137,2	175,7	136,8	82,1	179,8	65	216	221,6	277,1	154,0
Волинський	-219,6	-8,5	6,8	23,5	8,2	-157,2	-290	-633,2	-842,7	-108,7	-136,7	-413,2	-409,4
Дніпропетровський	1875,8	1871,4	1242,7	1756,6	3073,9	3207,1	3416,4	4509,3	9478,6	1612,2	2634,2	3646,0	3591,5
Донецький	2064,4	2124,5	2665,1	3541,9	6160,7	5607,8	5907,8	6203,6	9484,9	7396,6	10058,7	12574,8	9958,7
Житомирський	45,5	14,2	35,7	31,9	120,4	82,6	108,1	110,3	64,4	-34,7	-34,5	55,3	165,8
Закарпатський	31,2	10,1	18	-38,7	-8,9	-83,8	-274,8	-409,5	-145,5	-17,9	-192	-600,3	-624,0
Запорізький	683,9	814,1	845,5	1385,3	1143,6	1016,1	1034,7	910,8	1779,1	1570,2	1847	1880,2	1991,4
Івано-Франківський	58,7	108,3	137,5	265,2	-109,8	239,9	128,8	216,4	-4,7	79,8	-144,4	-126,3	-162,2
Київський	-66	-81,5	-164,7	-357,8	-447,2	-1007,5	-1407,3	-1821,5	-2520,9	-1130,1	-1716,2	-2564,1	-2810,3
Кіровоградський	23,7	39,6	43,3	49,7	165,6	93,1	89,6	93,9	153,6	103,2	149,3	216,5	345,7
Луганський	447,7	1024,6	1273,3	1079,9	1032,6	1629,1	2319	2479,2	4580,3	1148,1	2205,3	4761,8	2203,1
Львівський	-50,1	-309,5	-157,8	-205	-87	-313,6	-309	-417,3	-1573,9	-828,5	-1053,9	-2000,4	-2029,9
Миколаївський	241,4	219,9	282,9	277	327	361,6	600,8	571,2	733,3	744,9	731	612,9	1475,1

Закінчення табл. А.12

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Одеський	103	9,4	205,1	46,5	118,2	-556,5	-1188,9	-1458,1	-2447,9	-1155,6	-1835,9	-1604,3	-2519,9
Полтавський	230,1	431,5	604,3	786,5	904,5	1298,1	1240,4	1243,6	1279,3	667,2	1153,5	2223,9	2081,7
Рівненський	0,6	-33,4	-10,7	-29,6	-21,7	-62,8	-167,9	-81,8	-81,3	63,8	-41,5	112,1	44,9
Сумський	79,2	118,8	150,1	200,9	338,9	325,3	236,3	307,5	366,1	322,9	276,6	203,3	443,3
Тернопільський	16,3	12,9	16	10,9	25,9	-19,7	-36,8	-43,8	-195,5	-50,9	-78,4	-82,7	-100,0
Харківський	-102,3	-45,1	-152,3	-257,1	-113,1	-698,5	-1047,8	-1122,4	-923,5	-143,89	-400,9	-431,4	-718,9
Херсонський	59,4	84,4	123,6	60	145,7	134,4	94,2	134,4	94,5	226,5	189,2	100,6	121,8
Хмельницький	29,8	22,4	24,7	20,9	19,2	-138	-66,7	6,1	-126,5	-29,3	-167,9	-161,0	-104,5
Черкаський	92,4	99,2	67,6	92	176	29,3	88,2	195,7	-155,9	196,1	294,3	549,5	430,7
Чернівецький	23,3	23	21,6	-1,1	49,5	-62,1	-59,3	23,5	-28,6	15,4	-9,1	-26,4	-50,0
Чернігівський	-41,5	-12,5	10,3	43,9	36,2	3,6	55,7	80,9	41,5	-26,7	-56	-143,8	-2,4
м. Київ	-809,8	-879,1	-1119,4	-2171,3	-2343,2	-8393,3	-13201,7	-18389	-32444	-14198,8	-18837	-13713,7	-13345,7
м. Севастополь	-24,8	1,7	15,5	12,8	27,3	33,1	46,3	57,4	48,4	37,5	34	22,5	14,1

Додаток Б

Таблиця Б.1

Аналітична таблиця розподілу регіонів щодо середнього значення показників соціально-економічного розвитку

Показник	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
Рівень зайнятості населення у віці 15–70 років	максимум	65,90	64,70	65,40	65,10	64,20	63,30	63,60	64,40	63,10	63,60	64,80	71	
	мінімум	44,50	46,00	42,90	46,00	47,80	51,60	51,10	52,70	53,10	51,90	52,30	58,8	
	середнє	55,24	55,03	55,24	55,41	56,19	57,37	57,59	58,32	58,98	57,46	58,26	59,22	66,28
	ВС	12	15	15	14	18	13	18	12	14	12	14	13	14
	НС	15	12	12	13	9	14	9	15	13	15	13	14	13
Рівень безробіття населення у віці 15–70 років	максимум	17,10	18,40	16,00	13,30	12,50	9,85	9,30	9,00	8,80	12,70	11,40	10,40	9,8
	мінімум	8,10	6,10	5,60	4,80	4,80	3,40	3,50	3,10	3,10	6,50	5,80	5,60	5,5
	середнє	12,19	11,76	10,83	9,84	9,20	7,60	7,30	6,81	6,82	9,20	8,42	8,21	7,85
	ВС	14	14	15	16	15	14	14	14	14	16	14	14	17
	НС	13	13	12	11	12	13	13	13	13	11	13	13	10
Доходи населення, млн грн	максимум	-	3447	4257	5542	7624	10683	13567	18233	24960	27475	37013	41817	49652
	мінімум		1725	2029	2674	3445	4821	5758	7324	9665	9765	12700	14663	15825
	середнє		2258,63	2679	3229	4193	5903	7193	9315	12516	13035	16795	19290	21596
	ВС		11	12	11	11	11	12	12	11	12	11	10	9
	НС		16	15	16	16	16	15	15	16	15	16	17	18

Продовження табл. Б.1

1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
Введення в експлуатацію житла, тис. м ²	максимум	859	1004	1000	1001	1050	1201	1301	1401	1431	948	1184	1502	1503	
	мінімум	62	54	62	82	70	65	91	100	83	35	98	62	120	
	середнє	206	220	225	238	275	289	320	372	389	237	346	349	398	
	ВС	9	8	10	10	9	9	10	9	9	9	8	8	6	8
	НС	18	19	17	17	18	18	17	18	18	18	19	19	21	19
	максимум	7111	6513	7929	10699	14592	23288	33768	46690	62159	58645	72084	89339	101527	
Оборот роздрібноі торгівлі, млн грн	мінімум	548	548	720	912	1266	1815	2478	3491	4872	4873	5958	7798	9238	
	середнє	2287	2237	2549	3245	4307	6088	8623	12039	16888	16456	20057	25397	29790	
	ВС	10	10	10	9	9	7	9	9	9	10	10	10	10	
	НС	17	17	17	18	18	20	18	18	18	17	17	17	17	
	максимум		7834	9566	12630	19392	27563	35898	48079	74443	78312	91290	107114	117626	
	мінімум		242	324	356	434	609	774	967	1204	1230	1270	1526	1582	
Обсяг реалізованих послуг, тис. грн	середнє		1328	1543	1867	2455	3215	4077	5242	7300	7656	8627	10250	11064	
	ВС		8	7	8	8	7	7	7	8	6	6	6	6	
	НС		19	20	19	19	20	20	20	19	21	21	21	21	
	максимум	6009	11927	13480	16752	22369	27179	33176	47563	58835	59398	67925	70624	72142	
	мінімум	1408	2009	2303	2731	3276	4232	5334	7016	9088	9197	10638	11022	11054	
	середнє	2525	3356	3769	4525	5888	7376	9097	12181	16019	16011	18920	19879	19962	
ВДВ на душу населення	ВС	10	9	7	8	9	8	9	9	9	9	9	9	8	
	НС	17	18	20	19	18	19	18	18	18	18	18	18	19	

Продовження табл. Б.1

1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Обсяг реалізованої промислової продукції, робіт, послуг, млн грн	максимум	61709	65473	68419	81693	91904	98396	105627	137055	182893	140895	187509	246332	222773
	мінімум	739	845	897	966	1215	1411	1744	2109	2591	2990	2721	3454	3804
	середнє	9393	10639	11340	13112	14843	17354	20434	26558	33964	29865	32911	41388	41200
	BC	7	7	7	7	7	7	7	7	7	8	7	7	7
	HC	20	20	20	20	20	20	20	20	20	19	20	20	20
Валова продукція сільського господарства, млн грн	максимум	4668	3768	3733	3586	5465	5843	6376	6418	6764	6753	7045	7883	8470
	мінімум	1334	1264	1240	1131	1840	1863	1882	1903	2001	2064	2129	2282	2373
	середнє	3076	2456	2484	2211	3701	3703	3796	3551	4159	4084	4021	4725	4531
	BC	11	12	11	12	12	10	10	11	10	11	12	11	9
	HC	14	13	14	13	13	15	15	14	15	14	13	14	16
Інвестиції в основний капітал, млн грн	максимум	3809	5639	5906	8481	13859	19468	24858	38230	46574	28228	25822	34468	
	мінімум	129	143	262	394	423	544	718	1089	1588	1428	1653	1632	
	середнє	875	1205	1377	1889	2804	3448	4639	6981	8633	5621	5580	7746	
	BC	12	13	7	13	10	10	10	11	10	11	8	10	10
	HC	15	14	20	14	17	17	17	16	17	16	19	17	17
Фінансовий результат (сальдо) від звичайної діяльності до оподаткування, млн грн	максимум	40399	40350	9048	7964	13286	22760	34382	43673	10612	1463	21209	37035	
	мінімум	-207	-1320	-666	-274	-130	32	24	94	-4028	-23968	-2811	-2117	
	середнє	2011	2128	497	659	1650	2366	2824	4848	350	-1571	2016	4183	
	BC	2	3	5	6	5	4	5	5	9	21	5	6	
	HC	25	24	22	21	22	23	22	22	18	6	22	21	

Закінчення табл. Б.1

1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Експорт, млн дол.	максимум	2960	2955	3540	4960	8344	8193	8777	10655	14410	9333	13126	17198	14127
	мінімум	36	49	46	53	61	76	82	109	124	93	98	124	125
	середнє	531	597	636	822	1149	1254	1407	1804	2270	1436	1892	2523	2524
	ВС	5	7	7	7	6	6	6	6	7	7	6	6	6
	НС	22	20	20	20	21	21	21	21	20	20	21	21	21
Імпорт, млн дол.	максимум	2786	3484	3561	5018	6491	12856	17629	23726	36098	20524	25942	22775	26116
	мінімум	27	36	29	40	34	47	55	52	76	55	64	102	145
	середнє	350	381	399	566	740	1147	1497	2058	2757	1550	2065	2354	2539
	ВС	8	8	8	7	7	7	7	7	6	6	5	6	7
	НС	19	19	19	20	20	20	20	20	21	21	22	21	20
Експортно-імпорртне сальдо, млн дол.	максимум	2064,4	2124,5	2665,1	3541,9	6160,7	5607,8	5907,8	6203,6	9484,9	7396,6	10058,7	12574,84	9958,71
	мінімум	-809,8	-879,1	-1119,4	-2171,3	-2343,2	-8393,3	-13201,7	-18389	-32444	-14198,8	-18837	-13713,7	-13345,7
	середнє	181,4333	215,2222	236,4185	256,4852	408,9889	107,263	-90	-253,959	-487,648	-114,31444	-173,078	169,5854	-14,8908
	ВС	6	6	6	7	5	11	19	20	21	22	21	10	15
	НС	21	21	21	20	22	16	8	7	6	5	6	17	12

Додаток В

Таблиця В.1

Середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників (на одного штатного працівника), грн

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Україна	230	311	376	462	590	806	1041	1351	1806	1906	2239	2633	3025
АР Крим	225	301	358	433	543	730	952	1220	1609	1707	1991	2295	2654
Вінницький	159	215	265	334	435	597	793	1028	1404	1511	1782	2074	2432
Волинський	150	201	253	319	412	591	773	1013	1380	1427	1692	1994	2339
Дніпропетровський	273	370	438	526	667	913	1139	1455	1876	1963	2369	2790	3138
Донецький	292	383	452	550	712	962	1202	1535	2015	2116	2549	3063	3495
Житомирський	164	220	268	334	434	602	793	1033	1404	1493	1785	2071	2369
Закарпатський	172	238	295	379	479	665	868	1091	1453	1562	1846	2069	2351
Запорізький	289	379	445	541	671	860	1091	1394	1812	1843	2187	2607	2927
Івано-Франківський	188	259	318	402	510	718	923	1180	1543	1627	1927	2213	2540
Київський	241	317	378	470	592	811	1058	1362	1852	1987	2295	2761	3157
Кіровоградський	170	231	282	353	455	624	819	1054	1428	1537	1815	2114	2428
Луганський	232	320	393	474	596	805	1022	1323	1769	1873	2271	2742	3090
Львівський	196	272	339	419	523	713	923	1183	1570	1667	1941	2244	2578
Миколаївський	227	327	398	470	565	744	955	1202	1621	1806	2122	2448	2822
Одеський	236	306	379	454	566	768	966	1226	1633	1787	2046	2387	2700

Закінчення табл. В.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Полтавський	220	292	354	437	560	758	961	1243	1661	1733	2102	2481	2850
Рівненський	173	245	312	390	506	685	888	1133	1523	1614	1960	2211	2575
Сумський	194	259	307	379	473	663	857	1098	1472	1593	1866	2177	2503
Тернопільський	135	190	237	304	388	552	727	943	1313	1412	1659	1871	2185
Харківська	230	310	370	455	569	759	974	1251	1679	1804	2060	2407	2752
Херсонська	173	233	289	356	451	625	800	1017	1375	1482	1733	1970	2268
Хмельницька	156	211	258	323	419	584	792	1045	1429	1521	1786	2075	2425
Черкаська	175	229	276	350	465	642	846	1085	1459	1532	1835	2155	2508
Чернівецька	157	218	271	344	441	621	819	1051	1402	1523	1772	1985	2329
Чернігівська	177	235	277	342	438	602	790	1016	1370	1465	1711	1974	2308
м. Київ	405	549	643	761	967	1314	1729	2300	3074	3161	3431	4012	4607
м. Севастополь	251	325	391	486	594	803	1005	1302	1726	1882	2167	2476	2809

Таблиця В.2

Наявний дохід на душу населення, грн

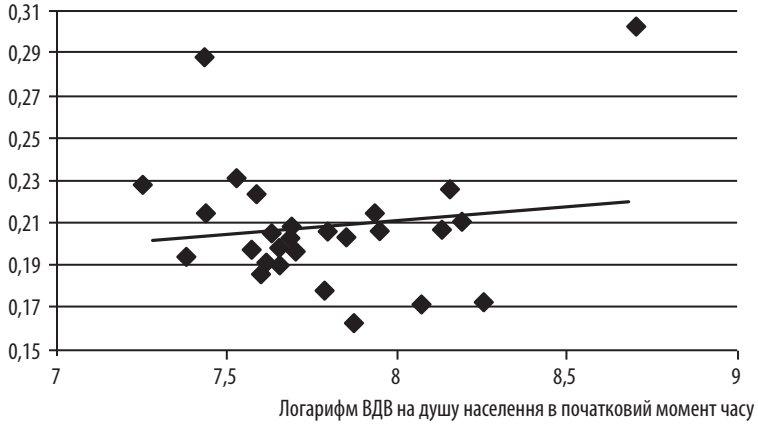
	2001		2002		2003		2004		2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011		2012		
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24		
Україна	2 445,9	2 938,0	3 400,3	4 468,4	6 332,1	7 771,0	10 126,0	13 716,3	14 372,8	18 485,6	21 637,9	23 931,1													
АР Крим	2 073,9	2 422,3	2 974,0	3 838,6	5 432,9	6 567,0	8 589,7	11 515,8	12 036,3	15 480	18 231	19 418,1													
Вінницький	2 286,8	2 707,2	3 211,4	4 059,7	5 791,1	6 980,5	8 963,3	11 676,4	12 191,7	16 018	19 090,8	20 816,9													
Волинський	2 132,4	2 594,0	2 974,1	3 729,5	5 254,2	6 387,6	8 022,6	10 597,3	10 966,8	14 311,9	16 657,7	18 256,5													
Дніпропетровський	2 665,2	3 165,7	3 701,7	4 907,3	7 015,9	8 632,3	11 439,0	15 459,9	16 386,5	20 739,4	24 302,4	27 268,9													
Донецький	2 544,8	3 091,4	3 637,6	4 984,0	7 088,9	8 855,9	11 625,7	16 220,1	17 014	21 317,3	24 890,3	27 541,7													
Житомирський	2 112,5	2 541,6	3 040,5	3 985,2	5 568,5	6 754,3	8 864,5	12 022,6	12 179,8	15 775,9	18 716,4	20 740,4													
Закарпатський	1 781,4	2 072,0	2 678,6	3 444,6	4 821,2	5 757,7	7 323,8	9 664,5	9 764,5	12 699,6	15 002,4	15 824,7													
Запорізький	2 719,0	3 165,0	3 769,7	4 994,4	7 074,5	8 693,6	11 276,2	15 265,2	15 652,6	20 221,4	23 684,9	25 882													
Івано-Франківський	1 973,0	2 349,1	2 941,3	3 780,2	5 321,6	6 463,4	8 336,0	11 262,8	11 692,4	15 009,4	17 732,6	18 895													
Київський	2 753,9	3 114,6	3 521,7	4 426,8	6 305,0	7 953,8	10 248,8	14 292,4	15 024,9	19 513,9	22 520,1	26 153													
Кіровоградський	2 217,2	2 576,6	3 050,0	3 885,5	5 568,6	6 672,0	8 564,6	11 489,3	11 727,3	15 417,7	18 039,2	19 741,7													
Луганський	2 188,6	2 615,1	3 150,6	4 139,0	5 900,9	7 343,4	9 620,0	13 411	14 071,6	17 850	20 879,9	22 896,8													
Львівський	2 239,7	2 741,8	3 401,6	4 396,1	6 203,1	7 394,7	9 523,8	12 718,3	13 211,3	16 513,8	19 204,4	21 180,7													
Миколаївський	2 244,6	2 771,2	3 385,3	4 354,7	6 137,5	7 318,4	9 376,5	12 626,5	13 154,2	16 993,4	20 040,7	21 997,8													
Одеський	2 040,7	2 472,8	3 163,9	4 221,4	5 883,4	7 006,1	8 780,8	11 754,4	12 404,2	16 275,2	19 135	21 069,5													
Полтавський	2 474,8	3 048,1	3 560,1	4 683,5	6 653,5	8 064,2	10 382,3	13 922	14 742,6	17 990,9	20 917,4	22 795,9													

Закінчення табл. В.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Рівненський	2 150,5	2 560,1	2 984,8	3 787,9	5 344,4	6 540,6	8 285,6	11 124,6	11 316,8	14 629,8	17 326,2	19 331,9
Сумський	2 308,4	2 686,3	3 276,7	4 141,1	5 972,0	7 459,2	9 876,3	13 187,2	13 426,4	16 875,5	19 592,9	21 032,4
Тернопільський	1 850,6	2 158,1	2 794,6	3 524,2	5 032,7	6 283,4	8 063,5	10 583	10 634,2	13 824,2	16 351,3	17 401,1
Харківський	2 425,0	2 929,1	3 468,9	4 489,6	6 355,7	7 819,6	10 328,5	14 065,7	14 633,1	18 450,5	21 787,8	23 731,3
Херсонський	1 971,3	2 399,6	2 832,3	3 792,0	5 400,5	6 492,2	8 374,5	11 248,1	11 440,3	14 881,7	17 654,3	19 167,3
Хмельницький	2 259,1	2 640,3	3 075,3	4 024,1	5 733,3	6 943,1	8 965,3	11 938,6	12 238,2	15 781	18 738,2	20 312
Черкаський	2 117,9	2 481,9	2 961,9	3 883,4	5 534,0	6 795,5	8 782,7	11 987,2	12 517,5	15 769,2	18 246,3	19 897,9
Чернівецький	1 725,4	2 028,6	2 741,9	3 607,9	5 078,0	6 078,0	7 738,0	9 793,2	10 013,3	13 503,3	15 992,5	16 727
Чернігівський	2 376,7	2 769,2	3 256,6	4 228,7	5 979,1	7 201,3	9 337,4	12 353,4	13 155,5	16 625	19 465	21 268,5
м. Київ	3 447,3	4 257,4	5 541,8	7 623,9	10 683,3	13 566,9	18 233,2	24 960,2	27 474,5	37 012,7	42 576,7	49 651,9
м. Севастополь	1 902,3	2 399,2	3 149,8	4 177,0	5 723,3	6 790,6	9 093,1	12 111,6	12 566,4	17 078,3	19 918,6	21 331,4

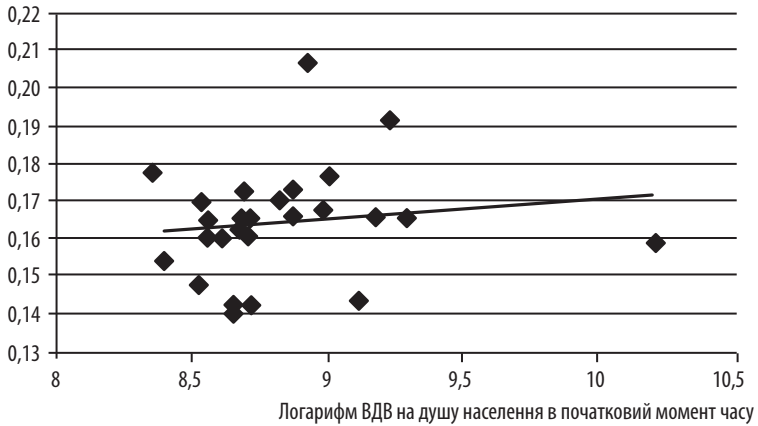
Додаток Г

Логарифм темпа зростання ВДВ на душу населення

а) 2000–2006 роки

Логарифм темпа зростання ВДВ на душу населення

б) 2006–2012 роки

в) 2000–2012

Рис. Г.1. Розподіл темпу зростання ВДВ на душу населення регіонів України щодо початкового рівня цього показника (по періодах)

Таблиця Д.1

Додаток Д
Розкладання індексу Тейла на компоненти за рівнем ВДВ на 1 працюючого

	2002			2006			Заг.
	3	2	1	3	2	1	
	Вінницька, Закарпатська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька	АРК, Волинська, Житомирська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Черкаська, Чернігівська	Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Луганська, Одеська, Полтавська, Харківська	АРК, Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Кіровоградська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська, Чернівецька	Івано- Франківська, Київська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Харківська	Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Полтавська	
	3	2	1	3	2	1	0,0282
Внутрішньо-груповий	0,0004	0,0006	0,0031	0,0041	0,0008	0,0005	0,0028
Міжгруповий	-0,0504	-0,0341	0,1052	-0,0891	0,0245	0,0899	0,0254

Закінчення табл. Д.1

	2010			2011		
	3	2	1	3	2	1
	Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Чернігівська, Чернівецька	АРК, Запорізька, Івано- Франківська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Сумська, Черкаська	Дніпропетровська, Донецька, Київська, Одеська, Полтавська, Харківська	АРК, Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Чернігівська, Чернівецька	Запорізька, Івано- Франківська, Кірово- градська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Сумська, Харківська, Черкаська	Дніпропетровська, Донецька, Київська, Полтавська
	3	2	1	3	2	1
				0,0373		0,0355
Внутріш- ньогруп- овий	0,0009	0,0018	0,0024	0,0051	0,0020	0,0004
Міжгруп- овий	-0,0807	-0,0130	0,1259	-0,0846	0,0087	0,1077
				0,0322		0,0318

Таблиця Д.2

Розкладання індексу Тейла на компоненти за рівнем ВДВ в промисловості на 1 працюючого

	2002			2006			Заг.
	3	2	1	Заг.	1	2	
	АРК Вінницька Волинська Житомирська Закарпатська Кіровоградська Львівська Тернопільська Хмельницька Черкаська Чернівецька	Київська Луганська Миколаївська Одеська Рівненська Сумська Харківська Херсонська Чернігівська	Дніпропетровська Донецька Запорізька Івано-Франківська Полтавська	АРК Вінницька Волинська Житомирська Закарпатська Кіровоградська Львівська. Тернопільська Херсонська Черкаська Чернівецька	Київська Луганська Миколаївська Одеська Рівненська Сумська Харківська Хмельницька Чернігівська	Дніпропетровська Донецька Запорізька Івано-Франківська Полтавська	АРК Вінницька Волинська Житомирська Закарпатська Кіровоградська Львівська Тернопільська Хмельницька Черкаська Чернівецька
	3	2	1	0,0248	1	2	0,0282
Внутрішньогруповий	0,0026	0,0039	0,0019	0,0084	0,0016	0,0035	0,0081
Міжгруповий	-0,0647	0,0031	0,0779	0,0163	-0,0703	0,0021	0,0200

Закінчення табл. А.2

	2010			2011			
	3	2	1	3	2	1	
	Вінницька Волинська Житомирська Закарпатська Львівська Тернопіль- ська Херсонська Хмельницька Чернівецька Чернігівська	АРК Запорізька Івано- Франківська Київська Кіровоградська Луганська Миколаївська Одеська Рівненська Сумська Харківська Черкаська	Дніпропетровська Донецька Полтавська	Волинська Закарпатська Львівська Тернопільська Херсонська Чернівецька	АРК Вінницька Житомирська Запорізька Київська Кіровоград- ська Миколаївська Одеська Рівненська Сумська Харківська Хмельницька Черкаська Чернігівська	Дніпропетровська Донецька Івано-Франківська Луганська Полтавська	
Внутріш- ньогруповий	0,0014	0,0072	0,0004	0,0089	0,0103	0,0065	0,0355
Міжгруповий	-0,0775	0,0177	0,0882	-0,0486	-0,0115	0,0775	0,0173

Таблиця Д.3

Розкладання індексу Тейла на компоненти за рівнем ВДВ сільського господарства, мисливства, лісового господарства; рибальства, рибництва на 1 працюючого

	2002			2006			Заг.
	3	2	1	3	2	1	
	Закарпатська Миколаївська Полтавська Рівненська Сумська Тернопільська Хмельницька Чернівецька Чернігівська	АРК Вінницька Волинська Івано-Франківська Кіровоградська Луганська Львівська Одеська Харківська Херсонська Черкаська	Дніпропетровська Донецька Житомирська Запорізька Київська	АРК Вінницька Волинська Донецька Закарпатська Івано-Франківська Кіровоградська Луганська Львівська Миколаївська Одеська Сумська Тернопільська Херсонська Хмельницька Чернівецька Чернігівська	Дніпропетровська Житомирська Запорізька Полтавська Рівненська Харківська Черкаська	Київська	
	3	2	1	3	2	1	
Внутрішньо-груповий	0,0074	0,0041	0,0048	0,0163	0,0093	0,0000	0,0074
Міжгруповий	-0,0413	-0,0052	0,0551	0,0085	0,0457	0,0057	-0,0413

Закінчення табл. Д.3

	2010			2011		
	3	2	1	3	2	1
	АРК Вінницька Волинська Донецька Закарпатська Івано-Франківська Кіровоградська Луганська Львівська Миколаївська Одеська Сумська Тернопільська Херсонська Хмельницька Черкаська Чернівецька Чернігівська	Дніпропетровська Житомирська Запорізька Полтавська Рівненська Харківська	Київська	АРК Вінницька Волинська Донецька Закарпатська Запорізька Івано-Франківська Кіровоградська Луганська Львівська Миколаївська Одеська Рівненська Сумська Тернопільська Херсонська Хмельницька Черкаська Чернівецька Чернігівська	Дніпропетровська Житомирська Полтавська Харківська	Київська
Внутрішньо-груповий	0,0146	0,0118	0,0000	0,0264	0,0078	0,0000
Міжгруповий	-0,0636	0,0568	0,0178	0,0110	0,0517	0,0238
				0,0373		1

Таблиця Д.4

Розкладання індексу Тейла на компоненти за рівнем ВДВ в будівництві на 1 працюючого

	2002			2006			Заг.
	3	2	1	3	2	1	
	Дніпропетровська Донецька Житомирська Закарпатська Запорізька Луганська Львівська Херсонська Черкаська Чернігівська	АРК Вінницька Івано-Франківська Київська Миколаївська Одеська Рівненська Сумська Тернопільська Харківська Хмельницька Чернівецька	Волинська Кіровоградська Полтавська	Донецька Житомирська Закарпатська Луганська Львівська Рівненська Сумська Тернопільська Херсонська Чернівецька	АРК Вінницька Дніпропетровська Запорізька Івано-Франківська Київська Миколаївська Полтавська Хмельницька Чернігівська	Волинська Кіровоградська Одеська Харківська Черкаська	
	3	2	1	3	2	1	
Внутрішньогруповий	0,0135	0,0074	0,0024	0,0116	0,0111	0,0022	0,0135
Міжгруповий	0,0170	-0,0255	0,0099	-0,0349	0,0372	0,0009	0,0170

Закінчення табл. Д.4

	2010			2011			
	3	2	1	3	2	1	3
	Житомирська Закарпатська Запорізька Кіровоградська Луганська Львівська Сумська Херсонська Чернівецька Чернігівська	Волинська Дніпропетровська Донецька Івано-Франківська Миколаївська Одеська Рівненська Тернопільська Хмельницька	АРК Вінницька Київська Полтавська Харківська	Житомирська Закарпатська Запорізька Луганська Львівська Миколаївська Рівненська Сумська Херсонська Черкаська	Дніпропетровська Івано-Франківська Кіровоградська Тернопільська Хмельницька Чернівецька Чернігівська	АРК Вінницька Волинська Донецька Київська Одеська Полтавська Харківська	
	3	2	1	3	2	1	
Внутрішньо-груповий	0,0048	0,0187	0,0068	0,0038	0,0133	0,0114	0,0048
Міжгруповий	-0,0519	0,0224	0,0365	-0,0391	-0,0131	0,0592	-0,0519
				0,0070			
				0,0373			

Таблиця Д.5

Розкладання індексу Тейла на компоненти за рівнем ВДВ в торгівлі, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку, діяльності готелів та ресторанів на 1 працюючого

	2002			2006			Заг.
	3	2	1	3	2	1	
	Вінницька Дніпропетровська Житомирська Запорізька Київська Луганська Миколаївська Одеська Сумська Харківська Херсонська Хмельницька	АРК Івано-Франківська Кіровоградська Львівська Рівненська Черкаська Чернівецька Чернігівська	Волинська Донецька Закарпатська Полтавська Тернопіль- ська	Житомирська Луганська Сумська Хмельницька	АРК Вінницька Дніпропетровська Запорізька Івано-Франківська Київська Кіровоградська Львівська Одеська Рівненська Харківська Херсонська Чернівецька Чернігівська	Волинська Донецька Закарпатська Миколаївська Полтавська Тернопільська Черкаська	
	3	2	1	3	2	1	
Внутрішньо- груповий	0,0097	0,0020	0,0111	0,0227	0,0134	0,0118	0,0097
Міжгруп- овий	0,0139	-0,0271	0,0152	0,0020	0,0078	0,0148	0,0139

Закінчення табл. Д.5

	2010			2011			1
	3	2	1	3	2	1	
	Житомирська Закарпатська Запорізька Кіровоградська Луганська Львівська Сумська Херсонська Черкаська Чернівецька Чернігівська	Волинська Дніпропетровська Донецька Івано-Франківська Миколаївська Одеська Рівненська Тернопільська Хмельницька	АРК Вінницька АРК Вінницька Кілівська Полтавська Харківська	АРК Вінницька Житомирська Луганська Рівненська Херсонська Хмельницька Чернівецька Чернігівська	Волинська Дніпропетровська Закарпатська Запорізька Івано-Франківська Кіровоградська Львівська Миколаївська Одеська Полтавська Сумська Тернопільська Харківська Черкаська	Донецька Київська	
	3	2	1	3	2	1	0,0355
Внутрішньо-груповий	0,0026	0,0044	0,0008	0,0079	0,0177	0,0000	0,0197
Міжгруповий	-0,0834	0,0074	0,1055	0,0295	0,0255	0,0493	0,0157

Таблиця Д.6
Розкладання індексу Тейла на компоненти за рівнем ВДВ в діяльності транспорту та зв'язку на 1 працюючого

	2002			2006			Заг.
	3	2	1	3	2	1	
АРК	Вінницька Волинська Житомирська Запорізька Київська Луганська Сумська Тернопільська Херсонська Хмельницька Черкаська Чернівецька	Дніпропетров- ська Донецька Закарпатська Кіровоградська Львівська Миколаївська Полтавська Рівненська Харківська Чернігівська	Івано- Франківська Одеська	Вінницька Донецька Житомирська Запорізька Київська Луганська Рівненська Сумська Херсонська Хмельницька Черкаська Чернівецька	АРК Волинська Дніпропетровська Закарпатська Івано-Франківська Кіровоградська Полтавська Тернопільська Чернігівська	Львівська Миколаївська Одеська Харківська	
	3	2	1	3	2	1	0,0282
Внутрішньо- груповий	0,0077	0,0125	0,0002	0,0144	0,0121	0,0006	0,0271
Міжгруповий	-0,0434	0,0330	0,0149	-0,0156	-0,0003	0,0169	0,0010

Закінчення табл. Д.6

	2010			2011			
	3	2	1	3	2	1	
	Вінницька Житомирська Луганська Рівненська Хмельницька Чернівецька	АРК Донецька Закарпатська Запорізька Кіровоградська Сумська Тернопільська Херсонська Черкаська	Волинська Дніпропетровська Івано-Франківська Львівська Миколаївська Одеська Полтавська Харківська Чернігівська	АРК Вінницька Житомирська Закарпатська Запорізька Луганська Рівненська Сумська Херсонська Хмельницька Черкаська Чернівецька	Дніпропетровська Донецька Івано-Франківська Кіровоградська Львівська Полтавська Тернопільська Харківська Чернігівська	Волинська Київська Миколаївська Одеська	
Внутрішньо-груповий	0,0018	0,0099	0,0149	0,0046	0,0044	0,0152	0,0242
Міжгруповий	-0,0415	-0,0204	0,0727	-0,0684	0,0216	0,0580	0,0112

Таблиця Д.7

Розкладання індексу Тейла на компоненти за рівнем ВДВ в фінансових послуг на 1 працюючого

	2002			2006			Заг.
	3	2	1	3	2	1	
	АРК Вінницька Волинська Житомирська Закарпатська Івано-Франківська Львівська Рівненська Сумська Тернопільська Херсонська Хмельницька Черкаська Чернігівська	Київська Кіровоградська Миколаївська Полтавська	Дніпропетровська Донецька Запорізька Луганська Одеська Харківська Чернівецька	АРК Вінницька Волинська Житомирська Закарпатська Івано-Франківська Київська Кіровоградська Львівська Полтавська Рівненська Сумська Тернопільська Херсонська Хмельницька Черкаська Чернігівська	Запорізька Луганська Миколаївська Одеська Чернівецька	Дніпропетровська Донецька Харківська	
	3	2	1	3	2	1	0,0282
Внутрішньо-груповий	0,0033	0,0020	0,0076	0,0094	0,0041	0,0013	0,0148
Міжгруповий	-0,0707	0,0204	0,0622	-0,0614	0,0134	0,0614	0,0134

Закінчення табл. Д.7

		2010			2011			
		3	2	1	3	2	1	
		Вінницька Житомирська Кіровоградська Рівненська Тернопільська Херсонська	АРК Волинська Закарпатська Запорізька Івано- Франківська Київська Луганська Львівська Полтавська Сумська Хмельницька Черкаська Чернівецька Чернігівська	Дніпропе- тровська Донецька Миколаївська Одеська Харківська	АРК, Вінницька Волинська Житомирська, За- карпатська Івано-Франківська Київська Кіровоградська Львівська . Полтавська Рівненська Сумська Тернопільська Херсонська Хмельницька Черкаська Чернігівська	Запорізька Луганська Миколаївська Одеська Чернівецька	Дніпропе- тровська Донецька Харківська	
		3	2	1	3	2	1	0,0355
Внутрішньо- груповий		0,0004	0,0160	0,0038	0,0107	0,0034	0,0027	0,0167
Міжгруповий		-0,0422	-0,0240	0,0834	-0,0788	0,0218	0,0758	0,0187

Таблиця Д.8

Розкладання індексу Тейла на компоненти за рівнем ВДВ в соціальних послуг на 1 працюючого

	2002			2006			Заг.
	3	2	1	3	2	1	
	Волинська Івано-Франківська Кіровоградська Рівненська Тернопільська Херсонська Чернігівська	Вінницька Житомирська Закарпатська Луганська Полтавська Сумська Хмельницька Черкаська Чернівецька	АРК Дніпропетровська Донецька Запорізька Київська Львівська Миколаївська Одеська Харківська	АРК Дніпропетровська Донецька Запорізька Київська Харківська	Вінницька Житомирська Кіровоградська Луганська Львівська Миколаївська Одеська Полтавська Херсонська Хмельницька Черкаська Чернігівська	Волинська Закарпатська Івано-Франківська Рівненська Сумська Тернопільська Чернівецька	
	3	2	1	3	2	1	0,0282
Внутрішньогруповий	0,0014	0,0084	0,0057	0,0016	0,0087	0,0056	0,0159
Міжгруповий	-0,0267	-0,0360	0,0720	-0,0403	-0,0207	0,0733	0,0122

Закінчення табл. Д.8

	2010			2011		
	3	2	1	3	2	1
	АРК Дніпропетровська Донецька Запорізька Київська Львівська Одеська Харківська	Вінницька Кіровоградська Луганська Миколаївська Полтавська Херсонська Хмельницька Чернігівська	Волинська Житомирська Закарпатська Івано-Франківська Рівненська Сумська Тернопільська Черкаська Чернівецька	Житомирська Закарпатська Рівненська Сумська Тернопільська Черкаська	Вінницька Волинська Івано-Франківська Кіровоградська Луганська Миколаївська Полтавська Херсонська Хмельницька Чернівецька Чернігівська	АРК Дніпропетровська Донецька Запорізька Київська Львівська Одеська Харківська
	3	2	1	3	2	1
				0,0373		0,0355
Внутрішньогруповий	0,0019	0,0087	0,0091	0,0011	0,0093	0,0099
Міжгруповий	-0,0637	-0,0112	0,0936	-0,0403	-0,0338	0,0892

Додаток Е

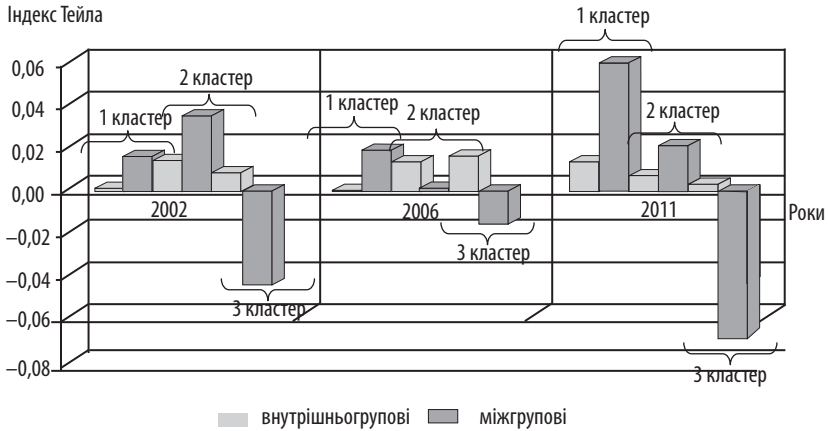

Рис. Е.1. Показники розкладання індексу Тейла за рівнем діяльності транспорту та зв'язку в регіонах України

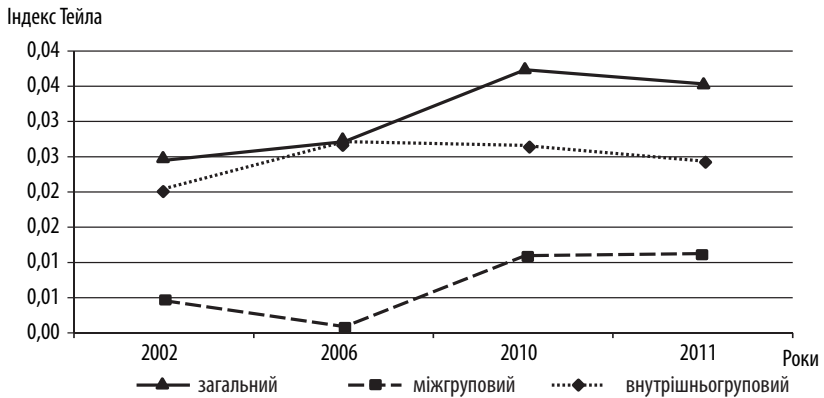

Рис. Е.2. Міжгрупова та внутрішньогрупова компоненти індексу Тейла за рівнем діяльності транспорту та зв'язку в регіонах України

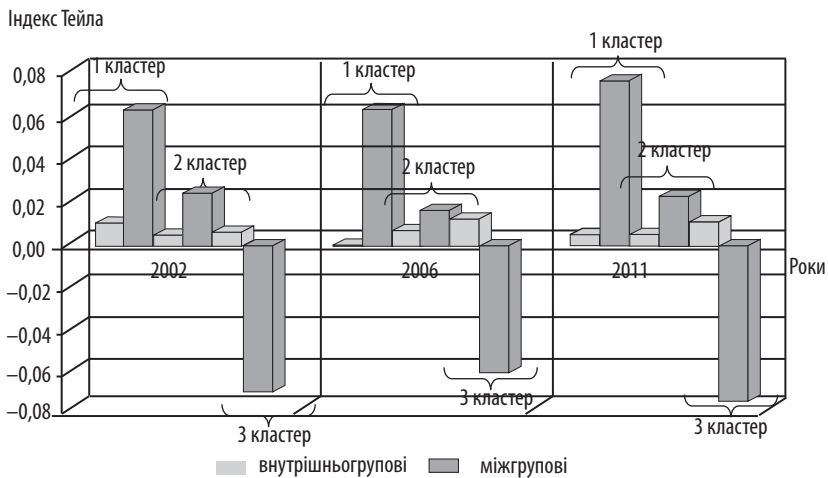

Рис. Е.3. Показники розкладання індексу Тейла за рівнем фінансової діяльності, оренди та інжинірингу в регіонах України

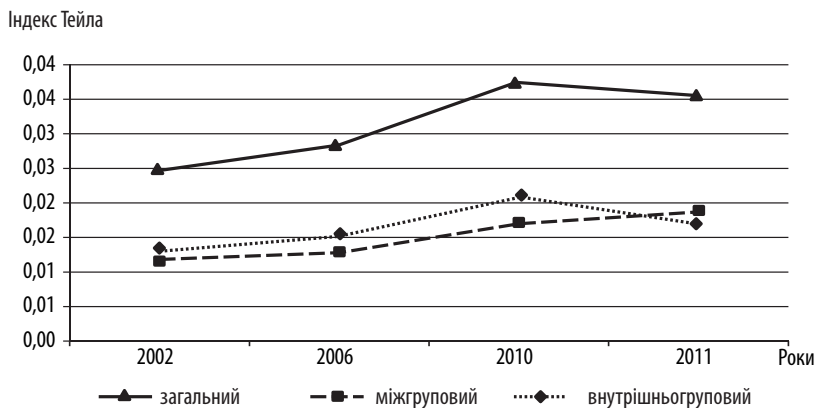

Рис. Е.4. Міжгрупова та внутрішньогрупова компоненти індексу Тейла за рівнем фінансової діяльності, оренди та інжинірингу в регіонах України

Індекс Тейла

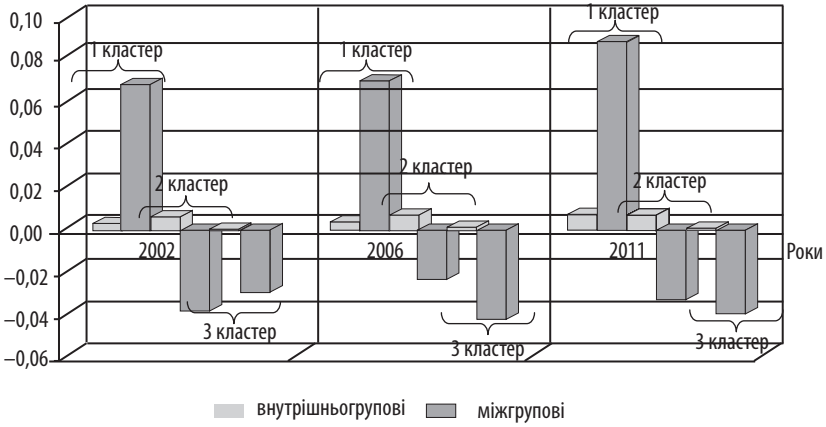

Рис. Е.5. Показники розкладання індексу Тейла за рівнем соціальних послуг в регіонах України

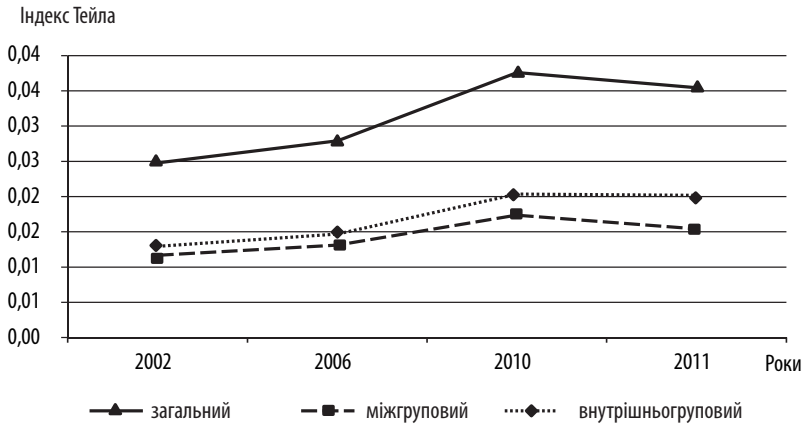

Рис. Е.6. Міжгрупова та внутрішньогрупова компоненти індексу Тейла за рівнем соціальних послуг в регіонах України

Додаток Ж

Угрупування регіонів відповідно до рівня показників ВДВ на одного зайнятого за секторами економіки України станом на 2002 рік

Регіони	Сектор економіки регіону							
	Промисл.	Сільск. госп.	Будівн.	Торг.	Транс.	Фін. посл.	Соц. посл.	ВДВ
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Дніпропетровський	В	В	Н	Н	С	В	В	В
Донецький	В	В	Н	В	С	В	В	В
Запорізький	В	В	Н	Н	Н	В	В	В
Івано-Франківський	В	С	С	С	В	Н	Н	В
Київський	С	В	С	Н	Н	С	В	В
Луганський	С	С	Н	Н	Н	В	С	В
Одеський	С	С	С	Н	В	В	В	В
Полтавський	В	Н	В	В	С	С	С	В
Харківський	С	С	С	Н	С	В	В	В
Автономна Республіка Крим	Н	С	С	С	Н	Н	В	С
Волинський	Н	С	В	В	Н	Н	Н	С
Житомирський	Н	В	Н	Н	Н	Н	С	С
Кіровоградський	Н	С	В	С	С	С	Н	С
Львівський	Н	С	Н	С	С	Н	В	С
Миколаївський	С	Н	С	Н	С	С	В	С
Рівненський	С	Н	С	С	С	Н	Н	С
Сумський	С	Н	С	Н	Н	Н	С	С
Черкаський	Н	С	Н	С	Н	Н	С	С
Чернігівська	С	Н	Н	С	С	Н	Н	С
Вінницький	Н	С	С	Н	Н	Н	С	Н
Закарпатський	Н	Н	Н	В	С	Н	С	Н
Тернопільський	Н	Н	С	В	Н	Н	Н	Н
Херсонський	С	С	Н	Н	Н	Н	Н	Н

Додатки

Закінчення Додатка Ж

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Хмельницький	Н	Н	С	Н	Н	Н	С	Н
Чернівецький	Н	Н	С	С	Н	В	С	Н
Кількість регіонів у першому кластері	5	5	3	5	2	7	9	9
Кількість регіонів у другому кластері	9	11	12	8	10	4	9	10
Кількість регіонів у третьому кластері	11	9	10	12	13	14	7	6

Додаток 3

Угрупування регіонів відповідно до рівня показників ВДВ на одного зайнятого за секторами економіки України за станом на 2011 рік

Регіони	Сектора економіки							ВДВ
	Промисл.	Сільск. госп.	Будівн.	Торг.	Транс.	Фін. посл.	Соц. посл.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Дніпропетровська	С	В	С	С	С	В	В	В
Донецька	Н	В	В	В	С	В	В	В
Київська	В	С	В	В	В	Н	В	В
Полтавська	С	В	В	С	С	С	С	В
Запорізька	Н	С	Н	С	Н	С	В	С
Івано-Франківська	Н	В	С	С	С	С	С	С
Кіровоградська	Н	С	С	С	С	Н	С	С
Луганська	Н	В	Н	Н	Н	С	С	С
Львівська .	Н	Н	Н	С	С	С	В	С
Миколаївська	Н	С	Н	С	В	С	С	С
Одеська	Н	С	В	С	В	В	В	С
Сумська	Н	С	Н	С	Н	Н	Н	С
Харківська	С	С	В	С	С	В	В	С
Черкаська	Н	С	Н	С	Н	Н	Н	С
Автономна Республіка Крим	Н	С	В	Н	Н	Н	В	Н
Вінницька	Н	С	В	Н	Н	Н	С	Н
Волинська	Н	Н	В	С	В	Н	С	Н
Житомирська	С	С	Н	Н	Н	Н	Н	Н
Закарпатська	Н	Н	Н	С	Н	Н	Н	Н
Рівненська	Н	С	Н	Н	Н	Н	Н	Н
Тернопільська	Н	Н	С	С	С	Н	Н	Н
Херсонська	Н	Н	Н	Н	Н	Н	С	Н
Хмельницька	Н	С	С	Н	Н	Н	С	Н

Додатки

Закінчення Додатка 3

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Чернівецька	Н	Н	С	Н	Н	Н	С	Н
Чернігівська	Н	С	С	Н	С	Н	С	Н
Кількість регіонів у першому кластері	1	4	8	2	4	3	7	3
Кількість регіонів у другому кластері	3	14	6	13	8	6	11	10
Кількість регіонів у третьому кластері	20	6	10	9	12	15	6	11

Додаток К

Таблиця К.1

Зміни секторальної структури ВДВ по регіонах України

Види економічної діяльності	Зміни в секторальній структурі ВДВ за регіонами
Всього по економіці країни	0,55
сільське господарство, мисливство, лісове господарство; рибальство, рибництво	0,80
промисловість	1,05
будівництво	1,49
торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; діяльність готелів та ресторанів	1,48
діяльність транспорту та зв'язку	1,32
фінансова діяльність	1,93
операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	1,26
державне управління	0,35
освіта	0,30
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,21
надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	0,92
максимум	28,28

Зміни регіональної структури ВДВ кожного з секторів економіки

Регіони	Зміни в регіональній структурі ВДВ за видами економічної діяльності
Всього	3,17
АР Крим	2,71
Вінницький	4,25
Волинський	4,28
Дніпропетровський	2,97
Донецький	3,01
Житомирський	4,31
Закарпатський	5,44
Запорізький	3,81
Івано-Франківський	5,56
Київський	6,69
Кіровоградський	4,54
Луганський	1,87
Львівський	4,04
Миколаївський	2,83
Одеський	4,41
Полтавський	2,63
Рівненський	3,50
Сумський	3,52
Тернопільський	4,45
Харківський	5,82
Херсонський	3,81
Хмельницький	4,45
Черкаський	3,50
Чернівецький	3,36
Чернігівський	4,18
максимум	42,64

Наукове видання

**РАЄВНЄВА Олена Валентинівна
БОБКОВА Олександра Юріївна**

**ДИСПРОПОРЦІЙНІСТЬ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО
РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ:
інструментарій оцінювання
та регулювання**

Монографія

Підписано до друку 23.01.2014 р. Формат 60 x 84/16. Папір офсетний.
Гарнітура ArnoPro. Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 15,34.
Обл.-вид. арк. 18,41. Наклад 300 прим. Зам. № 730.

Видавничий Дім «ІНЖЕК»
61001, Харків, пр. Гагаріна, 20. Тел. (057) 7034021, 7034001.
e-mail: vdinzhek@gmail.com; www.inzhek.kharkov.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру України суб'єктів
видавничої діяльності ДК № 2265 від 18.08.2005 р.
Надруковано у ВД «ІНЖЕК», Харків, пр. Гагаріна, 20.